

5626

սիռ

ՅՈՒՆՈՒԱՐ - ՓԵՏՐՈՒԱՐ - ՄԱՐՏ

ԹԻՎ 1-2-3

ՄԻՒՆ
1992
73

ՄԻՈՒՆ

ԱՄԱՍԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԻ ԵՐՈՒՍԱԴՂԷՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԻՔՈՒԹԵԱՆ

ԿԶ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1992

ՅՈՒՆՈՒԱՐ — ՓԵՏՐՈՒԱՐ — ՄԱՐՏ

ԹԻՒ 1-2-3

1992

January - February - March

No. 1-2-3

SION

VOL. 66

A MONTHLY OF RELIGION LITERATURE AND PHILOLOGY

OFFICIAL PUBLICATION OF THE ARMENIAN PATRIARCHATE, JERUSALEM

Proprietor: His Beatitude the Armenian Patriarch of Jerusalem

St. James Press, Jerusalem

ՓՈԽԱՆ ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆԻ

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՊԱՏՐԻԱՐԺ ԱՄԵՆԱՊԱՏԻՒ Տ. ԹՈՐԳՈՄ ԱՐԺ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆԻ Ս. ԾՆՈՒՆԴԻ ՊԱՏԳԱՄԸ ԲԵԹՂԵՀԷՄԻ ՄՍՈՒՐԷՆ ՅՈՒՆՈՒԱՐ 18 1992

Սիրեցեալ ժողովուրդ Հայոց
Որ յերուսաղէմ, ի Յորդանան
ի Մայր Հայրենիք, եւ ի Սփիւռս Աշխարհի

Ամցեալ տարի այս օրերուն պատերազմի արհաւիրքներուն մէջն էինք: Եւ թէեւ Հայոց Պատրիարքութեան պաշտօնական Մուտքը դէպի Բեթղեհէմ եւ Քրիստոսի ծննդավայր քարայրը եւ մտւորը՝ յետածգեցինք, սակայն մեր Միաբանութեան հոգեւորական եղբայրները, որոշեալ ժամերուն կատարեցին աւամդական եւ իրաւաւկան արարողութիւնները, Ս. Պատարագի մատուցումը եւ Ջրօրհնէքի կարգը, եւ յաջորդ առաւօտ լուսադէմին վերադարձան Երուսաղէմ, Ծննդեան Աւետիսը բերելով Երուսաղէմի ժողովուրդին, որոնք գիշերուան ընթացքին մի քանի ամգամ խոռվեցան, եւ ազդամշանին համաձայն մախապէս պատրաստուած պատսպարանները ապաւինեցան:

Այս տարի, փառք կու տամք Տիրոջ որ պատերազմի արհաւիրքին փոխարէն, կը հետեւինք Միջին Արեւելքի ժողովուրդներու՝ հակամարտ ուժերու խորհրդակցութեանց՝ սէր եւ խաղաղութիւն, արդարութիւն եւ համերաշխութիւն հաստատելու համար ազգերու միջեւ:

Ի վերջոյ այդ էր դիտումը Արարիչին: Ըստ Յովհաննէս Աւետարանչին, «Աստուած այնպէս սիրեց մարդիկը, աշխարհը, որ իր Միածին Որդին տուաւ, որպէս զի այն որ հաւատայ ամօր, չը կորսուի, այլ յաւիտեան կեանք ընդունի» (Յովհ. Գ: 16): Սիրոյ մոյմ պատգամը Յիսուս տուաւ, իր աշակերտներուն միջոցաւ, ամբողջ աշխարհին: Հայ հոգեբաշխ Ներսէս Ծմորհալին մոյմ սիրոյ կարօտով, մեզմէ ամէն մէկուն երգել կու տայ. «Սէր ամուսն Յիսուս, Սիրով քով մմլեա, Սիրտ իմ քարեղէն:»

Խաղաղութեան, արդարութեան, համերաշխութեան, ներդաշնակ եւ ստեղծագործ հոգիի շնորհներով միայն, իւրաքանչիւր ազգ իր գաւակներուն կրնայ երջանկութեան եւ բարօրութեան երաշխիքը տալ: Քրիստոնեաներուն «մարդացեալ Աստուածը» սիրոյ այդ երաշխիքն է իմքնին:

Նոյն Սիրոյ ջատագովութիւնն է որ Պօղոս Առաքեալին պատգամել կու տայ. «Եթէ ամէն իմէ եւ ամէն կարողութիւն ունեանալ լեզուներ խօսելու, մարգարեանալու, լեռներ շարժելու, բայց սէր չունենամ, ոչինչ եմ եւ ոչ մէկ օգտակարութիւն կրնամ ունենալ: Պիտի մամնիմ աղմկող պղինձի կամ դօղամջող ծնծղայի:»

Հայ ժողովուրդին համար, ամենող 1991 տարին մշամակալից տարի մը եղաւ: Հակառակ որ, Մայր Հայրենիքին մէջ, ահագնադղորդ երկրաշարժին միւթական, ֆիզիքական եւ հոգեկան կորուստին եւ տառապամքին հետեւամքները կը շարունակուին տակաւին, հակառակ քայքայիչ եւ հակամարտ ուժերու իրերամերժ ձգտումներուն, հակառակ դրացի երկիրներու ամբարեացակամ մարդկայնութեան, հայրենաքնակ մեր ժողովուրդը՝ յամոզուզմ միասնութեամբ, ճակատագրական որոշում մը առաւ իր պետական անկախութիւնը յայտարարելով:

Նոյնքան բարեպատեհ գուգադիպութեամբ, 1991 Սեպտեմբեր ԶԶին, Հայաստանի Անկախ Պետականութեան յայտարարութեան յաջորդող շաբաթավերջին, Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետի կարգադրութեամբ, Սուրբ Միւռոնի օրհնութիւնը տեղի ունեցաւ Սուրբ Էջմիածնի մէջ: Եւ ինչ խանդավառութեամբ ընդունուեցաւ որ, ամբողջ աշխարհի մէջ ցրուած քրիստոնէայ հայերուն մեկութեան, միութեան, միասնութեան դրոշմը եւ կնուկը խորհրդամշող շնորհատու բալասամը կոշուէր Անկախութեան Միւռոն:

Երուսաղէմի մէջ եւս, խռովայոյզ իրադրութեանց շարքին, զգայացումց յայտնութիւն մը եղաւ, մերկայ Երուսաղէմի հիւսիսային պարիսպէն դուրս կատարուող պեղումներու ընթացքին, երեւան հանուիլը հայկական արձանագրութեամբ խճամկար սալաշատակի մը, ուր՝ Մեսրոպեան պայծառ եւ հաստատադրոշմ տառերով, խմբարկուծ կ'ըսէ. "Ես Եւստրատ Երէց արկի գլխահմպակս որ մտամէք ի տունս այս, գիս եւ գեղբայր իմ Ղուկաս յիշեցէք ի Քրիստոս:"

Մեր Միաբանութեան անդամներուն հետ այցելեցինք եւ մոյմ շրջափակին մէջ գտնուած գերեզմաններու եւ մնջեցեալներու ոսկորներու կողքին կանգնած, 1200 տարի յետոյ, Հոգեհամգստեան մեր աղօթքը կատարեցինք եօթերորդ դարէն արձանագրուած խմբամքին համաձայն:

Մեր վամակամ կեանքին կարգաւորման, սուրբ տեղերու մէջ Հայ աղօթքին, սուրբ Պատարագի ամենօրեայ մատուցումին եւ հայ ուխտաւորին հոգիին կանթեղը ամշէջ պատրոյգով մշտավառ պահելու հոգեւոր պարտականութեանց շարքին, երկար է ցամկը Ազգին խղմտամքին առջեւ մեր պարտաւորութեանց, կրթական, դաստիարակչական, հրատարակչական, խմամատարական, կարօտելոց, թամգարանի, Հայ արուեստի եւ գրչութեան ամփոխարինելի ժառանգութեանց, պետական եւ կրօնական հաստատութեանց հետ յարաբերութեանց, եւ սուրբ տեղերու մէջ ծառայութեանց եւ մեր Պատրիարքութեան սահմաններէն ամդին տարասփիւռ Հայաստանէայց եկեղեցւոյ թմերուն համար հոգեւորական մշակներ կրթելու եւ պատրաստելու ստիպողական կարիքներուն դիմաց, ինչպէս մաեւ ամհրաժեշտ շիմարարական ծրագիրներու ճամբով:

Ամցնող մի քամի տարիներէ ի վեր, ամհաւատալի թուող եւ հրաշքի համագօր մկատուող իրադրութեանց մէջէն, աշխարհի ամեն մէկ ցամաքամասի վրայ եղան յեղաշրջումներ որոնք անկարելի եւ անսպասելի յայտնութիւններ բերին մարդկային հոգիի (ամհատի եւ ազգերու) յաւիտեական, անկողոպտելի իղծերէն եւ երագներէն:

Բեթղեհեմի աստղը, որ ամբողջ մարդկության հոգիին ընթացքը պիտի յեղաշրջէր, մսուրի մը մէջ ծնած Հրաշք—Մամուկին երկրպագութեամբ առաջնորդեց աշխարհի իմաստումները եւ հզօրները: Եւ մոյմ Հրաշք—Մամուկին շուրջ առաջնորդուեցամ, խաղաղ գիշերուամ մը երկնակամարին մերքեւ իրենց ոչխարներուն պահպանութիւնը եւ համակեցութիւնը ապահովող հովիւները:

Եւ ձայները որ լսուեցամ, պատերազմի, կործանարար հրթիռներու եւ արհաւիրքի ձայներ չէին: Այլ երկմայիմ ու հրեշտակայիմ մեղեդիի մը, որ խորումկ եւ յաւիտեակամ ըղձամքն է մարդուն հոգիին: Այսինքն ամբողջ տիեզերքին եւ մարդկութեամբ երդաշնակ հաճութեամբ հրաշքին ճամապարհով, տեսնել որ մոռալը եւ տամջամքը փարատին հոգիներէն, եւ համամարդկայիմ եղբայրութեամբ խաղաղ համակեցութեամբ շնորհով օծում, ամոքք ձայնակցին հրեշտակներու համերգին, եւ ամձամձրոյթ գովերգութեամբ փառքը երգեն Տիեզերքի Արարիչին:

Օ՜ իմչպէս, մամուկի պէս, հոգիդ կը թրթռայ, երբ մտածես որ կանգնած ես մոյմ մսուրին այնքան մօտիկ, եւ քու ժողովուրդդ կը մասնակցի իր հայու կակաջ հոգիով, եւ կարկաշուն մեղեդիով, յաւիտեակամ համերգին. «Փառք ի բարձունս Աստուծոյ, եւ յերկիր խաղաղութիւն, ի մարդիկ հաճութիւն»:

Նոյն շնորհընկալ հոգիով, Բեթղեհեմի սուրբ մսուրէն, կը ձայնասփռենք արձագանգում աւետիսը.

«Քրիստոս ծնաւ եւ յայտնեցաւ:»

«Օրհմեալ է յայտնութիւնն Քրիստոսի»:

Christmas 1992 Message of Patriarch Dwells on Love, Charity And Optimism

As we stand on the spot where Christ was born, we are filled with a feeling of utmost humility and, at the same time, of utmost expectation.

Christ, the Saviour of Mankind, chose to come into the world swaddled in humble rags, but the rags belied His mission and His message of love, hope and peace. Centuries and millennia may pass, but this immortal message will remain as valid for suffering humanity as when it was first proclaimed unto the world two thousand years ago.

If we were to sum up the message of Christ and the meaning of Christmas, we would find no word more appropriate than "love," the first and last Commandment, because that one word encompasses a universe of meaning. If we have love, then we have everything. Without love or charity, we are nothing. Though we may speak with the tongues of men and of angels, and have the gift of prophecy, and though we may have all faith to remove mountains, and have not charity, we are become as sounding brass or a clanging cymbal.

The year just ended has been a most eventful one. For the first time in the troubled history of our region, the harbingers of peace are making their voice heard across the globe. With men of goodwill, though of opposing ideologies, sitting across the table to discuss peace, not war, the Middle East stands a healthy chance of emerging from the morass of bloodshed it has known for so long.

After a lengthy, devastating drought, the heavens have opened up their floodgates and showered us with their munificence. And, for the first time in many, many years, the Holy

Land enjoyed a real White Christmas season!

May the mantle of pure, spotless white that covered this sacred spot also wash away our sins and sorrows, and fill us with purity and childlike innocence - for it is only when we are like unto children that we can aspire to enter the Kingdom of Heaven.

For us Armenians, 1991 has been particularly meaningful. In September, the Motherland celebrated her independence. By a blessed coincidence, 1991 also marked the consecration of the Holy Miuron, the Holy Oil, or Chrism. And it was only apt that His Holiness, the Catholicos of All Armenians, should name this the Miuron of Independence.

Here, in Jerusalem, our community was galvanized by the historic discovery of a breathtakingly beautiful and poignant mosaic, left to us by a humble Armenian priest more than one thousand two hundred years ago.

The unknown priest Eustacius had entreated those who entered what seems to have been a room in a convent, to pray for him and for his brother Lucas. A millennium later, we were able to answer his plea and pray for the repose of his soul, at the site of his memorial.

Within the walls of our convent, new winds of change continue to be felt as the spirit of rejuvenation pervades our lives. Despite the prevalent political and economic uncertainties, we remain firm in our faith and determination and look ahead with pride and courage. There is so much more to be done for Jerusalem yet.

On the international scene, the defeat of communism and the

regeneration of faith among millions of Christians who had been oppressed under various regimes, evokes, in many people, notions of a miracle. For those who believe in miracles, no explanation is necessary. Every single act of creation is a miracle in itself.

Looking forward to 1992, our hearts are filled with joy and hope. For a true Christian, despair is a mortal sin and a true believer never indulges in it, since it is against his nature and beliefs. Neither can he be uncharitable for to perform an uncharitable act is to crucify Him on the Cross once again. On this auspicious day, we renew our faith in Christ, and pledge to act in accordance with the way of life He charted for us. He will be our guide in the dark nights of the soul as well as the bright days of sunshine -

and we shall never fear, for He will always be our Shepherd, a tender and loving guardian who will not rest until He sees His fold safely tucked in.

It is significant that the first people to hear of the birth of the Christ were humble shepherds tending their flock in the pastures around Bethlehem. But the glad tidings was not restricted to them: it was for all humanity.

May we all be blessed with the grace of Christ, and may all Creation sing harmoniously and in peace, the angelic song:

"Glory to God in the Highest,
and on earth peace, good will toward men."

AMEN

**ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ Տ. Տ. ՎԱԶԳԷՆ Ա.-Ի
ՍՈՒՐԲ ԾՆՆԴԵԱՆ ՔԱՐՈՋԸ ԱՐՏԱՍԱՆՈՒԱԾ ՍՈՒՐԲ
ԷԶՄԱԾՆԻ ՄԱՅՐ ՏԱՀԱՐՈՒՄ - 5 ՅՈՒՆՈՒԱՐ 1992Թ.**

Յամուժ Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ. ամէն:

«ՓԱՌՔ Ի ԲԱՐՁՈՒՆՍ ԱՍՏՈՒԾՈՅ»

Սիրելի ժողովուրդ Մեր,

Այս տարի եւս տօնախմբում ենք սուրբ յիշատակը մեր Փրկչի՝ Յիսուս Քրիստոսի ծննդեան, համակուած մեր երանելի մայմեաց տեսիլքներով եւ սպասումներով:

Յիրաւի, հրաշալի պատումը Քրիստոսի ծննդեան, ամէն տարի մօր լոյս է սփռում մեր երկրային անցաւոր կեանքի ճամապարհի վրայ եւ դառնում մօր, ազմիւ մերշնչանք-մերի աղբիւր, ի մխիթարութիւն մեր յուսացեալ հոգիների:

Յիսուսի ծնունդը ոգեկոչելիս, պարտաւոր ենք յիշել ման եւս հիմ աշխարհի, հեթանոս աշխարհի ժողովուրդների դարերով կուտակուած սպասումները, երբ մարդիկ ու ազգեր, բազում ամառադարութիւնների ու բռնութիւնների մերքոյ, երազում էին հրաշք գալուստը մի փրկչի, մի ազատարարի:

Մեծ սաղմոսերգում արտայայտում է այդ հոգեվիճակը հետեւեալ աղօթքով՝ «Յոյց մեզ, Տէր, զողորմութիւնս քո եւ զփրկութիւնս քո տուր մեզ» /Սաղմ. 27. 8/:

Հիմ Կտակարանում բազում մարգարէութիւններ կան մի փրկչի սպասման երազանքով: Յիշենք հրեղէն խօսքերը Եսայի մարգարէի՝

«Տէր Աստուած, լոյծ զկմնիւն ամիրաւութեան, քակեա զխարդախութիւն բռնութեան, արձակեա զնեղեալս թողութեամբ եւ զամենայն մուրհակս ամիրաւութեան պատահեա» /Ես. ԾԸ. 6/:

Յոյժ մշամակալից է, որ ման հեթանոս աշխարհում, հոռմեացի արդար ու խոնարհ մարդիկ մոյմ երազանքներով ու սպասումներով էին ապրում: Յմոռ է վկայութիւնը հոռմեացի մեծ բանաստեղծ Վիրգիլիոսի, Քրիստոսի Ծննդից յիսուն տարի առաջ՝

«Պիտի գայ շարամը մօր տարիների,
Նոր մի ծնունդ պիտի իջնի երկնքից,
Այն մանկան, որով նախկին երկաթեայ դարը վերջ պիտի գտնի,
Ու պիտի գայ ոսկեայ դարը համայն աշխարհի»:

Այո՛, Յիսուսի Ծննդով աւետուեց, թէ պիտի խորտակուեն շղթաները «երկաթեայ դարի», ու պիտի յաջորդի «ոսկեայ դարը», երբ պիտի թագաւորեն մարդկային կեանքում՝ արդարութիւն, բարի կամեցողութիւնը, ազատութիւնը ու խաղաղութիւնը:

Ինչքան յուզիչ են ման եղիսաբեթին ուղղուած Սուրբ Կոյս Մարիամի խօսքերը իր Որդու մասին, որին մա պիտի ծնունդ տար: «Արար զօրութիւն բազկաւ իւրով, ցըր-ւեաց զամբարտաւանս մտօք սրտից իւրեանց: Քակեաց զհզօրս յաթոռոց եւ բարձրացոյց զխոնարհս: Զբաղցեալս լցոյց բարութեամբ եւ զմեծատունս արձակեաց ունայնս» /Դուկաս Ա. 51-54/:

Բայց եւ ինքը Յիսուս իր հրապարակային քարոզչութեան սկզբում, յայտնեց իր աշակերտներին ու հետեւորդներին, թէ՝ «Հոգի Տեառն ի վերայ իմ, վասն որոյ եւ օծ իսկ զիս. աւետարանել աղքատաց առաքեաց զիս, բժշկել զերկեալս սրտիւ, քարոզել զերեաց զթողութիւն եւ կուրաց տեսանել, արձակել զվիրաւորս ի թողութիւն» /Դուկաս Դ. 18-19/:

Այս բոլոր մարգարէութիւնները վկայում են մեզ այն մասին, թէ Յիսուս, իրօք, դարերով սպասուած Մեսիան էր, Փրկիչն էր, որ ծնում էր Բեթղեհեմում հրաշալի պայ-մաններում: Յիսուսի ծնունդը պատմականօրէն համոզիւսացաւ երկնքի պատասխանը՝ տառապող մարդկութեան երազանքների: Յիսուս ոչ միայն մօր օրէնք հաստատեց Աստուած-մարդ յարաբերութեան, այլ ման՝ մօր օրէնք մարդկանց եւ ազգութիւնների միջեւ յարաբե-

րութիւնների: Այսպիսով, քրիստոնէական կրօնի փրկագործական առաքելութիւնը համդի- սացաւ հրամայականը՝ Աստուծոյ կամքը, այսինքն՝ մրա պատուիրամները կեանքի կոչելու երկրի վրայ մարդկանց ու ազգութիւնների միջեւ: Ամէն օր աղօթում ենք՝ «Հայր մեր որ յերկիմս ես ... եղիցիմ կամք քո որպէս յերկիմս եւ յերկրի»: Յիսուսի մարդեղութիւնը սկզբնաւորում է մարդու եւ ազգութիւնների ազատագրմամբ՝ մեղքի կապամքներից ու չարքների որոգայթներից:

Մեր օրերիմ, երբ տագմապեալ աշխարհը որոնում է եւ պայքարում մի մօր արդար իրաւակարգ, մի մօր խաղաղ իրավիճակ ստեղծելու համար, չենք կարող չվկայել, որ այդ ազմի ու մարդասէր տեմչանքների եւ բարոյական հրամայականների ակունքները գտնոււմ են Քրիստոսի սուրբ Աւետարանում: Սուրբ Ծմնդեան ու Աստուածայայտմութեան այսօրուայ տօնը, այս մշմարտութիւնները հաստատելու եւ փառաբանելու սրբազան պահմ է:

Մամաւանդ մենք՝ հայերս, մեր ողջ պատմութեան ըմբացքում հաւատացել ենք Յիսուսի պատգամներով՝ աշխարհը վերափոխելու, մարդու հոգիմ պայծառակերպելու, ազգութիւնների միջեւ համերաշխութիւն եւ խաղաղութիւն հաստատելու իդեալներիմ:

Ապացոյց, մաւ մեր օրերում, մեր ժողովրդի պայքարը յամում մարդու իրա-ւունքների, ազատ ապրելու իրաւունքի, յամում արդար ու խաղաղ մի համաշխարհայիմ կարգավիճակի, որոմբ այմքան հարազատ են Քրիստոսի Աւետարանիմ, որոմբ կրօնական ըմբումումով մշմակում են՝ մարդում ազատել մեղքի կապամքներից եւ բարոյական մահումն ճիրաններից:

Այս իմաստով, մեզ՝ հայերիս համար, մեր այս տագմապալի օրերիմ Մայր Հայրե-միքում, Քրիստոսի աստուածայիմ պատգամներով ենք բեղմնաւորել ու կազմաւորել մեր ազգայիմ ոգեկանութիւնը: Հայ ժողովուրդը, Քրիստոսից առաջ, սպասում էր մրա ծնըմ-դեան:

Սիրելի հաւատացեալներ, մեր այս խոհերով, այս սպասումներով ողջումում ենք մեն աւետիսը մեր Փրկչի՝ Յիսուս Քրիստոսի հրաշալի ծննդեան, այս անգամ իմքմիշխամ ու անկախ մեր Համրապետութեան հովանու մերքոյ:

Փառք արդարութեան արեգակ եւ խաղաղութեան իշխամ Միածիմ Որդում՝ մեր Աստ-ծում:

Օրհնութիւն մեր վերածնունդ ազատ ժողովրդիմ եւ ջերմագիմ մաղթամք, որ մա անկոտրում հաւատքով, համահայկական միասնական ճիգերով, եղբայրական համերաշխ գոր-ծակցութեամբ, համախմբուած իր մօր պետութեան հովանու մերքոյ, հասնի մաւահամգիստը խաղաղութեան, իր արդար իդծերի իրականացմամբ:

Սուրբ Ծմնդեան այս առաւօտեան՝ «Աստուած յուսոյ լի արասցէ զձեզ ամեմայմ խնդութեամբ եւ խաղաղութեամբ, առաւելուլ ձեզ յուսով, զօրութեամբ Հոգւոյմ Սրբոյ» /Հոռմ. ԺԵ. 19/:

«ՔՐԻՍՏՈՍ ԾՆԱԻ ԵՒ ՅԱՅՏՆԵՑԱԻ». ամէն:

ՎԱՋԳԷՆ Ա.

ՎԱՐՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ԿԱՐՈՉՂ ԵՍ, ԿՌԻՋԵՄՍ

(ԱՇԱԿԵՐՏՆԵՐՈՒՆ ՀԵՏ)

Մայրիկդ ըսա՞ծ է քեզի թէ ի՞նչ տեսակ ամձ մը կ'ուզէ որ դու՛մ ըլլաս: Զէ՞ ըսած: Եթէ չէ ըսած հարցո՛ւր իրեն: Տես թէ ի՞նչ պիտի ըսէ: Ինչ տեսակ մէկը կ'ուզէ որ դու՛մ ըլլաս: Վստահ եմ որ ինչ ալ որ ըսէ, պիտի ըսէ՝ կ'ուզեմ որ "ամեմալաւ", "ամեմայաջողը" ըլլաս: "Ամեմալաւ" - բժիշկը, փախտաբանը, հիւանդապահուիչին, վաճառա-կամը, արհեստաւորը, արուեստագէտը, ուսուցիչը, գրողը, հոգեւորականը, գիտնականը: Ի՞նչ ասպարէզի, ի՞նչ գործի կամ պաշտօնի մէջ ալ մտնես, ամեմալաւ եղի՛ր, պիտի ըսէ մայրիկդ: Եւ այս բոլորէն առաջ, ամէնէն լաւ տղամ, ամէնէն լաւ աղջիկը եղի՛ր: Մեր ազգին համար, ամէնէն լաւ հայ-տղամ, եւ ամէնէն լաւ հայ աղջիկը եղի՛ր: Բարեսէր, ըմկերասէր, ըմտամետ, ազգասէր, մարդասէր, աստուածասէր: Ուրախութիւն եւ օրհնու-թիւն բերող եւ բաշխող:

Ինչո՞ւ այս բոլորը:

Որովհետեւ ասոնց դիմացը կամ ամէնէն գէշերը, ամէնէն չարերը, ամհմագանդնե-րը, ամէնէն ծոյլերը, խաբերաները, չարիք գործողները: Եւ լաւ մայրիկը չուզեր որ իր զաւակը ծոյլ, խաբեբայ եւ չարիք գործող մարդոց պէս ըլլայ:

Դու՛մ ինչ կ'ըսես: Դու՛մ կ'ուզե՞ս:

Ամէնէն լաւը ըլլալ: Դու՛մ կրնա՞ս ամէնէն յաջողը ըլլալ:

Առաջին առիթով մէջդ վախ մը կը մտնէ: Որովհետեւ միտքդ կու գամ ամփջապէս բոլոր մեղութիւնները, դժուարութիւնները, զրկանքները որ պէտք է քաշես՝ յաջողելու համար: Այդ բոլորը աչքիդ առջեւ կու գան: Եւ այդ վախէն բռնուած, կ'ըսես.- "Ո՛չ: Զեմ կրնար: Զեմ ուզեր:"

Մայրիկդ քեզի կը քաջալերէ, եւ կ'ըսէ. "Մի վախմար: Աստուած քեզի կ'օգնէ: Ես կ'աղօթեմ որ Աստուած քեզի շնորհները տայ:"

Այս հաւատքով եւ այսպէս աղօթող հայ մայրեր շատ ունեցած ենք:

Բայց որպէս զի Աստուծոյ շնորհը գործէ, մերգործէ, արդիւնաւոր հետեւանքներ ունեմայ, մենք պէտք է տեղ բանամք ամոր, Աստուծոյ շնորհքին: Ինչպէ՞ս: Համակարգելով մեր կամքը, մեր հոգեկամ զգացումները, միշտ աւելի բարձր, աւելի ազմուական, աւելի պատուական մպատակներու նտեւէ երթալով, մեր կամքը եւ մեր զգացումները ուղղելով դէպի այդ բարձունքները:

Ասիկա կարեւոր է, որպէս զի վախը, եւ ուրիշ երկրորդական հաշիւներ, շուա-րանքի չը մատնեն մեզի, եւ առանց վարանումի կարեւորաս ըսել. "Այո, աւելի լաւը կրնամ ընել, եւ աւելի լաւը կ'ուզեմ ընել:" Պօղոս Առաքեալ կ'ըսէ. "Ի վերջոյ՝ Աստուած է որ կը յաջողցնէ թէ՛ ձեր կամեմալը եւ թէ ձեր կարեմալը եւ կատարելը:"

Քրիստոնեաներուն ճշմարիտ մայրը՝ Աստուածամայրն է, եկեղեցին է: Մեր Մայր եկեղեցին է մեր դաստիարակը, մեր հաւատքին հիմքը ամխախտ պահողը: Ան է Աւետարանին հոգին մեզի փոխանցողը, սորվեցնողը: Մենք պէտք է կարգաւք Քրիստոսի խօսքերը, պէտք է մտիկ ընենք Անոր ձայնին, որ յստակ կերպով կ'ըսէ.- Նայեցէք ձեր շուրջը, մայեցէք բնութեամ, մայեցէք թուումներուն: Աստուած հոգ կը տամի այդ բոլորին:

Հոգին աւելի կարեւոր է քան մարմինը, մարմինը աւելի կարեւոր է քան հագուստը: Դաշտի ծաղիկներուն, շուշաններուն եւ կակաջներուն մայեցէք: Անոնց հրա-պոյրը, գեղեցկութիւնը, Սողոմոն թագաւորն անգամ չունեցաւ իր ամբողջ փառքին մէջ:

Կակաջին գեղեցկութիւնը բացառիկ է: Իր կարմիր զգեստով սկիհին բաժակին կերպարանքը առած, եւ բաժակին մէջտեղը կարծես սեւ կոճակով մը կոճկուած, երբ կը կանգնիս ամբողջ կակաջով ծածկուած դաշտի մը եզերքին ու կը դիտես, Աստուծոյ հրա-շալիքը եւ օրհնութիւնը աչքիդ առջեւ եւ թրթռայ: Տեսքը, ձեւը, մրբութիւնը, գոյնը, հրապոյրը: Հայկազեան Հայերէն բառարանին մէջ, կակաջ բառին դիմաց դրած է՝ կակաջ ծաղիկը, «հարսմուկ»: Կ'երեւայ թէ Հայաստանի զաւառներուն մէջ գեղեցկութեամ համար մշակուող ծաղիկ եղած է, վեց գեղեցիկ բաց-կարմիր եւ գոյնզգոյն ծաղկատներեւներով, եւ ցօղունի ծայրին զանգակածեւ ծաղիկով, եւ զայն կոչեր են «հարսմուկ»:

Ու բանաստեղծը կակաջ-հարսմուկին հիացմունքով կ'ըսէ.- "Զես գիտեր ի՞նչ օրհնութիւն դու՛մ կը բաշխես, երբ դէպի քեզ, մամուկի պէս, կ'երկարեմ ես, իմ թեւերս":

Յիսուսի խօսքերը որքան որ պարզ են, այնքան ալ խորունկ են: Որքան ալ հասկնալի եւ դիրքին կը թուին առաջին անգամ երբ կը լսես կամ կը կարդաս, մայքան ալ դժուար եւ խռովիչ կը դառնան, երբ կ'ըսէ.- "Ետեւէս եկուր, եւ կատարէ իմ ըսած-մերս:" Բայց ի վերջոյ ինք ճշմարիտ է, եւ ի վերջոյ եթէ երջամիկ եւ յաջող կ'ուզես ըլլալ, իրմէ զատ ուրիշ ճանապարհ չկայ: Ինք է ճշմարիտ ճանապարհը կեանքին:

Յիսուսի աշակերտներուն մէջ երեք գոյգ եղբայրներ կային: Ամոնցմէ երկու

եղբայրները՝ Յակոբոսը եւ Յովհաննէսը, կ'երեւի ամէնէն աշխոյժը, ջղայիմը, շուտ տակնուվրայ եղող, բարկացող, չը համոզուրժող, եւ որեւէ դէպք մը պատահելու ատեն պոռթկացողներ էին: Մեզմէ ոմամը պէս:

Ամզամ մը, Սամարիայի գիւղերու մէջէն կ'ամցնէին՝ Յիսուսին հետ երուսաղէմ գալու համար, եւ գիւղացիները Սամարացիներ ըլլալով չէին սիրեր հրեաներուն: Ձրմ-դումեցիմ Յիսուսը եւ չուզեցիմ ուտելիք տալ: Այս երկու եղբայրները մէջտեղ ցատկեցիմ եւ ըսին. "Տէր, թոյլ տուր որ ասոնց գլխում կրակ թափենք:" (Հիմա ալ մեզմէ ոմամը պիտի ուզեն այդպէս ընել:)

Յիսուս ըսաւ, "Ձեք գիտեր ի՞նչ հոգիի կը ծառայէք: Մարդոյ Որդիմ եկաւ ոչ թէ մարդոց հոգիները կորսնցնելու, այլ փրկելու:"

Ուրիշ ամզամ մը, գիւղերը քարոզելու ղրկուած էին, եւ վերադարձան:

Եւ Յովհաննէս պատմեց թէ մէկը կար որ Յիսուսի ամուսնով դուեր կը համէր, եւ ինք արգիլած էր ամոր, որովհետեւ իրենց հետ չէր պտտեր:

Յիսուս ըսաւ. պէտք չկայ արգիլելու ամոր: Որովհետեւ ով որ ձեզի բացէ ի բաց քշմամի չէ՝ ձեր կողմն է:

Յովհաննէս եւ Յակոբոս Ջերեթեան կոչուած այս երկու եղբայրներուն մայրն էր որ իր երկու տղաքներուն համար ուզեց ամէնէն լաւ տեղը, ամէնէն պատուաւոր աթոռները ապահովել Յիսուսի Թագաւորութեան մէջ: Եւ եկաւ Յիսուսին այդպէս ալ ըսաւ. - "Կ'ուզեմ որ քու Թագաւորութեանդ մէջ քու աջ եւ ձախ կողմդ մտնին իմ երկու տղաքներս:"

Յիսուս ըսաւ. Ձեք գիտեր ի՞նչ կը խնդրէք: Կ'ուզէ՞ք, կրճա՞ք խմել այն բաժակը որ ես պիտի խմեմ: - Այո՛, կ'ուզեմք, կրճա՞մք - ըսին երկու եղբայրները:

- Յիսուս ըսաւ. - Այդ բաժակէն կրճաք խմել: Բայց աջ եւ ձախ կողմս մտնիլ ես պիտի չորոշեմ: Այլ Այն որ այդ տեղերը պատրաստած է:

Եւ Յիսուս կը բացատրէ թէ իր Թագաւորութիւնը ուրիշ տեսակ է, եւ իրենց սպասող փառքն ալ ուրիշ տեսակ է:

Կամաց կամաց աշակերտները սորվեցան, որ Յիսուսին հետեւողը պաշտօն, աթոռ եւ փառք չէ որ պիտի փնտռէ, այլ պաշտել, այսինքն ծառայել, եւ իր ամեն զոհել, ուրիշները փրկելու համար:

Բոլոր միւս աշակերտներուն պէս, Ջերեթեան եղբայրները եւս այսօր մեծագոյն սուրբերն են Քրիստոնէական եկեղեցիին:

Ամոնք Քրիստոսը քարոզեցիմ, հազարներով մարդիկ փրկեցիմ, եւ իրենց մահատա-կութեամբ, իրենց կեանքիմ օրինակովը օրինութիւն դարձան մարդկութեան:

Որոտման Որդիներուն, Ջերեթեան Յակոբոս Գլխադիր Առաքեալին եւ Յովհաննէս Աւետարանիչին տօնն է որ կը տօնենք այսօր: Գլխադիր Առաքեալին գլուխը այս մատու-ռին մէջն է ամփոփուած:

Հայց. Առաքելական Սուրբ Աթոռի Պաշտպան Սուրբերն են ամոնք:

Մեր Միաբանութեան ամդամները, աշխատաւորները, Սուրբ Տեղեաց սպասարկողները, եւ մեր ժողովուրդը ամոնք օրինակիմ հետեւելու պարտականութիւն ունին:

Լսէ մայրիկիդ խօսքիմ, "ամենալաւը" եւ "ամէնէն յաջողը" պէտք է ըլլաս, ինչ պաշտօնի, պարտականութեան եւ ծառայութեան որ կը կամչուիս: Եւ պէտք է ըսես՝ "Կ'ուզեմ". "Կրճամ": Որովհետեւ Աստուծոյ շնորհը քեզ պիտի օգնէ, պիտի զօրացնէ:

Այսօր եթէ այս երկու Սուրբերուն տօնը կը տօնենք, կը տօնենք ատոր համար որ ամոնք մեր աստղերն են, կը փայլին: Եւ մենք պէտք է մեր աչքերը ամոնք դարձնենք, ամոնք մմամ ըլլանք: Աղօթենք որ մեզմէ ամէն մէկը որքան ալ պզտիկ ըլլայ, որքան ալ մեծ ըլլայ, մոյմ հոգիով մեծմայ: Այն ատեն մայեցեք թէ այս կակաջ-հարսմուկիմ պէս ինչ օրինութիւն պիտի ըլլաք:

Թ.Ա.Մ.

ՆՈՐ ՏԱՐՈՒԱՅ ԲԱՐՈՋ

“Նորոգող հմութեանց, մորթեա եւ
գիս, մորոգ զարդարեա”.

(Ներսէս Շմորիալի)

Դարձեալ կամզմած ենք Նոր Տարուայ սեմին եւ ժամանակի այս համգրուամիմ, պատեն է որ, յետադարձ ակմարկ մը մետեմք ամցմող տարուամ վրայ, տեսնելու համար թէ, որքամով կրցած ենք իրականացնել մեր վրայ դրուած յոյսերն ու ակնկալութիւնները, մեր ըմտամիքն, մեր շրջամակէն եւ մեր համայնքն: Կ’ըսենք այս, այն խորումկ համ-գումով, թէ մեզմէ իւրաքմաչիւրը դեր մը, պարտականութիւն մը ունի կատարելիք, հոգ չէ թէ, որքամ համեստ ըլլայ ամ: Իսկ մեր առջեւ բացուող տարիմ, իր 366 օրերով, պէտք է որ, մեզի մերկայամայ իբրեւ մեր կեանքիմ մոր ու ճերմակ էջը եւ մեր պարտա-կանութիւնմ է, խորհիլ ու ծրագրել թէ այդ էջերը իմչով կը լեցնենք:

Մեզմէ ոչ ոք գերծ է մարդկային թերութիւններէ, յամցամքներէ, սխալներէ, մեղ-քերէ եւ մոլութիւններէ: Եթէ ջամայիմք, գէթ ամէն տարի, ձերբազատուիլ այս յոռի ու մակութիւններէմ գէթ մէկէն, կրմա՞ք երեւակայել, որքամ չարիքներ պիտի խնայուէին մեր շրջամակիմ: Եւ եթէ, իւրաքմաչիւր ամհատ այսպէս խորհէր ու գործէր, ամշուշտ թէ, կեանքը պիտի ըլլար շատ աւելի քաղցր ու տամելի եւ քրիստոնէական առաքնութիւնները պիտի փայլէին մեր վրայ:

Ժամանակը տրուած է մեզի Աստուծոյ կողմէ, գործածելու իր փառքիմ եւ մեր բարի գործերու: Ժամանակը պէտք է արժեւորուի դրական աշխատանքով: Պէտք է հեռու վաննք մեզմէ ծխական արարքները, որոնք միայն կործանումի եւ կորստեան կ’առաջնորդեն: Ըստ Ս. Գրքի, ծառը յայտնի կ’ըլլայ իր պտուղէն: Մեր դրական մտածումները գործի վերա-ծենք, թոյլ չտալով որ չարը իր աւերները գործէ: Քրիստոնէական բարոյականը միայն հիացումի առարկայ չէ, այլ կեանքար պարտւմնու առաջնորդող ուղիմ է: Ներկայ դարու արժեքներու վերիվայրումներում մէջ, հարկ է որ, հոգեւորը եւ բարոյականը, արդա-րութիւնը եւ իրաւունքը իրենց արժանի տեղերը գրաւեն:

Ամերիկացի հեղինակ մը, որ իր կեանքի երիտասարդ տարիները յումպէտս վատնած էր ածամ հաճոյքներով, իր հասում տարիքիմ, կ’ափսոսար վատնուած ժամանակիմ եւ կ’ըսէր. «Ես ժամանակիմ յարգը չգիտցայ, հիմա ժամանակը իմձմէ վրէժ կը լուծէ»:

Ջամամք ուրեմ, ժամանակի երեք սահմանումներէմ – ամցեալը, մերկամ եւ ապագամ – մեր տրամադրութեան տակ եղող միակը, այսինքն մերկամ օգտագործել լաւագոյմ կերպով, դասեր քաղելով մեր ամցեալէմ եւ լաւատեսութեամբ մեր կամքերը պրկելով դէպի ապագամ: Ամցեալը ետ չի վերադառնար, իսկ ապագամ կրմայ մերը չըլլալ:

Որեւէ ըմկերութիւն եւ կազմակերպութիւն, որ գուրկ է մորոգուելու ըմգումակու-թեմէմ, չի կրմար յառաջդիմել, շատ շատ տեղքայլ կ’ըմէ, ի վերջոյ կազմալուծուելու եւ ամէամալու համար: Ուրեմ, Նոր Տարուայ սեմին, ուխտենք որ մեր գործերը ու մտածումները աւելի հաշտ ու համաձայն ըլլան Քրիստոնէական բարոյականիմ, որ մարդերը երջանկութեամ եւ ամոր ակնադիւրը եղող Աստուծոյ կը մօտեցնէ: Միայն այս կերպով, պիտի կրմամք յառաջիկայ Ամանորիմ, եթէ Տէրը մեզի կեանք շմորիէ, չափսոսալ ամցմող օրերում եւ վատնուած ժամանակիմ, ու հոգեկամ արիութեամբ դիմագրաւել ապագամ առանց վարամուսի, եւ խարխափումներու:

Թող Տէրը, այս շմորիքը եւ գիտակցութիւնը պարգեւէ մեզ բոլորիս 1992 լուսաբա-ցիմ:

Շմորիաւոր Նոր Տարի:

ԱՆՈՒՇԱԽԱՆ Ծ. ՎՐԴ. ԶՂԶԱՆԵԱՆ

ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՆ ՄԱՐՏԱՀՐԱՒԻՐՈՒԱԾ

Հայաստանեայց Եկեղեցիմ, այս օրերս, դեմ յամղիմամ կը գտնուի մեծ մարտահրաւերի մը: Հայաստամի համայնավար վարչակարգի ստեղծած եօթամասուն դաժամ եւ կործանիչ տարիներու ամբողջութեամբ կամրջելու վիթխարի աշխատանքիմ առջեւմ է Ան:

Հայ Եկեղեցւոյ առջեւ ծառացած լեռնակոյտ ու բարդ հարցերը պէտք ունիմ Ամոր ամփջկեան ուշադրութեամբ, հոգատարութեամբ եւ բարւոք լուծմամբ: Այս համգրուամբ Հայ Եկեղեցւոյ Դարաւոր պատմութեամ մէջ կարեւորութեամբ պիտի արձանագրուի, որովհետեւ հայ ժողովուրդը, մերկայիս, աւելի քան երբեւիցէ, կարօտ է Հայ Եկեղեցւոյ օգնութեամ, ուղղութեամ, առաջնորդութեամ եւ դաստիարակութեամ:

Հրապարակայնութեամ եւ վերակառուցմամ գեղեցիկ ու խոստմալից գաղափարներում արձանգեցելով, Հայ ժողովուրդը, միշդ է, չտիրացաւ իւր պատմական վիրաւոր հողաշէրտիմ՝ Արցախիմ, բայց հասաւ իր Դարաւոր երազանքիմ՝ Անկախութեա՛մ: Այնպէս կը թուի թէ հայութեամ դէպի Արցախ կատարած ուղեւորութիւնը յամգեցաւ Մայր Հայրենիքի անկախութեամ: Գերուած Արցախը եւս կ'ազատագրուի իր ստրկութեամ կապամբներէմ ու կ'ըմպէ աւիշը կեանքի:

Այս բովանդակ տարիները ծառայեցիմ հայը հեռացնելու իր արմատէմ, սնանկացնելու զիմք իր Պապեմական հաւատքէմ ու պարպելու զիմք ամբողջովիմ իր իմքնութեմէմ եւ ուղեւորութեմ:

Զարմամահրաշ երեւոյթ է լոկ հաստատել որ ամաստուածութեամ ու ապաքարոյսկանացմամ բռնադատուած ժողովուրդ մը առաձգական ու ժգովութեամբ փարած մնաց իր հողիմ, լեզուիմ, մշակոյթիմ եւ ոգեղէմ արժէքներուիմ: Այս շրջանիմ, Հայ Եկեղեցւոյ մեծագոյն ցաւը եւ հայ զանգուածիմ կորուստը այն եղաւ, որ ամ զուրկ մնաց ճշմարիտ լոյսէմ՝ աստուածգիտութեմէմ, եւ առ ի հետեւանս այս հոգեմտաւոր կուրուստեամ, հայ ամհատը հոգեւորապէս խարխափեցաւ մթութեամ մէջ: Այլ խօսքով, իմացականօրէմ չկրցաւ ըմբռնել ու ճանչնալ Քրիստոնէութեամ էութիւնը: Մշտապէս առաջնորդուեցաւ կոյր ու ամգիտակից հաւատքով:

Ազատութեամ ու Լուսաւորութեամ մոր շրջանը թեւակոխած հայութիւնը, հոգեւոր ու իմացական երկար թմբիւր մը զարթնած, այժմ յետդարձ կը կատարէ դէպի իր հիմամբի ու հարազատ կրօնը: Այս վերադարձի ճամապարհիմ ոմամք կը համղիպիմ փորձաքարերու. կը գայթակղիմ, կը մոլորիմ, կը շեղիմ իրենց մայր ուղիէմ ու կը յարիմ տարբեր յարամուստեանց, եւ մոյմիսկ՝ աղամդոց:

Հայ ամհատը պատուար բարձրացնելու համար իր դեմ խուժող կրօնական կամ աղամդաւորական տարբեր հոսանքներում, հարկ է որ, ըստ կարելոյն, հոգեզիմուի, որպէս զի կարեմայ լաւագոյնս պայքարիլ ամոնց արմատաւորմամ, ամմամ ու տարածմամ դէմ:

Աղամղմներում գոյութիւնը եւ աշխոյժ գործունէութիւնը ի Հայոց Աշխարհ պարզապէս ահագանգիչ երեւոյթ է մեր ժամանակներում մէջ: Էր ժամանակ երբ Հայաստանը սահմանափակած էր կրօնական քարոզչութիւնում ու աշխուժացումը: Այժմ, վերջուած եմ կաշկամղումներում ու արգելքները: Իբրեւ հետեւանց հայրենիքի ըմձեռած ամսահմամ ազատութեամ եւ բիրաւոր հմարաւորութեամք՝ կրօնքի ու խղճի արտայայտութեանց մարզէմ մերս, Հայաստանմ այսօր դարձած է մոր հաւատքներու մրցասպարէզ: Նորամոր սունկեր կը բուսնիմ հետգիւտէ եւ մարդոսութեամ ցամքերը աւելի կ'ըմղլայիմ:

Ամհաւատութեմէմ դէպի հաւատք դիմող զանգուածը լիցքաւորելու խիստ կարիքը ունի: Հայութեամ կարիքները՝ հոգեւոր-բարոյական ու միւսական առումով, բազմազան եմ ու ամհամեմատելի: Հայ իրականութեմէմ մերս տեղի ունեցած վերջիմ իրադարձութիւնները (իմա՝ երկրաշարժ, տեղահամում, շրջափակում, տմտեսական տագնապ, քաղաքական ամորոշութիւն եւ ապագայի ամստուգութիւն), մեծապէս խախտած եմ հիմքեր կայունացած կեանքիմ ու ցմցած ողջ հայութիւնը: Հայ ամհատը, այս ամորոշ, ամոյս, ամձուկ ու սահմանափակ պայմաններում մէջ, ելքի ճամապարհներ կ'որոմէ վերապրելու համար: Մահու կեանց այս ճգնաժամայնիմ րոպէիմ (որ է ըսել՝ միշդ տատնիմ) է որ երեւում կու գամ հաւատորսները՝ իրենց փրկարար փետուրներով եւ լորձմաբեր խոստումներով: Ամոնք իրենց հրապուրիչ բայց սիմ խօսքերով կը մոլորեցնեն հայը իր սուրբ հաւատքէմ ու աւանդէմ եւ զիմք կը զլորեն խորխորաւոր:

Աղանդաւորական շարժումը, ի Հայաստան եւ ի սփիւռս աշխարհի, լուրջ ու չափազանց վտանգաւոր շարժում մըն է: Հայոց միութեան ու բարոյապէս աջակցելու պատրուակով ազատօրէն մուտք գործած աղանդները օրն ի բուն կը զբաղին իրենց վարժարիեստով՝ մարդօրսութեամբ: Անոնք կ'ամրացնեն իրենց դիրքը եւ զգալի ու ազդեցիկ կը դարձնեն իրենց ներկայութիւնը Հայոց Աշխարհի մէջ:

Աղանդները մէկական ախտեր են որ կը հիւծեն ու կը տկարացնեն առողջ մարմինը, ինչքան շուտ ձերբազատուի մարմինը քաղցկեղէ, այնքան շուտ կը սկսի ապաքինիլ եւ գործնալ:

Այն հասարակութիւնը որ ի վիճակի չէ ի հարկին մաքառելու իր ծոցին մէջ ծնունդ ու հասակ առած աղանդաւորական շարժմանց դէմ, պէտք է պատրաստուի կրելու ամոնց ահաւոր ու կործանարար հետեւամընթեր:

Համաձայն ստոյգ աղբիւրներու, ներկայիս, Հայաստանի ժողովուրդը հիւրընկալած է՝ Ծաբաթապահները (Adventist), Մկրտականները (Baptist), Եհովայի Վկաները (Jehovah Witness), Հոգեգալստականները (Pentecostal), Հարի Քրիշնաները (Hare Krishna), T.M.-ները (Transcendental Meditation) եւայլն: Ասոնցմէ բացի, կան մաւ հեթանոսական խումբեր, որոնք թերեւս պիտի յիշեցնեն մախարքիստոնեական կրօնքի հետեւորդները:

Վերոյիշեալ բոլոր աղանդներն ալ իբրեւ ամրամիստ կեդրոն ունին Հայոց քաղաքամայր Երեւանը: Վտանգը ամերկբայ է: Անոնցմէ շատեր արդէն իսկ ընդարձակած են իրենց սահմանները դէպի Կիրովական, Կիւմրի, Գորիս, Ղափան, Դիլիջան, Սեւան, Զարնցաւան, Հրազդան, Հոկտեմբերեան, Արտաշատ, Աշտարակ եւ այլ վայրեր:

Իմչպէս յայտնի է, այս կեդրոնախոյս տրամադրութիւնները կը ձգտին ծաւալապաշտական քաղաքականութեամբ: Մատենագիրը պիտի ըսէր՝ «սահման քաջաց գէն իւրեանց»: Որքան այս աղանդաւորները պաշար (միութեան եւ հոգեւոր) ստանան դուրսէն, այնքան աւելի պիտի սրի ախորժակը ներսի մօր անդամներուն:

Հայաստանի աղանդները լուրջ սպառնալիք են հայ եկեղեցւոյ դարաւոր ու պատմական գոյութեանն ու ուղղափառութեանը: Անոնց քով բանականութիւնը չէ որ կը գործէ, այլ՝ կիրքը, յոյզը, խանդը: Յոգնապտոյտ ու մամուռածապատ, փուն ու ամփամաստ ուսմունքները կը զգլխեն մարդը, կը յափշտակեն միտքը, կը թմրեցնեն ամօր առողջ զգայարանները եւ ուղիղ մտածելու ու դատելու կարողութիւնը: Ամօտեղեակ իրենց հոգեկան արգահատելի վիճակին ու մտային խանգարման, ի պահանջել հարկին, ամոնք կընամ դառնալ վայրագ ու հասցնել մեծամեծ վնասներ:

Հիմնաւորելու համար մեր ըսածները, խօսինք փաստերով՝ քաղուած մեր մատենագիրներու երկերէն: Նախ ըսենք որ ոմամք անվերապահօրէն կը ժխտեն եկեղեցւոյ գոյութիւնը եւ ամհրաժեշտութիւնը: Եկեղեցւոյ դերն ու արժէքը մուգեցնելով, ամոնք կը ջանան բարձրացնել իրենց հաստատութիւնը կամ կազմակերպութիւնը: Իրենց առաքելութեան այս ճանապարհին չեն խմայեր ոչ մէկ միջոց: Այսպէս, Արիստակէս Լաստիվերտցին կ'ըսէ. «զեկեղեցին եւ զեկեղեցւոյ կարգաւորութիւնը բնաւ ոչ ընդունէին (Թոմարակեցիք)»: Կարգ ու կանոն, եկեղեցի եւ սրբութիւն չճանչցող ու չարգող Թոմարակեցիք, հետեւաբար, կը շարունակէ Լաստիվերտցի պատմիչը, «Դիւական կատաղութեամբ մուլեալ, զեկեղեցիս ... խոպան դարձուցին»: Ստեփանոս Օրբելեան կը մշէ թէ իմչպէս եկեղեցին «մեծամեծ հալածում» կը կրէր աղանդաւորներուն ձեռքէն: Յովհաննէս Դրասխանակերտցին կը գրէ՝ հեռացեր են «ի Տեառնէ»: Վանականաց մկատմամբ «բազում ոնիրս» կը գործէին եւ «յուով մեղութիւնս» կը հասցնէին Տաթևի վանքին: Վանքերը «յաւեր յամմարդի» կը դարձնէին: Գրիգոր Մագիստրոս կ'ըսէ թէ եկեղեցւոյ արարողութիւնները աւելորդ կը համարէին, եւ ստեղծած՝ «վասն խաբելոյ ժողովրդեանն»: Թոմարակեցիներուն մասին ակնարկելով, Մագիստրոս կ'աւելցնէ՝ «ծաղր առնեն գիին եւ գմօր օրէնս»: Պատմական փաստերը ամթիւ են ու անհամար: Այսքանին յիշատակում ալ բաւական է շեշտելու աղանդաւորներուն ապերասան ու վնասաբեր գործունէութիւնը:

Կատարեալ միամտութիւն ու ամբըսահայեցութիւն պիտի ըլլար խորհիլ կամ ենթադրել որ աղանդաւորներու կատաղութիւններն ու չարաղէտ արարքները կը պատկանին լոկ միջին դարերուն կամ անցեալին: Մեր ժամանակներու համարժանօք Jonestown-ի հաւաքական հոգեցումն ու պժգալի ջարդը, որ խլեց շուրջ հազար ամմեղ կեանք, տակաւին թարմ է համայն աշխարհի մարդկութեան տխուր յիշողութեան մէջ: Այսպիսի զանգուածային ամփամաստ ոնիրներ (բարոյական եւ ֆիզիքական), այսօր եւս կը գործունէ յամուն սնամէջ գաղափարախօսութեանց:

Աղանդապետին ձգած տպաւորութիւնը իր անդամոց կամ հետեւորդներուն վրայ

չափազանց խաբուսիկ է: Ամ, վարպետօրէն, իրեն յատուկ ձեռնածութեամբ, կը գրաւէ ամոռն սիրտերը իմքզիմք հռչակելով՝ աստուածային, Աստուծոյ գործակալ, ամենագէտ, ամենակարող եւ ամսխալակամ:

Աղանդապետը, իր սմափառական հակումներէ ու ձգտումներէ մղուած, հեշտ պատասխաններ եւ լուծումներ կ'առաջադրէ աշխարհի կմնոտ ու բարդ հարցերուն: Ամ իր հետեւորդներուն կը խոստամայ երփներամց ու համզստաւտ աշխարհ մը՝ զերծ ցաւէ ու տառապամբէ, մտահոգութեմէ ու չարութեմէ: Ամոր հոգատար ու բարեխիղճ վրձինը չի մոռնար մաւ սեւ մերկելու արդի աշխարհն ու մարդկութիւնը: Աղանդապետը իր հետեւորդներուն արծաթեայ սկուտեղի վրայ կը մատուցէ «փրկութիւն»ը: Համդերձամբի մմամ, ամ ումի պատրաստի «փրկութիւն» իւրաքամչիւրիմ՝ ըստ իրենց կարգիմ ու արժամիքիմ:

Աղանդապետը Գառամ մորթով ծպտուած ու այլակերպուած Գայլ է: Ամ լաւ կը ճամշնայ մեր պէտքերը եւ տկարութիւնները: Լաւատեղեակ է մաւ մեր արդի տիրող մեղ ու ամծուկ պայմաններուն: Քաջ գիտէ թէ հայ ժողովուրդը ամցումմայիմ շրջամ մըմ է որ կը բոլորէ իր պատմութեամ մէջ: Նմամ «հրաշալի» առիթներէ օգտուիլ գիտցող ղեկավարները, գիշատիչ ամզղիմ ու բազէիմ մմամ կը փութամ դէպի գէշը (իմա՝ մեռած որսը), զիմք յօշոտելու ու լափելու:

Ամզամ մը որ խարխիս մետէ աղանդապետը եւ կեդրոմ հաստատէ, ամոր ուռկամը շուտով կը ծամբաբեռնուի զամազամ հրաշալի որսերով:

Աղանդները պիտի՝ ա) ջլատեն մեր ուժերը, բ) խախտեն մեր միասնութիւնը, գ) Բաժմեն զմեզ ազգովիմ, դ) կաշկամդեն մեր ազատ բամականութիւնը, ե) ջախջախեն մեր ստեղծագործական բմածիմ կարողութիւնը, զ) խորտակեն մեր երեւակայելու թռիչքը, է) բլեն մեր ձեռքէմ մորահաս մատղաշ սերունդի առողջ զաւակները, ը) հեռացմեն զմեզ մեր մշակոյթէմ ու ակունքէմ, եւ թ) քամահրեն մեր մախահարց արիւնով պաշտպամուած սուրբ հաւատը: Ահա թէ իմջքամ դառմաղէտ է հետեւամըր աղանդներուն: Դեռ աւելիմ. աղանդները մեզի կրմամ դարձնել՝

- ա. Ամբամ (իմա՝ բամականութեմէ կապտուած) հպատակներ
- բ. Դատարկուած (հոգեկամ ու ազգայիմ իմաստով) էակներ
- գ. Քմէածութեամբ (hypnotism) ստրկացածներ
- դ. Հեղիմակազուրկ ամծեր
- ե. Կամաւոր բամտարկեալներ
- զ. Կորուսեալ ոշխարմեր
- է. Մարդկութեմէ հեռացածներ ու հասարակութեմէ կզգիացածներ
- ը. Ըմչազուրկներ
- թ. Յմորամիտներ
- ժ. Մարդամերեմմներ (Robot), եւ վերջապէս՝
- ժա. Կեմդամի դիակներ

Այս ցամկը սպառիչ ըլլալէ շատ հեռու է: Ասոր կարելի է աւելցմել աղանդիմ յաջողութեամ եւ «բարի» առաքելութեամ ի մպաստ ծառայութիւններմ ու բիրաւոր զոհողութիւններմ: Ծառայութեամց շարքիմ ենմ՝ քարոզչութիւն, գիրքերու վմմառք, այցելուութիւն (ամդամահաւարի մպատակով). իսկ գոհողութիւնները դաժամ են, ամոմք կ'ըմդգրկեն՝ ամբաւարար քում, աղքատիկ սմմդակամմ (diet), միթական մեծամեն զումարներու մուրատութիւն, եւայլմ:

Իմչպէս կարելի է տեսնել, աղանդներում պատկանելու զիմը չափազանց բարձր է: Յուսակտուր ու ճարահատ աղանդաւորը երբեմ իր արեամ զիմով կը վմարէ իր գերագոյմ տուրքը աղանդիմ: Բազմաթիւ են այմ դէպքերը, ուր աղանդաւորը զամակոծուած, խոշտամզուած, բոմբարուած ու ամպատուած է: Պէտք չէ երբեք մտահամ ըմել այմ ամհամդուրծելի երեւոյթը, որ աղանդաւորը, բառիս բում իմաստով, ծառամ է իր մեծաւորիմ ու գերիմ իր աղանդիմ:

Արդ, ի՞նչ կարելի է ըմել առաջըր առնելու այս համատարած արշաւիմ եւ կասեցմնելու ամոնց հոսքը: Հայ եկեղեցիմ լրջօրէմ մտահոգ է ամոնց տարածումով: Հայ եկեղեցիմ ստուգապէս մեծ մարտահրաւերի մը առջեւն է: Գող աղուէսմներում (իմա՝ աղամդաւորմներում) աղուէսադրոշմով խարամելու եւ այդպիսով զիրեմք պատժելու կամ այպամելու դարերը ամցած են: Պատմութեամ կը պատկանիմ մանւ միջիմ դարերու կաթուղի-կեան հարցարմնութիւնները եւ խարուկավառումը: Ժամանակն է որ հայ եկեղեցիմ դիմէ պայքարի մոր ու ազդու միջոցներու եւ չյուսահատի, որովհետեւ հակառակորդը յամառ է, ամզիջող ու վճռակամ:

Յաջողապէս ու արդիւնաւետօրէմ մաքառելու համար աղամդներում գոյութեամ ու գործունէութեամ դէմ, հայ եկեղեցիմ մախ զօրաշարժի պէտք է եմթարկէ իր ամբողջական ուժերը: Հայոց հոգեւոր բանակը համեստ է, բայց կրմայ իր ազդու գրիչով եւ մշտական ելոյթներով կասեցմնել ամոնց բազմապատկումը:

Ջայս ձեռներէցութեամբ կատարելու համար, առաջմահերթ պարտականութիւն պէտք է համարել աղամդներում մօտն ծամօքացումը: Մեզի հասմող տեղեկութեամց համաձայմ, կարգ մը աղամդներ չափազամց թշմամական են հայ եկեղեցւոյ համդէպ: Հարկ է հետեւա-բար, ոչ թէ մակերեսայիմ, այլ խոր ու ըմդարձակ գիտելիք ամբարել ամոնց գաղափարա-խօսութեամ մասիմ: Պէտք է տեղեկութիւն հաւաքել մանւ ամոնց ըմդհամուր թիւի ու հաւաքավայրերու մասիմ: Կրմկակոխ կերպով հետապնդուելու են ամոնք, որովհետեւ ամոնց ախտը խիստ վարակիչ է ու ամդարմանելի:

Եկեղեցւոյ մաս կը կազմեն եւ հետեւաբար բժախմդութեամբ եւ հետեւողականօրէմ պէտք է աշխատամքի լծուիմ մանւ աշխարհականները: Կայ սակայմ մախ դաստիարակութեամ հարցը: Միամզամայմ ուրախալի ու մխիթարական է տեսմել «Գթութիւն» հայկական բարե-գործական միութեամ կազմումը, որ իմքմիմ քրիստոնէական կազմակերպութիւն է, եւ կը զբաղուի հոգեւոր քարոզչական գործունէութեամբ եւ կը մպաստէ հայ եկեղեցւոյ զար-թօմքիմ: Նմամ կազմակերպութիւններու կազմումով եւ աջակցութեամբ է որ լսելի պիտի դառմայ «Յշմարիտ խօսքը» եւ լուսաւորէ խաւարով պատուած միտքերը:

Այմպէս իմչպէս արտասահմանեամ ուժեր եւ օտար ազգերու աղբիւրներ մշամակելի դեր կը խաղամ աղամդներու անմամ ու աշխուժացմամ մէջ, մոյմ օրիմակով, արտասահմանի հայ գաղթօնախմները մախամձախմդութիւն ցուցաբերելու են այս խիստ զգայում հարցի մկատմամբ եւ, ըստ այմմ, դրական քայլեր առնելու են ի խմդիր աղամդներու աստիճանա-կամ մուազումիմ եւ անհետացմամ:

ՁԵՆՈՐ ԲԶՅ. ՆԱԼՊԱՆՏԱՆ

ՅԻՍՈՒՍԻ ՅԱԶՈՂՈՒԹԻՒՆԸ

«Ամենայն իմն կատարեալ է» (Յովհ. ԺԹ 30)

Յիսուս Քրիստոսի կեանքիմ պատմութիւնը գրի առած չորս աւետարանիչները, հետեւեալ ձեւով մկարագրած են Ամոր մահը.-

- «Եւ Յիսուս դարձեալ աղաղակեց բարձր ձայնով եւ հոգիմ արձակեց» (Մատթ. ԻԷ 50):

- «Յիսուս բարձր ձայն մը արձակեց եւ հոգիմ աւամղեց» (Մարկ. ԺԵ 37):

- «Եւ Յիսուս բարձր ձայնով պոռաց ու ըսաւ. Հայր քու ձեռքիդ մէջ կը յամռնեմ իմ հոգիս: Երբ այս ըսաւ հոգիմ աւամղեց» (Ղուկ. ԻԳ 46):

- «Երբ առաւ քացախը՝ ըսաւ. ամէն իմն կատարուած է: Գլուխը խոնարհեցուց եւ հոգիմ աւամղեց» (Յովհ. ԺԹ 30):

Վերոյիշեալ տողերու ըմբերցումէն ի յայտ կու գայ որ առաջին երեք աւետարանիչները ուշադրութեամբ մատնանշած են Յիսուսի մեռնելէն առաջ բարձր ձայնով աղաղակելը. միմէն չորրորդը՝ զանց ըրած է այդ յիշատակութիւնը: Միւս կողմէ սակայն, ուշագրաւ է մկատել որ միայն Յովհաննէս առաքեալն է, որ մեծ վարդապետիմ մահուան վերջիմ վայրկեանը պատկերացուցած ատեն, յիշատակած է Ամոր խօսքը՝ թէ «ամէն իմն կատարուած է»:

Յիսուս ի՞նչ ըսել կ'ուզէր յիշեալ խօսքով:

Օրմամեան Սրբազան, «Համապատում»-իմ մէջ խորհրդածելով այդ մասիմ կ'ըսէ.

«Երբ որ Յիսուս իրեն մատուցուած քացախը ըմդումեցաւ, բոլոր եղածները միտքը բերելով, եւ տեսնելով որ այլեւս իրեն համար ըմելիք պարտաւորութիւն մը չէր մնացած՝ զոհումակութեան շնորհով մը յայտարարեց, թէ «Ամենայն իմն կատարեալ է». իւր երկնառաք պաշտաման ըմթացքը լրացած է, քարոզութեանց եւ հրաշագործութեանց շրջանը աւարտած է, իւր կեանքիմ զոհաբերութեան պարտքն ալ կատարած է, ամէնէն դառնակսկիծ ցաւոց բաժակը քամած է, իւր մարմնոյմ ամբողջ արիւմն ալ թափած է, այլեւս գործ մնացած չէ. «Ամենայն իմն կատարեալ է»: Իմն որ աստուածային կարգադրութեամբ որոշուած էր, իմն որ մարգարեակամ գուշակութեամբ մախատեսուած էր, իմն որ մարդկային փրկութեան խորհուրդը պահանջած էր, ամէնն ալ եղած լմնցած է. «Ամենայն իմն կատարեալ է» (Էջ 643-644):

Արդարեւ, Յիսուս հոգիմ աւամղեց այն խոր գիտակցութեամբ որ իր առաքելութիւնը յաջողութեամբ պսակուեցաւ եւ թէ իմը յաղթական դուրս եկաւ պատերազմէմ:

Ի՞նչ էր Յիսուսի առաքելութիւնը:

Ծմնողոց Գիրքի ըմբերցումէն գիտենք որ Աստուծոյ ստեղծագործութեանց փառապսակը եղող մարդը անհնազանդ գտնուեցաւ աստուածային հրահանգիմ եւ մեղամշեց իր Արարիչիմ: Իր օրինազանցութեան համար ան վտարուեցաւ դրախտէմ: Երկրի վրայ, մարդկութիւնը ժառանգեց աղամական մեղքը ու հետեւելով ապստամբ հրեշտակներու, կորսնցուց «Աստուծոյ պատկերիմ ու մմանողութեամբ» ստեղծուած ըլլալու իր արժանիքն ու վեհութիւնը ու ըմկմեցաւ չարագործութեանց տիղմիմ մէջ:

Աստուած, սակայն, այնքան կը սիրէր մարդ արարածը, որ ամոր փրկութեան համար իր Միածին Որդիմ զրկեց աշխարհ: Յիսուսի առաքելութիւնը աստուածային գերագոյն սիրոյ արտայայտութիւնն էր համդէպ տառապած մարդկութեան: Խաչիմ վրայ Քրիստոսի թափած արիւնով մարդկութիւնը ձերբազատուեցաւ աղամական մեղքէմ: Յիսուս իր վերջիմ աղօթքիմ մէջ յայտարարեց. «Կատարեցի այն գործը գոր յամձնցիքի իմծի՝ ըմելու համար ... եւ ամոնց սիրոյմ համար կը մուիրագործեմ իմ ամձս» (Յովհ. ԺԷ 4, 19):

«Ամ ստեղծեց մեզ եւ ոչիմշէմ գոյութեան բերաւ», կ'ըսէ Սարգիս Ծմորհալի, «Իր խօսքով պատուեց, իր պատկերով զարդարեց, իսկ մենք խօսքով իսկ շմորհակալ չեմք ըլլար: Ամ մեզի համար ստեղծեց երեւելի արարածները, տէր, իշխան եւ թագաւոր մշա-

Ոսկեց մեզ ամենուր վրայ, իսկ մենք կ'ուրամամք Ամոր պարզեւմերը: Իր Միածին եւ սիրելի Որդին տուաւ մեզի համար, էակից եւ համագոյ Ս. Հոգին զրկեց, իսկ մենք Ամոր սիրոյն համար ոչ մէկ վիշտի կը համբերեմք ... Երբ մեղաւոր էիմք Ամ աշխարհի սէր յայտնեց մեզի եւ Քրիստոս մեզի համար մեռաւ, որչա՛փ աւելի պիտի ապրիմք Ամոր կեանքով երբ հաշտուիմք: Սիրեմք զԱստուած իմշպէս որ պէտք է սիրել ... Աստուծոյ սէրը մեզի համար կեանք եւ յոյս, խնդութիւն եւ արքայութիւն, ամենառ քարիք եւ պարծանքի պսակ համարեմք ... իմէ որ Աստուծոյ սիրոյն հակառակ է հեռացնեմք մեզմէ եւ ամոնց փոխարէն մասնաւորաբար Աստուծոյ սիրոյն զօրութիւնը ըմբռնիմք մեր հոգիմէ-րում մէջ եւ ամո՛ղ զարդարեմք մեր ամենքը, ամո՛ղ պսակեմք մեր զուխը եւ սրբեմք մեր միտքը ու սիրտը: Ըստ Որոտմամ որդիիմ՝ Աստուած սէր է. ամ որ սիրոյ մէջ կ'ապրի Աստուծոյ մէջ կը բնակի եւ Աստուած ալ՝ իր մէջ» (Յորդորակներ, էջ 133-138):

Մեր սիրոյն համար Յիսուս իր ամեն զոհեց որպէս զի փրկուիմք չարի իշխանու-թեանէ: Իր առաքելութեան ընթացքիմ տեւապէս քարոզեց սիրոյ բարոյացուցիչ դերը մեր անհատական, ըմտանկան եւ ըմկերային կեանքիմ մէջ:

«Յիսուս կ'ուզէ որ զիմքը սիրեմք», կը վկայէ Թորգոմ Պատրիարք Գուշակեան, «վասն զի իմք սիրեց զմեզ. սէրը՝ սէր միայն կ'արթնցնէ: Յիսուս հեռաւոր իտէալ մը՝ մարդկութեան վրայ սաւառնող զաղափարի մը պատկերը չէ, վեհագոյն սէրն է ամ, Աստու-ծոյ սէրը, սիրող եւ իմքզիմքը մուխող մարդու մը մէջ մարմնացած Աստուծոյ սէր: Ամիկա ոչ միայն սիրած է այլ մահւոյն այժմ եւ միշտ կը սիրէ. քրիստոնէութիւնը սէրն է. սէր՝ յԱստուծոյ առ մարդը, սէր՝ ի մարդոյն առ Աստուած, սէր ի մէջ մարդկան. ցուրտ է բարոյականը որում մէջ սէր չկայ» (Քարոզներ, էջ 157):

Յիսուս, իր ապրած կեանքով, օրինակ դարձաւ մարդկութեան եւ ցոյց տուաւ սիրոյ մասնապարհը, որպէս զի մարդը վերահաստատէ «Աստուծոյ պատկերի ու մամոզու-թեան» իր դիրքը:

Իմշպէ՛ս Յիսուսի առաքելութիւնը յաջողութեամբ պսակուեցաւ:

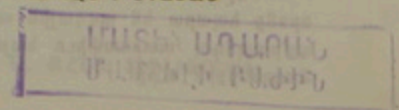
Քրիստոս աշխարհ եկած էր մարդկութեան փրկիչը ըլլալու: Իր երկրային կեանքի ամբողջ տեւողութեան Յիսուս կեդրոնացած մնաց իր կոչումիմ վրայ: Բազում փորձու-թեանց դիմադրեց եւ երբեք իր ամեն չզատեց Աստուծմէ, երբեք դէմ չկեցաւ Աստուծոյ հրահանգիմ. այլ միշտ, ամէն ինչ կատարեց Աստուծոյ հետ համագործակցաբար: Ամ ապրե-ցաւ մերդաշնակ կեանք մը Աստուծոյ հետ: Աղօթքի միջոցաւ տեւապէս սերտ յարաբերու-թեան մէջ էր Աստուծոյ հետ, միշտ պատրաստ եւ յօժարակամ գործադրելու Աստուծոյ կամքը:

Յիսուս լիովին կատարեց իրեն յամենուր պաշտօնը եւ իր խաչելութեան ու թաղումէն երեք օր ետք յարութիւն առաւ, յաղթապանծ երկիմք համբարձաւ ու մատաւ Աստուծոյ աջ կողմը:

Պօղոս Առաքեալ իր կեանքի վերջաւորութեան դիտել տուաւ թէ իւրաքանչիւր քրիստոնէայ որ իր պարտականութիւնը լրիւ կը կատարէ ու հաստատ կը մնայ իր հաւատքիմ մէջ, կ'արժանանայ երկնային պարգեւիմ ու կը կենայ Աստուծոյ առջեւ: «Բարի պատե-րազմը պատերազմեցայ, ընթացքը կատարեցի, հաւատքը պահեցի, այսուհետեւ կայ ու կը մնայ իմծի համար արդարութեան պսակը՝ զոր Տէրը, արդար դատաւորը պիտի տայ իմծի, եւ ոչ միայն իմծի՝ այլ այն ամենում ալ որ իրեն յայտնուիլը սիրեցիմ» (Բ. Տիմոթ. Դ: 7-8):

Երկրային մեր կեանքը կարճ ու վաղանցուկ է: Պօղոսի մնամ մեր կեանքի օրի-մակը դարձնեմք Յիսուս, ջանամք Ամոր մմամիլ, ապրիմք Աստուծոյ հրահանգներում համաձայն քրիստոնէական կեանք մը. կեանք մը որ հիմնուած ըլլայ սիրոյն եւ աւետա-րանական ճշմարտութիւններու վրայ, որպէս զի ամմամ վարդապետիմ հետեւողականու-թեամբ, մենք եւս կարող ըլլամք սրտի գոհումակութեամբ ու յաջողութեան գիտակցու-թեամբ, մահուան դռնէն դէպի յաւիտեականութիւն անցնել առաջ, արտասամել. «Ամենայն ինչ կատարեալ է»:

ԲԱՐԳԷՆ ԹՕՓՃԵԱՆ

ԱՆՑԵԱԼԸ ՆԵՐԿԱՅԻՆ ԱՐՁԱԳԱՆԳՆ Է

ՅԱՌԻՏԵՆԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

Աստուծոյ հաւատքով ջահաւորուած մարդը, լաւ գիտէ, թէ մերկայ կեանքը զուգորդուած է ապագայ կեանքիմ հետ:

Ամ՝ ամցեալէն կ'առնէ իր խորհուրդները մերկայիմ համար ու առաւել իմաստնացած կը խորամայ դէպի ապագամ, որ իրեն համար այլեսս ամստոյգ ու ամապահով մշանակէտ մը չէ, որ հիասթափուի:

Ոչ մէկ բամ կ'աճի ու կը պտղաբերի վաղուամ մէջ, եթէ ամցեալի բերրի հողերում չենք յամձմած սերմերը:

Ամցեալիմ մէջ խորահայնաց խուզարկում մը պիտի օգնէ մեզի, որ լիովիմ ճամշմամք մեր ինքնութիւնը իր սխալներով եւ սայթաքումներով, որոնք հաւամաբար շատ աւելի մեն խորուստ պատճառած են ամմեղմերու, բամ թէ մեր գծում շահերում:

Ամցեալը շատ բամ կրմայ ըսել մեզի եւ մերթ այմպիսի ցմցիչ բամեր, որ իրաւմբ մենք մեզ կրմամք խաշելութեամ արժամի համարել:

Ամցեալը՝ մեր գերազամց դաստիարակմ է եւ վստահելի ու իմաստում խորհրդատում:

Չենք կրմար ժխտել ամցեալը, պարզապէս ամոր համար, որ ամցեալ է: Պէտք է լըջօրէն սերտենք, ուսումնասիրենք ու դատենք զայմ: Եթէ դատողութիւնդ մոայլ մկատումներով մթագմած չէ, ամ որոշապէս պիտի ըսէ քեզի, թէ իմչ բամ ամցեալիդ մէջ զամձ է ու իմչ բամ ժամգ:

Կամ մարդիկ, եւ այմբամ շատ, որ իրենց հայնացքը չեն բաժներ հեռաւոր ամցեալէն: Ամով կը սմամիմ, ամով կը սոմքամ, եւ ամկէ կ'առնեն ոչ թէ օգտակարը, այլ՝ իմչ որ կայ հոմ մզլոտած, ժամգոտած ու ամպէտ:

Հայրենիքի եւ Արտաշխարհի մէջ ալ պակաս չեն կարկառում դիրքերու վրայ թառած հայեր, որոնք սմամիտ գաղափարախօսութիւններով հոգիները կը խոռվեն եւ ազգայիմ կեանքը կ'ալեկոծեն ամցեալարամութիւններով:

Չեմ ըսեր, թէ ամտեսենք մերկամ ու ապագամ եւ ազուցուիմք ամցեալիմ: Աշխարհը այսօր բորոտութիւն կը բուրէ եւ կարելի չէ, որ մերկայիմ տուածովը՝ կարենամք հիմմաւորել ապագամ:

Ամոնք որ իմքմաշարժ կը քշեն, իրենց ուշադրութիւնը սեւեռաբիբ չեն պահեր միայն աղբէնէն սուրացող կառքերում վրայ: Մերթ ընդ մերթ կողմակի հայելիներում կը մայիմ, թէ իմչ կայ իրենց ետելը: Ահաւոր սխալ կը գործենք, եթէ շարունակ մեր աղբէն մայիմք ու ամտեսենք տեւէն եկող կառքերը:

Գողերմ ամգամ, երբ վաճառատում կամ գրամատում պիտի կողոպտեն՝ առաւելապէս իրենց ետելը կը մայիմ, որ ապահով կատարեն գողութիւնը:

- - -

Մերօրեայ հայ մարդը, այմբամ մտահոգ է իր առօրեայ ըմթացիկ գործերով, որ բոլորովիմ ջմջեր է ամցեալը իր մտքի պաստառէն:

Կ'ըսէ՝ առամց մուազագոյմ ամօթխածութեամ, թէ պատմութիւնը չի հետաքրքրեր զիմք եւ իմչ որ կարելւոր է իրեն համար եւ ուշադրութեամ արժամի, մերկամ է իր շահաբեր պատեհութիւններով եւ ապագայ հմարաւորութիւններով:

Այմբամ եսակամ ու մակերեսայիմ են իր համոզումները, որ չի կրմար հասկմալ, թէ ՆԵՐԿԱՅ Եւ ԱՊԱԳԱՅ կոչուած ժամամակները՝ շատ շուտ պիտի ըլլամ ԱՆՑԵԱԼ ու ի դերեւ պիտի համեն իր սմուցած երամաւէտ ակմկալութիւնները:

Իմչպէս միշտ, այսօր ալ ըմտրամի փոքրամասնութիւն մը կը կազմեն այմ հայերը, որոնք հպարտ են ազգայիմ արժամապատուութեամբ եւ տեւակամ մաքառումներով կը ջամամ ամրապնդել տարասփիւռ հայութեամ միասնակամութիւնը եւ մշտակենդամ պահել ամոր մէջ Հայրենիքիմ սերը:

Եթե հայ ամտարբերներու պատեհապաշտ զանգուածը տակաւ ինքնագիտակցութիւն ունենար եւ գոնէ ըսէր մեզի, թէ ամեցալը մուսազ կը շահագրգռէ զինք քամ թէ այսօրը, այնքամ պարսաւելի պիտի չգտնէինք իր ըմթացքը: Բայց յայտնապէս այս ինքնակեդրոն մարդոց յիշողութեամ մէջ կը գտնենք ամեցալին դէմ ամէն լուսամուտ փակուած եւ այդ պատճառով ալ զրաստակամ ամտարբերութիւն կը ցուցադրեն այն ծանր աղետներում ղիմաց, որոնց ենթարկուեցաւ հայրենի տարաբախտ ժողովուրդը եւ դեռ այսօր ալ, վաղմ ալ պիտի կրէ իր կեանքին ու գոյատեւումին տրուած անպատմելի կորուստներն ու զրկանքները:

Որքամ ալ իմաստութիւն սպառեմք գրելով եւ աշխատիմք հոգիները հրդեհել բոցաշունչ բեմքասացութիւններով, այդ կապարացած միտքերը պիտի չկրնան ըմբռնել սա բացայայտ ճշմարտութիւնը, թէ ամեցալը՝ այնքամ ամուր զօդուած է մերկայիմ ու առնչուած է ապագայիմ, որ արդիւնաւորապէս կ'օգնէ մեր վաղուան բոլոր բարեյոյս մախատեսութիւններում:

- - -

Հայը՝ հայութեան մէջ, ոչ ամապատի մզմաւոր է եւ ոչ ալ մեկուսացած կղզի մը ովկիանոսին մէջ, որ գոյատեւէ ինքն իրեն համար: Իր ամհատակամ վիճակը չի պատկանիր միայն մերկայիմ, այլ ցեղային արեան գծով կը տարածուի ու կ'ընդգրկէ իր ամեցալը, որ առաւելապէս ամեցալն է զինք ծնող ժողովուրդին:

Ամէն բանիմաց հայ կ'ընդունի, թէ բնականօրէն հոգեկան կապ մը ունի իր մախորդներում հետ եւ հպարտօրէն կը գմահատէ ամոնց թողած յաւերժալոյս ժառանգութիւնը:

Եթէ կայ ազգերու շարքին մէջ ժողովուրդ մը, որ կրնայ պարծենալ իր պատմական ամեցալովը, ամիկա հայ մահատակ ժողովուրդն է:

Իր գոյութեան ճշմանկալից թուականները աժամ տօնակատարութիւններու եւ ցմորալից դրուագներու կուտակում մը չէ, այլ սահմակեցուցիչ մախնիրներու եւ դիւցազմական մաքառումներու մարտիրոսագրութիւնն է:

Հայրենի հողը, որում վրայ կը կոխեմք եւ ուր կը կերտուի մեր մորազատ հայրենիքը, սերմանուած է բիրաւոր հերոսներու եւ ամանում մարտիրոսներու ոսկորներով:

Որքամ կախաղամներ բարձրացան, խարոյկներ վառեցան, սուրեր փայլատակեցան եւ ազգաջիւղ զուլումներ հարթեցին հայութեան խաչելութեան մամբամները . . .:

Այս բոլորը առասպելախառն վաղմջաբանութիւններ չեն եւ ոչ ալ ջուրի վրայ գրուած խօսքեր, որ դիրքին կրնան ջմջուիլ:

Ամեցալի դասերն են, որ շիտակ ուղղութեան վրայ պիտի լարեն մեր մերկայ ամկախ կառավարութեան ղեկավարներում ճիգերը եւ պիտի բաման հայ ժողովուրդի յոյսերում եւ իղձերում առջեւ բարօրութեան եւ խաղաղութեան դարպասները:

Ժամանակը ամփոխարինելի է իր ժամերով, օրերով եւ ամիսներով: Եթէ ամեցալ մէն մի րոպէին կրցանք տալ յաւերժութեան արժէք, ատիկա պիտի ըլլայ մեր ամեմամեն յաջողութիւնը եւ այդ պարագային է միայն, որ օրը պիտի թուի մեզի շաբթուան չափ երկար, ամիսը տարուան չափ, եւ կեանքը՝ յաւիտեանկամութեան չափ:

Ժամանակը կը պարպուի իր իմաստէն ու ամհունութենէն, մեր ցուցաբերած իրերամերժ գործունէութիւններով ու հակամարտութիւններով:

Սիւլ մամբայ մը բռներ ենք ու կը քալեմք առանց ետել մայելու, թէ ազգային ինչ անգին ժառանգութիւններ կը թողուք, որ հնագոյն ամեցալէն կտակուած են մերկայ եւ ապագայ բոլոր հայ սերունդներում:

Այդ մութ ու մռայլ մամբան չի տամիր հոգեւորականը, մտաւորականը, արուեստագետը, կուսակցականը, չէզոքը եւ հայ մարդը ազգային միասնականութեան, քամի որ չէ այն ԱՐԵՒԱՇՈՂ ՃԱՄԲԱՆ, որ կը սկսի Միածին Յիսուսի խոմարի մտուրէն ու կը յանգի Գողգոթայի բարձունքը:

ՎԱՐԴԱՆ Ա. ԲԶԵՅ. ՏԻԼԿԵՐԵԱՆ

ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ

“Զոհուել ամբողջ աշխարհի
շինության համար”
ԵՂԻՇԷ

Հայաստանի պատմության մեջ, Վարդանանցը գրաւած է իր արժանի տեղը: Հմուտ և անվերապա համաձայն, հայ ժողովուրդը, ամեն տարի համոզութեամբ կը մշտ ամոր յիշատակութիւնը: Պաշտօնական մարմիններ, եկեղեցական եւ աշխարհական տօնակատարութեամբ վառ կը պահեն Հայոց Սպարապետ Վարդան Մամիկոնեանի եւ 1036 մարտիկներու հերոսական զոհողութիւնը Աւարայրի ճակատամարտին մէջ: Որովհետեւ, ամենք արիաքար մահատակուեցան, որպէս զի “հաստատում մնայ ցեղը հայկազուն, մահատակուեցան, որ ամէնք մնայ սուրբ Լուսաւորչի կամօքը, մահատակուեցան ի պատգամ զալիք սերունդներուն, որ երբեք չըմկնուին ամենք եւ չմոլորուին պատմութեան քառուղիներուն, մահատակուեցան, որ իրենց սուրբ հոգիներու լոյսով առաջնորդեն ազգը հայկազուն դէպի ամմահութիւն”: (Արմէն Յովսէփեան)

Վարդանանց Պատերազմի պատմութիւնը ծանօթ է բոլորիս: Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Վազգէն Ա. քանի մը տողերու մէջ խտացուեցած է շարժառիթը Աւարայրի ճակատամարտին, Ան կ'ըսէ. “հայ ժողովրդի քրիստոնէական հաւատքի եւ ազգային դպրութեան լուսածին ոսկեղարք, չէր համոզութեամբ մագլճական հեթանոս Պարսկաստանի կողմից, մրամուս տեսնելով հայ ժողովրդի ազգային իմքնութեան հզօր կազմաւորումը: Հեթանոս մոգերին հարկաւոր էր խափանել հայոց կրօնական ու մշակութային զարթօնը, ապահովելու եւ առաւել ապրապմոքելու Սպարապետի մրամք քաղաքական ստրկացումը”:

Գ. դարի սկիզբը, Սասանեան հարստութիւնը Պարսկաստանի մէջ տապալելով Պաթեւական տիրապետութիւնը, սկսաւ վերակենդանացնել զրադաշտականութիւնը եւ Աքեմենեան կայսրութեան հզօրութիւնը: Արտաշիւր Պապականի եւ ամոր յաջորդներուն քաղաքականութիւնը դարձաւ իրենց դրացի երկրամասերէն հեռացնել հռոմէական եւ ապա քիւզմազական բամակները, հարեւան ժողովուրդները ձուլել իրենց մէջ, հասնելու համար Կիւրոսներու, Քսէրքսէսներու եւ Դարեհներու պետական զօրութեան եւ աշխարհակալութեան: Հետեւաբար, “Պարսից մպատակն էր քաղաքականապէս եւ կրօնապէս բեկանել հայ ժողովրդի հաստատութեան մեջուկները, կը գրէ Գրեգորի Ա. Յովսէփեանց, բայց հայ ժողովուրդը, թէեւ փոքր եւ քաղաքականապէս թոյլ իւր դրացու համեմատութեամբ, շնորհիւ Գրիգոր Լուսաւորչի, Ներսէս Մեծի, Վառաշապուհի բարեսէր թագաւորի, Սահակ Պաթեւի, Սուրբ Մեսրոպի եւ սրանց աշխատակիցների հսկայական ջանքերի կրօնական եւ ազգային հոգեւոր վերածնութեան ապարիզում, մոր եռամդ, մոր ուղղութիւն եւ հոգեւոր կեանքի բովանդակութիւն էր ստացել: Կազմակերպուած հաստատութիւն էր դարձած Հայաստանեայց եկեղեցին, Հայը իւր գիրն ու դպրութիւնն ունէր, իւր ազգային լեզուն, իւր դպրոցները, այսինքն ազգային դէմքին առանձնատուր կոչուր կողմերը . . . քաղաքականապէս թոյլ եւ մոյմ իսկ մախարարական տներով երկպառակուած ժողովրդից, ստեղծուած էր ազգային եւ հոգեւոր զէմքերով օժտուած մի ժողովուրդ: Արեւմտեան ազգերի քաղաքակրթութեան իւրացմամբ, կերտուած էր ազգային քաղաքակրթութեան, ազգային գիտակցական կեանքի մեծ շէմքը”:

Համայն քրիստոնէութեան պատմութեան մէջ, հեթանոսութեան դէմ առաջին պատերազմն է Վարդանանցը: Առաջին դարերուն, քրիստոնէութիւնը կրաւորական դիրքի մէջ էր. Քաջմ Վարդան եւ իր զինակիցները պայքարի ոգի մերմուծեցին քրիստոնէութեան մէջ: Աշխարհի պատմութեան մէջ, կրօնական խղճի ազատութեան ու մարդկային իրաւունքների պաշտպանութեան ու պահպանումին համար մղուած ամբողջական պատերազմն է Վարդանանցը:

Վազգէն Ա. Վեհափառ կը մեկնաբանէ, թէ “Յետագայ պատմական իրադարձութիւնները ապացուցեցին Վարդանանց յաղթութեան մշտնջողութիւնը: Աւարայրի հերոսամարտի ոգով գոտեպիմդ, հայ ժողովուրդը 30 տարի շարունակ չխոնարհուեց հեթանոսների առաջ, եւ ի վերջոյ Վահան Մամիկոնեան իշխանը իր զօրքով պարտութեան մատնեց խաւարի ուժերին, Նուարսակում 484 թուին: Հայաստանում վերականգնուեց քրիստոնէութիւնը ու շարունակեց մահապայքել լոյսը մեր ոսկեղարի: Լոյս, որը յետ այնու դարեր շարունակ այլեւս երբեք զիւմզու: Հայ ժողովուրդն ու եկեղեցին իրենց հոգում տնապէս վառ պահեցին քրիստոնէական հաւատը, տնապէս ծաղկեցրին դպրութիւնն ու գրականութիւնը, հարստացնելով մեր ազգի պարծանք գանձատունը՝ մշակոյթի, գիտութեան ու արուեստների”:

***

Վարդամանց համդիսութեամբ ըմթացքիմ, երբեմն կը ծեծուիմ հակոտմեայ գաղափարներ հայ ազգայիններու կողմէ: Ուման տեսակետով հայ ժողովուրդիմ համար մախըմտրելի պիտի ըլլար հետեւիլ Վասակ Սիւնիի օրինակիմ, ազգովիմ ըմդումելով գրադաշտական կրօնը եւ ապահով կեանկութեամբ- ապրիլ Սասանեան Պարսկաստանի հետ: Ամոնց տեսութիւնով քրիստոնէութիւնը ստրկացուց հայ ժողովուրդը:

Պահ մը ըմդումիմք այս փաստարկութեան իրաւացիութիւնը ու հարց տամք մեզի. եթէ ըմդումելիմք գրադաշտականութիւնը՝ վերագարծ մը ըմելով դէպի հեթանոսութիւն, պիտի կարենայի՞մք գոյատեւել իբրեւ ՀԱՅ ԱԶԳ:

Պատասխանը ո՛չ է: Կը սխալիմ բոլոր ամոնք, որոնք կը համարին որ հայ ժողովուրդը բարգաւաւ ու զօրեղ կ'ըլլար եթէ ըմդումէր գրադաշտականութիւնը ըմդառաջելով Յազկերտի հրաւերիմ: Արեւելքի պատմութեան սերտողութիւնը կը փաստարկէ որ եթէ հայեր լքէիմ քրիստոնէական հաւատը, հրաժարէիմ իրենց ցեղային ինքնութեան ու կրօնա-ազգային կամքի ազատութեան, Սասանեան Պարսկիւնը ու ամբողջական տիրակալութեամբ պիտի ձուլուէիմ ամոնք մէջ: Բայց գիտեմք, որ Վարդամանց Պատերազմէմ մէկ ու կէս դար ետք, արաբական ամապատմերէմ մերիտեղ մահմետական արշաւանքներ կործանեցիմ պարսկական կայսրութիւնը ու իսլամացուցիմ ամոր ժողովուրդը: Արաբական յարձակումներու հետեւանքով տապալեցաւ մաւ Ասորեստանը, Եգիպտոսը, Ափրիկէմ, Բիւզանդիոնը ու շարք մը եւրոպական իշխանութիւններ: Ապաւտակող արաբներու կրօնը՝ մահմետականութիւնը, դարձաւ բոլորիմ կրօնը: Արաբներ տիրապետեցիմ մաւ Հայաստանի, բայց հայեր իրենց ազգային ինքնութիւնը պահեցիմ պիմդ կառչելով քրիստոնէութեան: Կարգ մը հայ իշխաններ որոնք փառասիրութեան ու դիրքի համար ըմդումեցիմ իսլամութիւնը, յաւէտ կորսուեցան մահմետականութեան մէջ: Բիւզանդ եղիայեան կը վկայէ. "պատմական ամշփոթելի փաստ է, թէ միայն այն հայերը կարողացան պահպանել իրենց ազգային ամբողջականութիւնը, որոնք հաւատարիմ մնացիմ իրենց ցեղադրօշմ կրօնքիմ ու մշակոյթիմ":

Եղիշէ պատմիչի համաձայն, Վարդամանք եւ Ղեռնդեանք՝ զոհուեցան ամբողջ աշխարհի շինութեան համար":

Արդարեւ, հայ քրիստոնէաներ ըմդդիմացան Յազկերտի ու մոզերու ձուլիչ քաղաքականութեան եւ իրենց մահատակութեամբ ոչ միայն վառ պահեցիմ քրիստոնէութիւնը, այլեւ կասեցուցիմ ամոնք յառաջխաղացքը Միջիմ Արեւելքի մէջ:

"Վարդամանց պայքարը Վասակի եւ Վարդանի միջեւ դատաստանի մերքիմ հարց մը չէ, կը մեկնաբանէ Պր. Եղիայեան, այլ միջազգային մականներու վրայ հայ ազգի ինքնիշխան գոյութեան պահպանումի հարց մըն է. . . Մամիկոնեանց պայքարը ապահովեց Հայ Ազգիմ ինքնորոշման իրաւունքը եւ ատով՝ Միջիմ Արեւելքի քրիստոնէութեան պահպանումը":

Մարդկութեան պատմութեան մէջ, հպարտանքի էջեր եմ Վարդամանց ու Վահանեանց կրօնա-ազգային պայքարի շարժումները, որոնք մոր ուղի բացիմ քրիստոնէական կեանքի ու մտածողութեան մէջ:

Հայ Եկեղեցիմ սուրբերու շարքիմ դասած է Վարդամանց վկաները: Ըմդհամրական Քրիստոնէական Եկեղեցիմ ալ կը խոստովանի ու կը յարգէ ամոնք սրբացումը:

Վարդամանց սրբադասումիմ մասիմ Թորգոմ Պատրիարք Գուշակեան կը խորհրդածէ. "Հայ քրիստոնէութեան՝ այսիմք քրիստոնէայ հայութեան իբր ուրոյմ Ազգ եւ Եկեղեցի գոյութեան յաւերժացումը պտուղը եղաւ Վարդամանց պատերազմիմ: Այդ ոգիմ է որ շարունակ լեցուց ազգիմ կեանքը, իր դարաւոր տառապանքի սաստկութեանց ըմթացքիմ: Ատոր համար է որ Վարդամանց Տօմը սկիզբէմ միմձեւ այժմ ամէմ Հայոյ սրտիմ խօսող մեծագոյն տօներէմ միմ է, որոնք մէջ ամէմքս կը փառաւորենք մեր ազգային մկարագիրը մոյմիսկ, որ մկարագիրմ է իր սուրբ սկզբունքներում համար մեռնիլ գիտցող ժողովուրդի մը: Ամկեղծ, հաւատաւոր, բարի, Աւետարանի կեմդանի հոգիովը լեցուան սուրբեր եղաւ Վարդան եւ Վարդամանք. ամոնք ամէմքս ալ կը պատկանէիմ գաղափարի այն մեծ դպրոցիմ՝ որում հիմնադիրներմ ու մշակիչները եղան Ս. Սահակ եւ Ս. Մեսրոպ, որոնք քրիստոնէական գրականութիւնը հաստատեցիմ մեր մէջ, եւ Աւետարանով լուսաւորեցիմ ազգային գիտակցութիւնը: Սուրբեր էիմ ամոնք մեծ Սուրբիմ մտածումիմ մէջ, սուրբեր մնացիմ ըմդմիշտ ազգիմ զգացումիմ մէջ, ճշմարիտ սուրբեր արդարեւ, վասն զի Աւետարանի հոգւով ուղեցիմ կեմդանի պահել իրենց ազգը, եւ ատոր համար սիրով յամձմ առիմ մահատակութիւնը":

Ներկայիս, ամոնք մարտնչումները օրիմակ կը համդիսաման Ղարաբաղի քաջամարտիկներում, որոնք հայ աշխարհի "շինութեան" համար կը մահատակուիմ, իրենց արեան հեղումով ձեռք բերելու համար իրենց ազգային ինքնութիւնմ ու ազատութիւնը:

ՊԱՏԱՌԻԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

ՎԵՐԱՆՈՐՈԳՈՒՄՆ Ա. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՏԱՃԱՐԻ

Գիւտ հաշի Այրը.- Ա. Լուսաւորիչ Տաճարիմ յարակից ամոր հարաւ-արեւելքը կը գտնուի Գիւտ հաշի քարայրը, ուր կ'իջնենք 22 սանդխատներով աստիճանէ մը: Ամիկա աւամդակամ սրբատեղիմ է ուր յետ խաչելութեամ թաղուած-պահուած կը մնար Քրիստոսի խաչափայտը, որ յետագայիմ Հրեայ Քրիստոնեաներու ցուցմունքով գտնուեցաւ Կոստանդնուպոլիսի մօր Հեղինէի կողմէ եւ եղաւ Քրիստոնեաներու պաշտելի սրբութիւնը:

Ա. Երկրի կարգ մը պատմաբաններ կը կարծեն թէ շատ վաղուց մոյմիսկ Կոստանդնուպոլիսի ժամանակաշրջանիմ Գիւտ հաշի քարայրը արդէն իսկ Ա. Յարութեամ Տաճարիմ մերս երկր-պագութեամ եւ ուխտի սրբավայր մըն էր, եւ Ա. Յարութեամ Տաճարիմ հետ կապուած էր ելեւելի սանդուխով մը որ կից էր Ա. Լուսաւորիչի հարաւային Կոստանդնուպոլիսի պատիմ:

Քարայրիմ խորամը - միշը քարակերտ է եւ կը կարծուի շինուած ըլլալ Մօմամարոս կայսրէմ ժԱ դարու (Յ.Ք.): Եթէ պահ մը երեւակայենք Գիւտ հաշի քարայրը առանց իր խորամ-միշիմ, իմչ որ պէտք է եղած ըլլայ ժԱ դարէմ առաջ, այմ ատեն Գիւտ հաշի Քարայրը, միացած պիտի ըլլար Մեր Ա. Վարդանանց մորազիւտ մատուռիմ հետ, կազմելով այսպէս ընդարձակ յետմամաս մը Ա. Լուսաւորիչի արեւելեան պատիմ ետիմ: Գիւտ խաչի Քարայրը իր էջի սանդուխներով միասիմ կը պատկանի Լատինաց:

Այստեղ ամգամ մը եւս կը հաստատենք թէ Ա. Լուսաւորիչ Տաճարը իրեն յարակից Գիւտ հաշի Քարայրով միասիմ կը գտնուի այմ քարահամը ժայռեղէմ ձորակիմ մէջ, որ եղած է Առաջիմ դարու Քրիստոնեաներու պաշտամունքային հաւաքավայրը: Ահա թէ իմչու մաեւ Ա. հաշը պահուած կը մնար այմտեղ: Այս ձորակը շրջապատուած էր Գողգոթայի ժայռեղէմ բարձունքիմ ժայռակերտ շարունակութեամբը: Գողգոթայի այս բարձունքը կը գտնուի Ա. Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյմ հարաւ արեւմուտքը, ամ իր ըմբացքը կը շարունակէ Ա. Լուսաւորիչի հարաւային պատիմ ընդմէջէմ դէպի Գիւտ հաշի Քարայրը եւ ամկէ ամդիմ մեր պեղումներու, Ա. Վարդանանց մատուռիմ ընդմէջէմ շուրջանակի դառնալով, Ա. Լուսաւորիչի հիւսիսային պատիմ ընդմէջէմ եւ յետսակողմէմ կը բարձանար միմչեւ Յունաց Քաթոլիքոմ եւ Քրիստոսի Ա. Գերեզման: Ա. Լուսաւորիչի յատակը եւս յարդարուած միակտուր ժայռ է, ու մաս Գողգոթայի ետիմ գտնուող ժայռեղէմ շրջապատիմ:

Վերամորգութիւն Ա. Յարութիւն Տաճարի Հայապատկան «Հանդերձից Բաժանման» մատուռիմ Ա. Լուսաւորիչի մուտի դրամ արտաքիմ ճակատիմ եւ ամնց աղբէ գտնուող միջանցքիմ (Ambulatory)

Հանդերձից Բաժանման մատուռը կը գտնուի Ա. Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ մուտքի դրամ աջակողմը, այմ միջանցքիմ (Ambulatory) մէջ՝ որ կը շրջապատէ Յունական Քաթոլիքոմի խորանիմ միշը եւ մուկրուած է յետ խաչելութեամ զինուորներու միջեւ Քրիստոսի Համ-դերձներու Բաժանման խորանիդիմ: Եւ որովհետեւ այդ մատուռը եւ միջանցքիմ Հայա-պատկան մասը յարակից է Ա. Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ, յարմար տեսանք Ա. Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ վերամորգութեամ սոյմ տեղեկագրով մերկայացմել մաեւ այս մատրամ եւ միջանցքիմ վերամորգութեամ գործը:

Այս մատուռը 12րդ դարու հաշակրակամ կառոյց է եւ մաս կը կազմէ Ա. Յարութեամ Տաճարի հսկայ այմ կառոյցիմ՝ որ կառուցուած է «Սուրբ Պարտեզիմ» կամ գաւիթիմ մէջ որ կը տարածուէր Քրիստոսի Գերեզմանիմ վերեւ կառուցուած Կոստանդնուպոլիսի Բոլորաշէմ (Rotunda) Տաճարէմ միմչեւ այմմու Ա. Լուսաւորիչ Հայապատկան Տաճարը, կամ մախկիմ Կոստանդնուպոլիս, պազիլիքամ որ կառուցուած էր Ա. Լուսաւորիչի Վերեւ - տամիքը:

հաշակրակամ այս մորագոյմ հատուածը կը բաղկամայ հետեւեալ մասերէմ .-

ա.- Յունական Քաթոլիքոմը բ.- Ա. Յարութեամ Տաճարի հարաւային թելը, այսիմք մուտքի դրամ եւ պատամատեղւոյմ շրջափակը եւ ամոր վերնայարկերը գ.- Հիւսիսային թելը, որ կը համապատասխանէ Քրիստոսի Չորրորդ Բանտէմ միմչեւ Մագդաղենացւոյ Լատի-մաց մատուռը տարածուող շրջափակիմ եւ ամնց վերնայարկիմ, դ.- Միջանցքը (Ambulatory) որ կը շրջափակէ Յունական Քաթոլիքոմի եւ Գողգոթայի Յունական աստի-ճաններէմ միմչեւ Չորրորդ Բանտի շրջափակը:

Այս միջանցքիմ (Ambulatory) վրայ կը բացուիմ երեք կիսաբոլոր միշեր, առաջիմը կը պատկանի Յունաց, ուր ունիմ «Փուշ պսակի» սեղանը, երկրորդ - Կեդրոնական միշը Հայապատկան «Հանդերձից Բաժանման» մատուռն է, իսկ երրորդ աջակողմեան միշը Յունա-կամ «Ա. Դունկիանոս» մատուռն է:

«Փուշ պսակի» եւ «Համդերձից Բաժամմամ» մատուռ-միջերում միջեւ կը գտնուի Հայապատկան Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մուտքի դուռը, մինչեւ միջամցքին առաստաղը բարձրացող դրամ վերմամասով միասին: Իսկ «Համդերձից Բաժամմամ» եւ «Ս. Ղուսկիսմոս» մատուռ միջերում միջեւ կը գտնուի Յունապատկան Ս. Յարութեան 12րդ դարու ելքի դռներն մին, որ այժմ փակուած է: Այս դուռը անցեալին մէջ կ'առաջնորդէր Ս. Լուսաւորիչի տաճարին շուրջ 12րդ դարում հաշակիրներում կողմէ կառուցուած Ս. Յարութեան կրօնաւորներու վանքը, որում հետքերում վրայ այսօր ունինք Եթովպացիներու Տէր ըլ Սուլթան վանքը, ուր տակաւին կը գտնուին հաշակիրներու կողմէ կառուցուած Ս. Յարութեան կրօնաւորներու վանքի մնացորդները (վանքին հարաւակողմը):

Հայապատկան «Համդերձից Բաժամմամ» մատուռի կիսաբոլոր միջի լայնքն է 4,5 մէթր, խորքը 4,5 մէթր, բարձրութիւնը մօտ 10 մէթր: Նիշը ունի մեծադիր երեք գեղեցիկ պատուհաններ, որոնք այժմ փակուած են ամոր համար որ ամոց ետին ժամանակի ըմբացքին կառուցուած են Եթովպական Տէր ըլ Սուլթանի վանքի խուցերը:

Այս մատուռին հետ Հայկական սեփականութեան մաս կը կազմէ ման ամոր կից Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մուտքի ճակատը իր վերմամաս կամարակապը մինչեւ առաստաղը միջամցքին: Այս կամարակապին մէջտեղ կը գտնուի խոշոր փակ պատուհան մը, որում ետեւ կը գտնուին դարձեալ Եթովպական վանքի խուցերը:

Վերոյիշեալ երեք միջերում, այսինքն «Փուշ պսակի» «Համդերձից Բաժամմամ» եւ «Ս. Ղուսկիսմոս»-ի, իմպլէտ ման Ս. Լուսաւորիչի մուտքի դրամ եւ 12րդ դարու Ս. Յարութեան փակուած դրամ առաջամասին մէջ գտնուող միջամցքին սեփականութիւնը եւս կը կը բաժնուի Հայոց եւ Յունաց միջեւ: Այսպէս, Համդերձից Բաժամմամ մատուռի եւ Ս. Լուսաւորիչի մուտքի դրամ առջեւ գտնուող միջամցքի մասը Հայկական սեփականութիւնն է, իսկ մնացեալը Յունական:

Միջամցքին Հայկական բաժինն մէջ Հայեր ունին ուր կամթեղներ կախուած առաստաղի կեդրոնին յերկարութեան հաստատուած շղթայէ մը, իսկ Ս. Լուսաւորիչի դրամ վերեւ ուրիշ երեք կամթեղներ՝ կախուած առաստաղէն:

Իսկ միջամցքի իրենց մասին մէջ, Յոյներ ունին ուր կամթեղներ կախուած վերոյիշեալ մոյմ շղթայէն, որ կ'ըմբամայ միջամցքի ամբողջ երկարութեան թէ Հայկական եւ թէ Յունական բաժիններում մէջ: Իսկ շղթային Հայապատկան մասը տարբեր գոյնով եւ Յունականը տարբեր գոյնով ներկուած են:

Միջամցքի հայկական բաժին սահմանները կը սահմանաւորուին այսպէս .-

ա .- Սալայատակը որ ի լայնութեան կ'երկարի Ս. Լուսաւորիչի դռնէն եւ Համդերձից Բաժամմամ մատուռէն դէպի հանդիպակաց Յունաց Բաթրիքոնի պատը ամբողջութեամբ Հայապատկան է, ամենօրեայ մաքրութիւնն ալ կը կատարուի մեր կողմէ: Իսկ հանդիպակաց Յունաց Բաթրիքոնի պատը, իր ներսի եւ դուրսի երեսներով Յունական է:

Եւս սալայատակը յերկարութեան կը սահմանաւորուի այսպէս .-

Հիւսիսային կողմէն, Համդերձից Բաժամմամ մատուռին աջակողմը, կամ հիւսիսակողմը գտնուող կիսասիւնի խարիսխին վրայ փորագրուած կայ 8 սմ. բարձրութեամբ գծիկ մը որ կը ճշդէ Հայոց եւ Յունաց սահմանները միջամցքին մէջ հիւսիսային կողմէն, միջամցքին գետնին վրայ քաշուած ուղիղ ամկիւն երեսակայական գիծով մը դէպի հանդիպակաց Յունաց Բաթրիքոնի միջին պատը:

Իսկ ի բարձրութեան հիւսիսային կողմէն Հայոց եւ Յունաց սահմանները կը գտնորոշուին այսպէս .- վերոյիշեալ կիսասիւնին խարիսխին վրայ փորագրուած գիծէն ուղիղ դէպի վերքաշուած երեսակայական գիծով մը կիսասիւնին կէտը Հայկական է, մնացեալ կէտը Յունական: Իսկ այս կիսասիւնին վերեւ առաստաղի կամարը կէտը հայկական է, կէտը Յունական, մինչեւ առաստաղի կեդրոնը գտնուող կամթեղներու շղթան: Շղթայէն ամոյն մինչեւ Յունաց Բաթրիքոնի խորանի միջին պատին հակող դարձող կամարին մնացեալ կէտը Յունական է:

Կիսաբոլոր միջամցքին հարաւ արեւմտեան կողմը Հայոց եւ Յունաց սահմանները կը ճշգրտորոշուին այսպէս .-

Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ դրամ ձախակողմը գտնուող կիսասիւնին խարիսխին մէջտեղ փորագրուած 10 սմ գծիկէն դէպի ձախ «Փուշ պսակի» մատուռին կողմը Յունական է, գիծին աջակողմը դէպի Ս. Լուսաւորիչի դուռին կողմը Հայկական է: Վերոյիշեալ այս գծիկէն մինչեւ կիսասիւնին սիւնագլուխին աւարտը, դէպի վեր քաշուած երեսակայական ուղիղ գիծով մը կիսասիւնին կէտը Հայկական է, կէտը Յունական: Կիսասիւնի սիւնագլուխէն վեր առաստաղին վրայ քաշուած երեսակայական գիծով մը, Հայոց եւ Յունաց սահմանները կը ճշգրտորոշուին այսպէս .-

Այդ երեսակայական գիծը կը սկսի սիւնագլուխի ուղիղ կեդրոնէն եւ կ'երկարի միւս-չեւ առաստաղի կեդրոնը այն օղակը, որ կը գտնուի առաստաղի կեդրոնին (յերկարութեան) կախուած Յունաց «Փուշ պսակի» մատուռի առջեւ գտնուող Յունական երեք կամթեղներու շարքին վերջաւորութեան եւ ամկէ ասդին Հայոց 8 կամթեղներու շարքին սկզբնաւորութեան միջեւ իմկող միջոցին կեդրոնը գտնուող օղակը, որում մէջէն կ'անցնի կամթեղներու շղթան առաստաղին վրայ:

Յերկարութեամբ միջամցնիմ Հայկական բաժնի առաստաղիմ սեփականութիւնը Հայոց եւ Յունաց միջեւ կը բաժնուի այսպէս .-

Առաստաղի կեդրոնիմ յերկարութեամբ կայ, առաստաղի կեդրոնիմ կպած Հայապատկան երկաթեայ շղթամ, որմէ կախուած եմ միջամցնի Հայկական 8 կամթեղմները, մոյմ շղթայնմ դէպի Համդերծից Բաժամմամ մատուռ եւ Ս. Լուսաւորչի դրամ կողմը իմկող առաստաղի բաժնիմ Հայկական է, իսկ մնացեալ կէս առաստաղը - Յունաց Քաթոլիքոմի խորամի միշիմ պատիմ կողմը - Յունական է:

Վերոյիշեալ կեդրոնի շղթայիմ, Յունապատկան «Փուշ պսակի» սահմանիմ մէջ իմկող մասը Յունական է եւ մերկուած է տարբեր գոյնով (մոխրագոյն): Իսկ Ս. Լուսաւորչի դրամ եւ «Համդերծից Բաժամմամ» մասիմ մէջ իմկող մասը Հայկական է եւ մերկուած քրէմ:

Համդերծից Բաժամմամ մատուռ-միշի եւ Լուսաւորչի մուտքի դրամ եւ ամոնց առջեւ գտնուող միջամցնիմ Հայապատկան մասերում վերամորոգութիւնը տեղի ունեցաւ մեր վեր-մատան երկրորդ Գողգոթայի եւ Ուշաթափամ տեղւոյմ մորոգութիւններում հետ համբժայ 1965-1968 տարիներում եւ բացի Ս. Սեղամի մարմարեայ կաթողիկէ խաչկալէմ բում կառոյցիմ մորոգութիւնը վերջացաւ 1968 Յուլիս 25-իմ:

Այս առթիւ վար առնուեցամ պատերու ծեփերը եւ բացուեցամ կառոյցիմ մաքուր քարէ պատերը, մորոգութեամբ բոլոր փնացած հիմնած քարերը, միշի մէջքիմ գտնուող քանդակա-զարդ գոտիիմ եւ գոցուած պատուհաններու կողմերը գտնուող սիւնազուխներու փնացած մասերը ամբողջացամ մորերով: Վերամորոգութեամբ երկու արձանագրութիւններ, փորագրուեցամ Ս. Սեղամի ձախակողմը միշի պատիմ, փակուած պատուհանիմ տակը, ինչպէս մաւս ամկէ բաւական վեր քօրմիշիմ տակը:

1969-1970 կառուցուեցաւ մաւս Ս. Սեղամիմ կաթողիկէ մարմարեայ խաչկալը, որում վրայ փորագրուեցաւ մեր եկեղեցւոյ Սրբազամ Հարականներնմ հետեւեալը:

«Վերմակամքմ գարիուրեալ տեսիմ զՏէրնմ մերկացեալ եւ ըզհամդերծսըմ բաժանեալ պատմունքանիմ վիճակս արկեալ »:

Ս. Սեղամիմ առաջամասիմ վրայ քանդակուեցաւ խաչելութեամ խորհուրդիմ հետ կապ ունեցող Հայկական հմօրեայ յուշարձան մը, Հայաստանի Ս. Գեղարդավանքը, իր շրջակայ լեռներով եւ Ս. Գեղարդիմ մամմահանութիւնը: Ս. Սեղամիմ կաթողիկէ խաչկալի գծագրութիւն-ծրագիրը պատրաստուեցաւ մարտարապետ Տիրամ Ոսկերիշեանի կողմէմ:

Համդերծից Բաժամմամ մատուռի միշի մուտքիմ գտնուող յումական իրօմստասի ձեւով 1810իմ շիմուած քարեղէն ամնաշակ կամարակապը բոլորովիմ վերցուեցաւ եւ ամոր փոխա-րէմ գետնուեցաւ Հայկական խաչազարդ գծագրութեամբ կղպամքաւոր բաժնի 8 կամթեղմները եւ ելեկտրակա-Հայատառ արձանագրութեամբ, «Բաժամնցիմ զհամդերծս իմ ի մէջ իւրեանց եւ ի վերայ պատմունքանի իմոյ վիճակս արկամէիմ» Մատթ Իէ 35:

Ս. Սեղամիմ աջակողմը միշիմ պատիմ վրայ գտնուող պահարանիմ դուռը եւ շրջանակը փոխանակուեցամ մորով մը, շիմուած ըմկոյզ փայտէ եւ դրամ արտաքիմ երեսիմ փորագրուած Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարի գաւիթիմ խաչքարերնմ միոյմ մամմահանութիւնը:

Թ՛ Համդերծից Բաժամմամ մատուռի 6 կամթեղմները, թէ՛ Ս. Լուսաւորչի դրամ վերեւ գտնուող 3 կամթեղմները եւ թէ միջամցնիմ Հայկական Բաժնի 8 կամթեղմները ելեկտրակա-մացամ եւ ելեկտրակամ հոսամը կապուեցաւ Ս. Լուսաւորչի եկեղեցւոյ ելեկտրակամ կեդրոնիմ:

Համդերծից Բաժամմամ մատուռիմ հետ վերամորոգութեամ մաւս ամոր յարակից Ս. Լուսաւորչի եկեղեցւոյ դրամ արտաքիմ երեսը եւ ամոր վերեւ գտնուող բարձր կամարա-կապը, իսկ Ս. Լուսաւորչի եկեղեցւոյ դրամ վերեւ գտնուող քարիմ վրայ փորագրուեցաւ «Ս. Լուսաւորչի եկեղեցի Հայոց» Հայատառ արձանագրութիւնը:

Վերամորոգութեամ մաւս Համդերծից Բաժամմամ մատուռի եւ Ս. Լուսաւորչի դրամ առջեւ գտնուող միջամցնի (Ambulatory) առաստաղիմ Հայապատկան մասը եւ որում սահ-մանները ճշդած էիմք քիչ առաջ:

Մեր կողմէ վերամորոգութեամ մաւս "Համդերծից Բաժամմամ" մատուռի մոր առաջամասի միջամցնի (Ambulatory) հայապատկան մասերում արտաքիմ տամիքը: Եւ որովհետեւ այս տամիքը կը գտնուի Յոյներու վերահսկողութեամ տակ, այդ իսկ պատմաաւ տամիքի սալա-յատակի քարերը իրենց տեղերէմ համուեցամ եւ յետ մորոգութեամ իրենց տեղերը վերադե-տեղուեցամ Յոյներու կողմէ:

Իսկ մենք վերամորոգութեամք առաստաղի ամբողջ մերքիմ թամբութիւնը որ կը գտնուի այդ սալալատակի քարերում տակ: Ապահովելու համար առաստաղը ձմեռնայիմ ամձրեալու-րերում մերթափամցումէմ, ճիշդ սալալատակի քարերում տակ, կուպրի եւ կպրապատ ամջրա-թափամց լաթի խաւ մըմ ալ թափուեցաւ մեր կողմէմ, մեր աշխատաւորներով եւ մեր ծախ-քով:

Տամիքի վերամորոգութեամց Հայկական սահմանները ճշտորոշութեամ միջամցնի Հայ եւ Յոյմ սեփականութեամց բաժամմամ մերքիմ սահմանագիծերում համաձայն: Համդերծից Բաժամմամ մատուռի միշիմ տամիքը ամբողջութեամբ վերամորոգութեամ դարձեալ մեր կող-մէ, իսկ այս մասիմ եւս արտաքիմ սալքարերը վերցուեցամ եւ վերագետեղուեցամ Յունաց կողմէ:

ՕՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Տ. ՄԵՍՐՈՊ ՎՐԴ. ՆՇԱՆՆԱՆԻ

Յիշատակարան 1917 Յունուար 1-էն:

Նոյ. 28, Գշ.: Քաղաքապետութեմէն հրաւեր եղաւ հասարակութեանց հոգեւոր պետերու ներկայացուցիչներուն, որ ժամը 11-ին հաւաքուին Դաւթի Բերդին առջեւ ներկայ գտնուելու ընդունելութեան եզրկատակման բանակի ընդհանուր հրամանատար ժեմերալ Էտմոն Ալամպեյի, որ առաջին անգամ պաշտօնապէս պիտի մտնէր Երուսաղէմ: Որոշեալ ժամում ամենքը հաւաքուեցան: Մեր կողմէ գացիք Սահակ կաթողիկոսի ներկայացուցիչ Գիւտ Եպս. ու ես: Ռուսաց Վազգէմ միմչեւ Դաւթի բերդը ամզլ. զիմուորներ երկու շարքի վրայ բարեւի կեցած էին: Երուսաղէմի ամբողջ բնակչութիւնը զիմուորական շարքերու ետեւ կեցած էր խիտ խումբերով: Տուներու տանիքները, պատշգամբներն ու պատուհանները լեցուն էին համդիսատեսներով: Զիաւոր ոստիկան զիմուորներ կարգապահութեամ կը հսկէին:

Ժամը 12ին ժեմերալը մտաւ Ամզլիացի, Ֆրամսացի ու Իտալացի երեք վաշտ զիմուորներով: Աջ ու ձախ կողմերէն կ'երթային Ֆրամսացի ու Իտալացի երկու բարձրաստիճան սպաներ, ներկայացուցիչներ համաձայնական տնտեսութեան բանակներու: Ամցքին վրայ երկու կողմը կեցած հոծ բազմութիւնը խամդավառ կը ծափահարէր: Քաղաքի դրան առջեւ (Յոպպէի դուռ) ձիերէն իջած եւ ուղղուեցան դէպի Դաւթի բերդը եւ հոմ բերդի դրան առջեւ բարձր տեղի վրայ հրամանատարը կեցաւ երեսը ժողովուրդին դարձուցած: Ետեւը կեցած էին ներկայացուցիչները եւ փողոցի երկայնքը շրջանակաձեւ տեղ բռնեցին երեք տնտեսութեան գօրաց վաշտերը: Երուսաղէմի զիմ. ամզլիացի կառավարիչը առաջ անցաւ ու կարգաց հրամանատարի Երուսաղէմի բնակչութեան ուղղած յայտարարութիւնը, ամզլիերէն լեզուով, որուն Ֆրամսերէն, Իտալերէն ու Արաբերէն թարգմանութիւնները կարդացուեցան յաջորդաբար:

Բերդին դրան առջեւ հաւաքուած խումբը, հրամանատարն ու հետեւորդները գացին գօրամոցի հրապարակը: Ներկայացուցիչները մէկ կողմ կեցած, զիմ. կառավարիչը գամոնք առանձին առանձին ներկայացուց հրամանատարին, որ ձեռքերն իր սեղմէր եւ իր կարգին կը ներկայացնէր երկու կողմը կայմած Ֆրամս. եւ Իտալ. սպաներուն: Այնտեղ հրապարակին վրայ երեք ազգաց զիմուորները իրենց սպաներով, գօրամոց մը կատարեցին ու ամենքը ցրուեցան:

Զիմ. կառավարիչը այսօր Ս. Յարութիւն երթալով Հայոց, Լատինաց եւ Յունաց տեսուչներուն եւ դռնապաններուն պատուիրէր է, որ status quo-ն ամփոփոխ պէտք է պահուի ու վեճերու տեղի չտրուի: Տաճարի դրան առջեւ պահակ զիմուորներ դրեր է, որ արգիլեն զիմուորականներու ներս մտնելը:

Երիքովի ու Նապլուսի ճամբաներուն վրայ կը շարունակուին ընդհարումները թուրք վերջապահներուն հետ:

Միմչեւ կէսօր հրետամիի ու միթրայտօգի կռիւ եղաւ Ապուտիս գիւղին կողմերը, ուր ապաստանած են եղեր թուրք վերջապահներ, որոնցմէ գերի բռնուած են, կ'ըսուի, եւ մնացեալներն ալ պաշարուած հմարաւորութիւն չունին ազատելու:

Ամզլիական բանակի ներկայութիւնը կենդանութիւն տուած է քաղաքին, ուր շարժում եւ եռուզեռ կը տիրէ: Գերմանացուց գիւղի բացաստանները եւ Լիֆթի կողմերը ծածկուած են զիմուորներով, թմղամօթի կարգերով, օթոնպիւններով, ձիերով, եւլմ.: Ընդհ. հրամանատարը կը բնակի մեր մեծ օթըլ: Կարմիր խաչը հաստատուած է Ռուսաց վանքը: Միւս հիւանդանոցներն ալ առին իրենց հսկողութեան տակ: Փոսթ-հմագրատունը յարդարուեցաւ, ու քանի մը օրէն կանոնաւոր սպասարկութիւն կը սկսի:

Լուր առի՞մք՝ թէ Օրմամեան սրբազան Պոլիս երթալու դիմում ըրեր է Դամասկոս ճեմալ Փաշայի, որ խոստացեր է կատարել իր խնդիրը:

Նոյ. 30, Եշ.: Թուրք ոյժերը Ռամալլայէն վտարուեր եւ Ապուտիսէն քշուեր են դէպ արեւելք: Վերջոյս տուններուն մէջ թուրքերը դարանի մտած ըլլալով բաւական վնասեր են ամզլ. զիմուորներու: Երեկ եւ այսօր 300ի չափ վիրաւորներ բերուած են, կ'ըսուի:

Դեկտ. 1, Ուր.: Ամբողջ գիշերը թմղամօթի ու միթրայտօգի ձայներ լսուեցան: Այսօր Ռամալլա գրաւուեր է վերջնականապէս եւ Արեւելքի կողմէն թուրքերը քշուեր են միմչեւ «Բարի Սամարաքիին տունը» կոչուած տեղը, այսինքն Երուսաղէմէն Երիքով տանող ճամբուն կէսը: Բերուած են բաւական թուով գերիներ, որոնց մէջ սպաներ ալ կան:

Դեկտ. 2, Ծր.: Զիթեմեաց լեռան վրայէն թմղամօթի կռիւ Օսմ. ուժերու դէմ, որոնք կ'երեւի դիրքեր բռնած են մոյմ լեռան եւ Երիքովի մէջտեղ գտնուած բլուրներու վրայ ու ձորերու մէջ:

Դեկտ. 3, Կիր.: Զիթեմեաց լեռնէն թմղամօթի ու միթրայեօզի կռիւը շարունակուեցաւ եւ երեկոյեան դէմ սաստկացաւ:

Քամի օրերէ ի վեր կը շրջագայեմք Երուսաղէմու շրջամակները բամակած Ամզլ. զինուորներու մէջ, կը դիտեմք բամակի կազմածները, զեմքերը, հրետամիւն եւլւ. ու կը սքանչամանք: Ամէն իմէ բարեկարգ ու կամոմաւոր, պարէմը առատ, յարմարութիւնները ամթերի: Բոլորովիմ հակապատկերը Օսմ. զինուորներում, որոնք ամբաւական չոր հացով մը կը սնանէին, ու հագուադէպ չէր զանոնք տեսնել զրեթէ մերկ եւ բոկ: Կենդանիները ամսուադութեմէ կմախք դարձած էին ու շարժելու ամկարող: Վերջիմ տարիմ ահագիմ թուով սաստկեցամ եւ աղքատ գիւղացիիմ խեղճուկ ու վտիտ էշերում կարօտ մնացիմ փոխադրութեամ պէտքերու ծառայեցմելու համար:

Բամակիմ մէջ ահագիմ զեղծումները շատ սովորական էիմ. սպամերը զինուորը կը զրկէիմ ու իրեմք կը հարստամայիմ: Միմէդեո ամզլիացի զինուորը լաւ կը սնանի, կը հագուի ու գրպամը առատ դրամ ումի, որմէ կը մպաստաւորուի այժմեան Երուսաղէմի բմակչութիւնը: Ծատ բմական է, որ Օսմամեան մմամ իմկած բամակ մը չը պիտի կրմայ դիմամալ Ամզլիականիմ, որ ամկասկած ամեմուրեք պիտի յաջողի առջեւէմ քշելով Թուրքերը, եթէ մոյմիսկ գերմամ կամ աւստրիական ուժեր օգնութեամ փութամ: Իմչպէս այսօր լսեցիմք Ամզլ. օղամաւեր տեսեր են, որ գերմ. զօրաբաժիմ մը Մեռեալ Ծովի արեւելքէմ դէպի հարաւ կը յառաջամայ եղեր Ամզլ. Բամակի ետեւը կտրելու համար: Ամզլիացիք սակայմ կարեւորութիւմ չեն ըմծայեր, զի իրեմք գրաւած դիրքերը ամամկ կ'ամրացմեն, որ զինուորական ոչ մէկ ոյժ կրմայ խախտել, իմչպէս կ'ըսեն իրեմք:

Ամէմ օր քիչ կամ շատ թուրք գերիմներ կը բերուիմ ճակատմերէմ:

Լսեցիմք թէ Թուրքերը Ռամալլա գիւղը ձգելէ առաջ, աւերած են ու բմակիչները մեծ մասամբ սուրէ անցուցած:

(շարունակելի)

ՏԻԵԶԵՐԱԿԱՆ ՃԱՆԱԶՈՒՄ ՍՏԱՑԱԾ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՆԵՐԻ ՀԵՂԻՆԱԿՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԱՆՍԽԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԱՂԲԻՐՆԵՐԸ

Ո՞րք է եւ իմշու՞մ է կայանում Տիեզերական (Oecumenical) ճամաշում ստացած եկեղեցական ժողովների հեղինակութեամբ եւ առաւել ամսխալակամութեամբ աղբիւրները: Հիմք ընդունելով միախառն պատմական փաստերը, այս հարցի պատասխամբ ուղղակի փնտռելու ենք Քրիստոս, Ս. Հոգի, Ս. Եկեղեցի հասկացողութիւնների մէջ:

Նախ, Քրիստոս «Աստուծոյ Բանն» մեզ յայտնում է երկմաւոր Հօր էութիւնը եւ կամքը (Մատթ. ԺԱ 27), որը հաւատացեալի համար դառնում է «ճամապարհ», «ճշմարտութիւն» եւ «կեանք» (Յովհ. ԺԴ 16), որը Աստուած ինք երաշխաւորում է յայտարարելով. «Դա է որդի իմ սիրելի ... դմա լուարուք» (Մատթ. ԺԵ 5): Աւետարանը շեշտում է, որ Յիսուս ամբողջութեամբ քարոզեց «իշխանութեամբ» (Մատթ. Է 29), ընդ որում Յիսուս մախքամ իր համբարձումը խոստացաւ միշտ զօրավիզ կամգնել աշակերտներին խոստամալով. «Ես ընդ ձեզ եմ զամենայն աւուրս միմէն ի կատարած աշխարհի» (Մատթ. ԺԸ 20): Յիսուս, որպէս «զուլու» իր մարմնի՝ այսինքն «եկեղեցու», միշտ մերկայ է եկեղեցու շնորհիւ Սուրբ Հոգու մերկայութեամբ, որին Հօրից առաքեց իր մեկնումից յետոյ առաջնորդելու համար դէպի «ճշմարտութիւն», որովհետեւ ինքն իսկ է «Հոգին ճշմարտութեամբ» (Յովհ. ԺԴ 17): «Յորժամ եկեցէ մա, Հոգին ճշմարտութեամբ, առաջնորդեցէ ձեզ ամենայն ճշմարտութեամբ» (Յովհ. ԺԶ 13): Հայր Աստուծոյ եւ Ս. Հոգու առնչակցութիւնը կարելու է քննադատել խնդրի պատմական եւ աստուածաբանական լուսաբանութեամբ համար:

Այս կարճ մախաժուտից արդէն ակնյայտ է, որ եկեղեցին որպէս հաւատացեալների հաւաք, որի գլուխն է Յիսուս, եւ որը եւ տանարն է Ս. Հոգու, չի կարող սխալուել: Ուղղափառ եկեղեցու բոլոր դաւանաբանական որոշումները պայմանաւորուած էին այս սկզբունքով: Այստեղ բերուած եւ չբերուած բազմաթիւ փաստերը, միաբերամ վկայում են, որ ժողովներին վերագրուած ամառարկելի հեղինակութիւնը հաւաստուում է այն հրահանգով, որ Քրիստոս «սիրեց» եւ «սրբազորեց» եկեղեցին. «զի կացուցէ ինքն իւր յամդիւն փառաւոր գեկեղեցի, զի մի՛ ունիցի իմչ արատ կամ աղտեղութիւն կամ այլ իմչ յայսպիսեաց, այլ զի իցէ սուրբ եւ անարատ» (Եփս. Ե 25-27):

Քրիստոս աւելի որոշակի արտայայտութեամբ հաստատեց ժողովական սովորոյթի դերը կրօնադաւանաբանական վէճերում, ասելով. «զի ուր իցեմ երկու կամ երեք ժողովեալ յամում իմ, ամը ես եմ ի մէջ մոցա» (Մատթ. ԺԸ 20): Իսկ Պետրոսին տուած խոստումի մէջ՝ «ի վերայ այդք վիմի շինեցից գեկեղեցի իմ, եւ դրունք դժոխոց զմա մի յաղթահարեցեմ» (Մատթ. ԺԶ 18), կայ իշխանութիւնը «կապելու» եւ «արձակելու»: Միեւնոյն իշխանութիւնը մա տալիս է բոլոր առաքեալներին հաւաքականապէս այս պատուէրով. «զոր կապիցեք յերկրի՝ եղիցի կապեալ յերկինս, եւ զոր արձակիցեք յերկրի՝ եղիցի արձակեալ յերկինս» (Մատթ. ԺԸ 18): Առաքելական Կանոնների մէջ ուշագրաւ են այս երկու յօդուածները.

«Կարգեցին առաքեալքն եւ եղին հաստատութեամբ, թէ որպէս Տէր հրամամ ետ եւ պարգեւեաց մեզ, թէ զոր արձակիցեք յերկրի, արձակեալ լիցի յերկինս, եւ զոր կապիցեք յերկրի կապեալ եղիցի յերկինս. մոյմայն եւ հրամամ տուեալ քահանայութեամբ եւ երիջոնք կարգի զարժանիս արհիմութեան՝ միաբան արհիմել եւ զամարժանս՝ միաբան կապել եւ ըմբերանել: Եւ զոր կապեցեան՝ կապեալ կացցէ, միմէն հմազանդեսցի առաջնորդին»:

«Եւ արդ զայս ամենայն զոր իմչ կարգեցին եւ եղին առաքեալքն, ոչ եթէ ամձամց իւրեանց միայն կարգեցին, այլ եւ այնոցիկ՝ որ զկնի իւրեանց լիմելոց իցեմ . . . Բանգի ոչ եթէ մոցա պէտք իմչ էին կարգաց եւ արհիմաց, որ ինքեանք իսկ էին արեւմս-դիրք, զի խրատեալք եւ վարժեալք էին ի ճշմարիտ վարդապետեմ, եւ մխիթարիչ Հոգին Սուրբ բմակեր ի մոսս: Զի զոր արհիմակ ետ կարգել մոցա Հոգին Սուրբ զկարգս եւ զարեւմս զայնոսիկ, առաւել եւս առաջնորդեցէ մոցա ըստ կամաց իւրոց, զի որք ընկալան ի Տեառնէ զգաւրութիւն եւ իշխանութիւն»:(1)

Առաքեալների այս հասկացողութիւնը իրենց հաւաքական իշխանութեան՝ մերելու եւ պատժելու, ընդգծում է Յիսուսի այս հրահանգով. «Իսկ եթէ եւ մոցա ոչ լուիցէ, ասասցիր յեկեղեցու. ապա թէ եւ եկեղեցուն ոչ լուիցէ, եղիցի քեզ իբրեւ զհեթանոսն եւ զմաքսաւոր» (Մատթ. ԺԸ 17): (2)

Աւետարանների մէջ կամ ման գուգահեռ հրահանգներ, որոնք բացի առաքեալների իրաւասութիւնները սահմանելուց, շեշտում են ման ամհրաժեշտութիւնը հմազանդութեամբ ոչ միայն առաքեալներին, այլ ման յաջորդներին՝ «այնոցիկ որ զկնի իւրեանց լիմելոց իցեմ». «որ ձեզ լսէ՝ իմձ լսէ, եւ որ զձեզ անարգէ՝ զիս անարգէ, եւ որ զիս անարգէ՝ զառաքիչն իմ անարգէ» (Ղուկ. Ժ 16): Յիսուս այս եւ մմամ ուրիշ ասացուածքներով մատմանիչ է ամուր կոռւամբ առաքեալների իշխանութեամբ. «առջիք զօրութիւն ի հասանել Հոգւոյն Սրբոյ ի վերայ» (ԳՈՐԾԲ Ա 8) եւ յամձաբարում առաքեալներին լիմել. «վկայք յերուսաղէմ . . . եւ միմէն ի ծագս երկրի» (ԳՈՐԾԲ Ա 8):

Այսպէս, ուրեմն, Հոգեգալստեան դէպքից յետոյ, առաքեալները որպէս մերկայացու-

ցիչները Քրիստոմեայ համայնքի, ամիրաժեշտութեան դէպքում ժողովներ էին գումարում իմչպէս Երուսաղէմի առաջին ժողովը, որը գումարուեց 51 թուականին՝ համայնքային խնդիրներ լուծելու համար (3): Այդ ժողովում առաքելները որպէս Քրիստոմեայութեան ամբողջակից ու ամբողջողոյ պաշտպանները, քաջաբար եւ արդարօրէն յայտարարում են. «զի հաճոյ թուեցաւ Հոգւոյն եւ մեզ մի՛ իմչ աւելի բեռն դնել ձեզ» (ԳՈՐԾՔ ԺԵ 28):

Սուրբ հայրերի վկայութիւնների քննութիւնը որոշակի ցոյց է տալիս, որ տիեզերական ժողովների հեղինակութեան եւ ամսխալականութեան սկզբունքը թէ՛ մէկը եւ թէ՛ միւսը արտացոլում են եկեղեցու ունեցած հեղինակութեան եւ ամսխալականութեան մէջ եւ դրանք երկուսն էլ առկայ են Նոր Կտակարանում՝ իրենց միաժամանակեայ դերով ու մպատակով:

ՏԻԵԶԵՐԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՆԵՐԻ ԲՆՈՐՈՇԻՉ ՅԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐԸ

Խնդրին եթէ մայնք բացայայտ ընդգծուած կէտերից, ապա դժուար չի լինի հասկանալ այս խննուած խնդրի պարզաբանութեան համար ստեղծուած հսկայական գրականութեան պատճառները: Իմչպէս գտնել եկեղեցական պատմութիւնից այն հաւաստի տուեալները, որոնց հիմամ վրայ ընկալուել եւ ըստ ամենայնի գնահատուել են որոշ ժողովների տիեզերականութիւնը: Ուրիշ խօսքով, մի ժողով տիեզերական կոչելու համար ի՞նչ մախապայմաններ պէտք է աչքի առաջ ունենալ:

ա. Նախ այն պէտք է ներկայացնի եւ արտացոլի ամբողջ եկեղեցին, իսկ տարակոյս չի կարող լինել, որ ամբողջ ասելով, իմչպէս պատմութիւնը ժողովների ցոյց է տալիս, լոկ աշխարհագրական կամ թուային առումով չպէտք է հասկնալ: Եկեղեցական պատմութիւնից պարզուում է, որ տիեզերական մակդիրով ճամաշուած ժողովներին մասնակցող ներկայացուցիչների թիւը միշտ էլ չափազանց փոքր է եղել եւ ոչ լիովին ներկայացուցչական: Այսպէս, օրինակ, մէկ տասներորդը առաջին տիեզերական ժողովին (Նիկիա 325), իսկ երկրորդ տիեզերական ժողովին (4. Պոլիս 381) Հռովմէական եկեղեցին եւ ամբողջ արեւմուտքը ոչ մի ներկայացուցիչ չունէր, այնուհամեմատ այդ ժողովների դաւանական որոշումները եկեղեցին իր լրութեան մէջ ընդունած է:

բ. Երկրորդ առանձնայատկութիւնը, որով զատորոշուում էին այս կարգի ժողովները միւս տեղական կոչուած ժողովներից, այն էր, որ դրանց դաւանաբանական որոշումները վաւերացուում էին կայսրի կամ պապի կողմից, որը շատ կարեւոր համգամաք լինելով հանդերձ, յամենայնդէպ տիեզերականութեան յաւակնութեան միակ եւ վճռական կուսան լինել չէր կարող, յատկապէս 431 թուականից յետոյ երբ եկեղեցին կորցրեց իր միասնականութիւնը:

Բնականօրէն, եթէ մի ժողով գումարուում էր կայսրի հովանաւորութեամբ կամ այդ ժողովի որոշումները վաւերացուում էին կայսրի կողմից, ապա այդ պարագան ամենից աւելի, դեռեւս վկայում է, որ ժողովը ունէր քաղաքական նշանակութիւն, իմչպէս հիմնականօրէն գտնուում գումարուած ժողովները միաբնակ հերձուածողների դէմ եւ կամ 754 թուականի ժողովը, որ կոչուեց Պատկերամարտութեան դէմ, որոնք թէեւ ժամանակակից կայսրերի կողմից նկատուեցին իբրեւ տիեզերական, բայց ուշադրութեան արժանին այն է, որ եկեղեցական հայրերը մերժեցին այդ ժողովների այդպիսի որակաւորումը: Իսկ գրեթէ առանց բացատրութեան, Հռոմի պապի կողմից ճամաշուում իրաւամբ նկատուած էր վաւերականութեան կարեւոր նշան, չնայած, որ երկրորդ Տիեզերական ժողովի պարագային, այս էլ նկատուեց աւելորդ բարեմասնութիւն: Այս պատմական յիշատակութիւններից կարելի է հետեւցնել, որ եկեղեցու կողմից ճամաշուում ու հաւաստումը բաւական էր ժողովին տիեզերական որակում եւ պատիւ շնորհել առանց թէկուզ պապի կամ կայսրի հովանաւորութեան: Այս եզակի սկզբունքն է, որի հիմամ վրայ առաջին երեք ժողովները համարուում են տիեզերական, որոնք քրիստոմեայ եկեղեցին իր լրութեան մէջ ընդունած է եւ պաշտպանած: Այս վերաբերմունքի մէջ կարեւոր է նկատել երկու վճռական համգամաքներ տիեզերական ճամաշողականութեան համար:

1.- Ժողովականների ինքնագիտակցութիւնը, որ անցկացրած դաւանական որոշումները վերցուած են Ս. Հոգու առաջնորդութեամբ, որը պարտադրում է բացառիկ ընդունելութիւն:

2.- Հետագայ ժողովների ցուցաբերած վերաբերմունքը հանդէպ ընդունուած որոշումներին:

Օրինակի համար՝ Քաղկեդոնի չորրորդ տիեզերական ժողովը ժխտեց Եփեսոսի 449 թուականի ժողովի տիեզերական կոչումը՝ յառակնությունները: Ժողովի ձեռնարկմամբ եւ գործընթացի մէջ կիրառած թերի եւ անկամոնական միջոցները՝ իմչպէս բռնի ուժ, եւ շեղում դաւանական սկզբունքներից, բաւական լուրջ դրոշմապատճառներ էին մերժելու սոյն ժողովի հեղինակությունը եւ որոշումների վաւերականությունը: Հաստատեցանքի հաւաքական կարծիքը էլ իր դերը ունէր որեւէ ժողովի ընդունմամբ գործում: Այսպէս քրիստոնէական համայնքները մերժեցին Կելծ-Ֆլորենտեան 1438-45 ժողովը, որը 4. Պոլսի 680 թ. ժողովին շնորհեց տիեզերական տիտղոսը, հակառակ որ այս վերջինը տեղական բնոյթ էր կրում: Թէեւ դժուար է մամ հասարակական միջամտութեամբ կամոնական բանաձեւում տալ, միայն կարելի է կրկնել, որ թէեւ ժողովների տիեզերական համարը կապուած է Ս. Հոգու «մերձեցանքի» սկզբունքի հետ, այնուհետեւ չի կարելի այդ բնութագրել եւ արժեքաւորել կամոնական մասշտաբներով: Բոլոր ժողովների հեղինակութեամբ հիմքում, իմչպէս ասացիք, կայ եկեղեցու հեղինակությունը որպէս առաքելահիմ հաստատություն, որը ունի շնորհը «նշմարտութեամբ»:

ՈՐՈՇ ԵԱՆՈՐԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՏԻԵԶԵՐԱԿԱՆ ԿՈՉՈՒԱԾ ԺՈՂՈՎՆԵՐԻ ՀԵՂԻՆԱԿՈՒԹԵԱՆ ԾՈՒՐԶ

Առաջին հերթին, մկատումամ է արժամանում այն կարեւոր փաստը, որ այս ժողովները վայելում էին բարձր հեղինակություն եւ ամտարակուսօրէն զատորոշում էին տեղական եպիսկոպոսական սինոդներից: Սուրբ Կառնոնների համաձայն եպիսկոպոսական ժողովներ պէտք է գումարուէին հերթականօրէն հետեւեալ յաճախականութեամբ.

«Ժողով լիցի եպիսկոպոսաց իւրաքանչիւր իշխանութեամբ երկիցս ամգամ յամիմ, միմ յերրորդ շաբաթու տաւմից Զատիկիմ ... եւ գերկորդմ ամգամ ժողով լիմել յելս հոկտեմբերի»:

«Թէ ի տարուցմ երիս ժողովս արասցեն՝ մի յաշմամ ժամու եւ մի գոր մատուռմ կոչեն եւ մի յառաջ քամ զբառասնորդսմ, վասմ ամեմայմ իրիք եկեղեցւոյ քմնութիւմ արասցեն»: (4)

Այս յաճախականությունը յետագայ ժողովներ փոխեցին տարեկան մէկ ժողովի:

Ամշուշտ, որ տիեզերական ժողովների դաւանական եւ կամոնական որոշումները մմում եմ ամհերքելի եւ ունեն կայուն վաւերականություն, որը չի կարելի ամտեսել, քամի որ Սուրբ Հոգիմ, որի մերձեցանքով եմ վերցունել, չի կարող իմքմ իրեն հակասել կամ ժխտել: Աւանդութեամբ շարունակականությունը եւ յարատեւումը եկեղեցու կեանքի իմքմատիպ յատկամիշներից մէկն է: Հայաստանեայց եկեղեցիմ եւ միւս արեւելեան քոյր եկեղեցիները առամձմայատուկ տեղ եւ պատիւ եմ վերապահում առաջին երեք տիեզերական ժողովներիմ, իսկ Ուղղափառ Քաղկեդոնական եկեղեցիների աւելի մեծ ըմտամիքը՝ առաջին եօթ ժողովներիմ: (5)

Ո՞վ իրաւասութիւմ ունի տիեզերական ժողով գումարելու: Այս կեմսական եւ հիմնական հարցի վերաբերեալ կամոնական սահմանումներ չկան: Եկեղեցական պատմութիւնից գիտենք, որ մմամ ժողովներ գումարուել եմ հազուադէպ պարագաներում, երբ եկեղեցու միասնականությունը վտանգի տակ էր: Այս շատ հասկանալի է, որովհետեւ սկզբնական եկեղեցիմ (յետ առաքելական շրջանիմ), մշտահաստատ մկատելի մերկայացուցչական մարմին չունէր (իմչպէս 12 առաքելները), որ կարող էր հերթական ժողովներ գումարել դաւանական հարցերի շուրջ վճիռներ ամցկացնելու, այլ աւելի բացառիկ պատգամաւորական բնոյթ ունէր, որը հազուագիւտ դէպքերում հաւաքում էր Ս. Հոգու թելադրութեամբ, որի համար ողջ եկեղեցիմ զգում էր պահանջը: (6)

Գալով ժողովական որոշումների «ամսխականութեամբ» հարցիմ, պէտք է ըմդունել որ քրիստոնէութեամբ մէջ լատիւմները, արեւելեան եկեղեցիները, եւ բողոքականները տարբեր ըմբռնում ունեն եկեղեցու իշխանութեամբ բնոյթի մասիմ: Նախ ամսխականութեամբ սկզբումը չպէտք է հասկանալ եւ վերցնել տառացիօրէն: Ամսխականութեամբ հասկացողութիւնը վերաբերում է միայն դաւանական որոշումներիմ եւ բանաձեւումներիմ եւ ոչ թէ բանակցությունների գործընթացիմ: Պիտի մկատել, որ տիեզերական որոշ ժողովների տեսակէտները սրբագրուել, ամբողջացուել, եւ յարմարեցուել եմ մորամոր պայմաններիմ, իսկ ոմամք մոյմիսկ չեղեալ մկատուել յետագայ ժողովների կողմից:

Այս առումով իմքմատիպ եւ ուշագրաւ օրինակ է երկրորդ տիեզերական ժողովի որոշումը՝ Նիկիական Հաւատոյ Համգամակից դուրս թողնել՝ «Նոյմ իմքմ ի բմութեմէ Հօր» եւ «Աստուած յԱստուծոյ» բանաձեւումները: «Աստուած յԱստուծոյ» բանաձեւումը դուրս թողնուեց, որովհետեւ այն կրկնում էր «Աստուած նշմարիտ յԱստուծոյ նշմարտէ» արտայայտությունը, իսկ «Նոյմ իմքմ ի բմութեմէ Հօր» բանաձեւը գեղջուեց որովհետեւ այն կրկնում էր «համագոյակից Հօր» բացատրությունը: (7)

Միւս կողմից, երկրորդ տիեզերական ժողովը Նիկիական Համգամակիմ մասն աւելացրեց մոր եւ ընդարձակ բացատրութիւններ Ս. Հոգու եւ Ս. Եկեղեցու վերաբերեալ: Նոյն դերը կատարեց մասն չորրորդ տիեզերական ժողովը, որը աւելի ընդարձակեց մախորդ ժողովների Քրիստոսաբանական բանաձեւումները: Յայտնի է, որ Քաղկեդոնի ժողովի այս վնասաբեր դաւամական մեկնութիւններն մերժուեցին հակա-քաղկեդոնական խմբակցութեան կողմից՝ որովհետեւ այդ տեսութիւններով խախտուում է եղծուում էր 318 հայրապետների կողմից ընդունուած Նիկիոյ-4. Պոլսոյ «Հաւատոյ Համգամակը»: Ինչպէս արդէն մատմամշել ենք, երրորդ տիեզերական ժողովի 7-րդ կանոնը արգիւնում է որեւէ բան փոխել կամ աւելացնել հաստատուած դաւամական բնագրերի վրայ: Ուրեմն, ոչ մի խօսք չի կարող լինել այն մասին, որ տիեզերական ժողովները ունէին հեղինակութիւնը ոչ միայն յաւելումներ կատարելու, այլ մասն արգիւնելու փոփոխութիւններ կատարել դաւամական բանաձեւումներին, որ ընդհանրական համարուած էին:

Այս մոյմը հաստատուում է այլ լրացուցիչ ապացոյցներով. պարզ ի պարզոյ մկատելի է, որ վեցերորդ տիեզերական ժողովի 8-րդ կանոնը եւ եօթներորդ ժողովի 6-րդ կանոնը, որը վերաբերում է տեղական ժողովների գումարման յանձնարարութեան հարցին, թելադրում են, որ փոխանակ տարիմ երկու ժողովներ գումարելու, որոշեց մամ ժողովներ հրաւիրել տարիմ մէկ ամգամ: Եօթներորդ ժողովը կիրառում է մշամակալից մի արտայայտութիւն, բացատրելու համար փոփոխութիւններ մտցնելու սովորոյթը. «Տուտոմ ում տոմ կանոնա կաի իմենիս ամամեոումեն» այսինքն՝ «Այս կանոնը մենք մորոգում ենք»: Ստոյգ է, որ եօթներորդ ժողովիմ մասնակցող հայրապետների մկատակը չէր արհամարհել մախկիմ ժողովների որոշումները, այլ մորոգել:

Օրինակ, 754 թ. 4. Պոլսում գումարուած պատկերայարգութեան դէմ կոչուած ժողովի մէջ 338 եպիսկոպոսներ որոշում են. «Ով որ այսուհետեւ համարձակի պատկերներ յօրինել, կամ պատուել կամ դնել եկեղեցում, կամ մասնաւոր տամ մէջ, կամ ով որ համարձակուի ծածուկ ունեմալ այդպիսի պատկերներ, կը կարգալուծուի եւ կը բամադրուի»: 787 թուականիմ սակայն, Իրեմէ կայսրուհու հրաւերով Նիկիայում գումարուած ժողովիմ մասնակցող 367 եպիսկոպոսները որոշում են. «Սուրբ եւ ամարատ պատկերների մոյմ երկրպագութիւնը մատուցել, իմչ որ սուրբ եւ կեմարար խաչի մշամիմ, թէ՛ դեղով մերկուած, թէ՛ մոգաիկից եւ թէ որեւէ այլ միւթից շիմուած»: (8) Հետաքրքրական է մշել, որ թէեւ Հայ եկեղեցիմ այս ժողովիմ չմասնակցեց եւ ոչ էլ պաշտօնապէս ընդունել է այս ժողովի ամցկացրած որոշումները պատկերների վերաբերեալ, այնուամեայնիւ ընդհանուր առմամբ համամիտ է ընդունուած բանաձեւին: Հայ եկեղեցիմ, որ որոշ չափով կողմակից է եղել պատկերայարգութեան, բայց պէտք է մշել, ինչպէս Քրիստոսաբանական հարցի կապակցութեամբ, պատկերների հարցի մէջ էլ, խուսափել է կուտակուիմից, պահելով չափի գգացողութիւնը: Հայաստանում պատկերամարտների շարժումը տարածուել է հիմնապէս աղանդաւորների, այդ թուում մծղեակամների, պապիկեանների մօտ:

Ոչ մի կասկած չի կարող լինել, որ ամխալակամութեան վերաբերեալ Ուղղափառ եկեղեցիների այս վերաբերմունքը միշտ է: Հաւատարմութիւն որոշումների ոգիիմ եւ ոչ թէ տաղիմ: Այս փաստարկը միայն տեսական մշամակութիւն չուի, այլ մասն գործնական կարեւորութիւն ունի մեր ժամանակների համար. երբ գամագամ եկեղեցիներմ սկսել են աստուածաբանական բանախօսութիւններ արելմտեան յարամուամութիւնների հետ եւ մասմաւորապէս Ոչ-Քաղկեդոնական եկեղեցիների հետ: Այս կապակցութեամբ յատուկ ուշադրութեան է արժամացել այն հարցը, թէ ո՞ւմ էին ժողովներիմ մասնակցող հայերը մերկայացում՝ տեղական ագգայիմ, թէ ընդհանրական եկեղեցում: Այս հարցումը աւելի հոետորակամ, քան լուրջ պատմական արժէք ունի, որովհետեւ եկեղեցիմ միմշել 431 թուական յայտնօրէն եւ ճշմարտօրէն «մէկ» էր:

Այնուամեայնիւ, այս պարագայիմ չափագամց կարելու է հաստատել, որ թէեւ առաջին երեք տիեզերական ժողովները որոշումները մմում են ուղղափառ եւ քրիստոնէական հաւատքի հիմն ու էութիւնը, հետագայի ձգտումները՝ սրբացնելու եօթ համարը եւ դրամով ամհերքելիութիւն վերագրելու եօթը ժողովներիմ, մկատուեց վնասաբեր: Նմամ մօտեցմամ համղիպում ենք արդէն հիմգերորդ դարում, երբ Քաղկեդոնի ժողովը ընդունել տալու համար ձգտում կար չորս համարը սրբացնել այն առմշելով չորս աւետարաններիմ, պաշտպանելու համար չորրորդ տիեզերական ժողովի հեղինակութիւնը հակա-քաղկեդոնականների յարձակմամ դէմ:

ՏԻԵՋԵՐԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՆԵՐԻ Ս. ՀԱՅՐԵՐԸ

Գրականութեամբ մէջ գիտմականները բազմիցս են անդրադարձել տիեզերական ժողովմե-
րին մասնակցող հայրերի իրաւունքների հարցին: Այն հայրապետները, որ մասնակցեցին
տիեզերական ժողովներին, համաձայն էին որ իրենք որոշումներ էին վերցնում որպէս
Առաքելների յետորդները՝ մրամցից ժառանգած հեղինակութիւնով «արձակելու» եւ «կա-
պելու»: Որպէս լրացուցիչ համգամար վերոյիշեալ բացատրութեամբ, պետք է ասել, որ
մասնակցող հայրերի իրաւասութիւնը աւելանում էր, որովհետեւ մրամք մերկայացնում
էին զոյգ համգամարներով: Որպէս առաքելների յաջորդները, որոնց հեղինակութիւնը
եպիսկոպոսական ձեռնադրութեամբ եւ օծումով փոխանցուել էր դարեղար եպիսկոպոսական
դասին, տիեզերական հայրապետները ունէին Ս. Հոգու շնորհքները՝ որպէս վերականգնող
իրենց եկեղեցիների: Միաժամանակ, որովհետեւ տեղական եկեղեցին մնում էր ամբաժանելի
մէկ մասնիկը ընդհանրական եկեղեցու, երբ հաւաքուում էին միատեղ ունէին իշխանու-
թիւնը խօսելու «ամսխալականօրէն», «Մէկ», «Սուրբ», «Ընդհանրական» եւ «Առաքելական»
եկեղեցու անունից: Նրանք որոշումներ էին վերցնում ոչ որպէս անհատներ, որոնց պար-
տականութիւնը միայն իրենց ընտրեալներին եւ մշակակողներին էր, այլ որպէս դեսպան-
ները Քրիստոսի եւ Ս. Հոգու: Նրանք արտայայտում են ոչ միայն կարծիքները իրենց
ժամանակակիցների, այլ միտքը եկեղեցու սկզբից մինչեւ երկրորդ Գալուստը:

Սոյն ելակետը հիմք ընդունելով՝ Սուրբ Աթանաս հայրապետը (296-373) գրում է.
«Նիկիոյ ժողովը խօսեց Աստծոյ միտքը եւ ժողովների որոշումները միայն դաւանական
հրահանգներ չէին եւ ոչ էլ դաստիարակչական կարգադրութիւններ, այլ Աստուծոյ
պատուէրներն էին, որովհետեւ «ուսուած իմքն է գտուիչն այնպիսի իշխանութեամբ մարդ-
կան» (Մատթ. Թ 8):

Եկեղեցու կանոնադրութեամբ զբաղուող մասնագետները համաձայն են, որ եթէ օրէնք-
ները հաստատուել իրաւունքը վերապահուած է մի օրէնսդրի, ապա դա արդէն պարտադրում
է իր հպատակներին հնազանդուել, որովհետեւ, երկու իրաւունքները ամբաժանելիօրէն
շաղկապուած են «սահմանելու եւ հպատակուելու»: Ինչպէս գիտենք աւետարանը առաքելա-
ներին եւ մրամք յաջորդներին տալիս էր իշխանութիւնը. «ուսուցէք մոցա պահել զամե-
նայն որ իմէ պատուիրեցի ձեզ. եւ ահաւասիկ եւ ընդ ձեզ եմ զամենայն աւուրս, մինչեւ
ի կատարած աշխարհի» (Մատթ. ԻԸ 20): Յետոյ ուղարկուեց մրամք Ս. Հոգին,
«զի ընդ ձեզ բնակեցել ի յաւիտեան ... ուսուցէ ձեզ զամենայն, եւ յիշեցուցէ
զամենայն զոր իմէ ասացի ձեզ» (Յովհ. ԺԴ 14-26): Որով առաքելների Աստուծոց ստացած
հեղինակութիւնը վերաբերում է թէ՛ «ուսուցանելու» եւ թէ՛ «յիշեցուցանելուն»:
Որով, եթէ առաքելներին վստահուած էր իրաւունքը օրէնքներ սահմանելու, ուսուցա-
նելու, պատժելու եւ մերելու, ապա եւ տրամաբանական եւ բնական է, որ մրամք
հաւատացեալներից ման պահանջելու էին հնազանդութիւն (Ա. Տիմ. Ե 22, 22, Գործ
Ա 24, Ի 28): Հասկանալի է, որ առաքելներին տրուած հեղինակութիւնը փոխանցուում
էր իրենց յաջորդներին եւ հետեւաբար հաւատացեալները պատճառ չունէին հակառակուե-
լու: Այսպէս թէ այնպէս, առաքելների հեղինակութեամբ սկզբնաղբիւրը մնում է Ս.
Հոգին, իսկ ամիմագանդութեամբ կողմնակիցները համարուում էին «իբրեւ զհեթամոսն եւ
զմաքսաւոր» (Մատթ. ԺԼ 17):

Առկայ սկզբնաղբիւրների ուշադիր հետազոտութիւնը մեզ բերել է այն եզրակացու-
թեամբ, որ առաքելներն էլ այդպէս էին կոահու: Պօղոս առաքելը գրում է Գաղատացի-
ներին, զգուշացնում մրամք չսասել ամուղղափառ ուսուցմունքների մէջ, ասելով. «այլ
թէ մեք կամ հրեշտակ յերկմից աւետարանեսցէ ձեզ աւելի քան զոր աւետարանեցաք ձեզ,
մզովեալ լիցի» (Գաղ. Ա 8-9): Նրանք, ովքեր չեն ընդունում եկեղեցու ուսուցումը,
մրամք եկեղեցու մաս չեն կազմում, որովհետեւ ինչպէս Տէրը ասում է. «Որ ձեզ լսէ՝
իմ լսէ, եւ որ ձեզ անարգէ՝ զիս անարգէ. եւ որ զիս անարգէ՝ զառաքիչն իմ անարգէ»
(Ղուկ. Ժ 16):

Երուսաղէմի 51 թուականի ժողովի որոշումների իւրայատուկ կողմերից մէկն էլ այն
էր, որ մշակակց պատգամաւորներ, որոնց պարտականութիւնն էր պերճախօսօրէն տարածել
ժողովի որոշումները. «ընտրեալս ի մոցանէ առաքել ընդ Պօղոսի եւ ընդ Բառնաբայ,
զՅուդա զկոչեցեալն Բարսաբա եւ զՏիդա արս զլիաւորս. գրեալ առ եղբարս ... Եւ մոքս
արձակեալք իջին յԱմսիոք եւ ժողովուրդն զժողովուրդն՝ ետուն զթուղթ: Եւ ընթերցեալ
ուրախ եղեն ի վերայ խիթարութեամբ» (Գործ ԺԵ 22-31): Վկայութիւն կայ եկեղեցական
պատմութեամբ մէջ, որ մի խումբ հրեաներ, որ մոր էին քրիստոնեայ դարձել, մերժեցին
Երուսաղէմի ժողովի որոշումները եւ եկեղեցին մրամք վտարեց:

Պատմիչների վկայութիւններից երեւում է, որ Արեւելեան Ուղղափառ եկեղեցիները
պատճառ չեն զգացել իրաւական ուրոյն դիրքորոշում մշտել ամսխալականութեամբ վերաբե-
րեալ, որովհետեւ ընդհանուր առմամբ այս հարցը չի ըմկալուել այն մոյմ առումով, որ

ընկալուել է արեւմուտքում: Եթէ Կաթոլիկ եկեղեցին շեշտում է Պապի անսխալականութիւնը երբ մա «յաթոռոյ խօսի», ուղղափառ եկեղեցին միշտ պնդել է հեղինակութիւնը ընդհանրական եկեղեցու: Այս առումով առանձնապէս խոշոր արժեք էր մերկայացնում 1848 թուականի Ուղղափառ եկեղեցու պատրիարքների մամակը Պիոս 9-րդ պապին. «մեր եկեղեցում ոչ պատրիարքները եւ ոչ էլ ժողովները կարող են մօր որոշումներ մտցնել, որովհետեւ հաւատքի պահպանումը ողջ ընդհանրական եկեղեցին է, այսինքմ՝ հաւատացեալների հաւաքը» (ԳՈՐԾՔ ԺԵ 22,23,25 եւ 28): Ռուս յայտնի աստուածաբան Ալեքսի Կոմյակովը Պապի իրաւունքների հարցին ամերիկացի առաքելական, գրում է. «Պապը շատ սխալում է, եմքադրելով, որ մենք ուղղափառ եկեղեցիներս մուխրապետական կարգը համարում ենք պահպանիչները դաւանանքի: Դա այդպէս չէ: Եկեղեցու դաւանանքի ամփոփոխելիականութիւնը եւ յարատեւութիւնը կախում չէ մուխրապետական կարգերի հետ. այլ այն պահպանում է Աստուծոյ ժողովրդի ամբողջականութեան կամքով, որը հենց կազմում է Քրիստոսի մարմինը՝ եկեղեցին»:

Ոչ մի ժողովի տիեզերականութիւնը չի երաշխաւորում «ի յառաջագումն» (a priori): Առաջին տիեզերական ժողովի որոշումների լայնատարած ընդունելութիւնը շատ վնասակար մշտականութիւն ունեցաւ: Այս առնչութեամբ հարկաւոր է յիշել, որ քրիստոնէութեան կազմաւորման ու ծաւալման արշալոյսին, գումարուել են ժողովներ, որոնք կամչուած չէին որպէս տիեզերական ժողովներ, թէեւ մամաշուեցին որպէս այդպիսիներ. ինչպէս 4. Պոլսոյ 2-րդ (381թ.) եւ 5-րդ (553թ.) ժողովները: Իսկ աւելի փոքր տեղական համարուող ժողովների որոշումները, ինչպէս Ամկյորայի (314թ.), Նիո-Կեսարիոյ (320թ.), Ամտիոքի (329թ.), Գամգրա (342թ.), Լաոդիկիա (350թ.) ժամանակի ընթացքին ձեռք են բերել լայն մամաշուականութիւն: Ժիշում է մաեւ հակառակը. ժողովներ, որոնք գումարուել էին որպէս տիեզերական, չարժանացան լայն ընդունելութեան. ինչպիսիք էին՝ Սարգիկայի 2-րդը, Եփեսոսի 2-րդ, Հռոմի 341թ. եւ այլն: Բամասիրութեան մէջ, հիմնաւորում կարծիք է պատմագետ Լ. Ջեդիմ այն իրաւացի մկատողութիւնը, որ «առաջին հազար տարւայ ընթացքին, ժողովներ՝ գումարողների մկատակը եւ կամքը բաւական չէր ժողովներին օժտելու տիեզերական մակդիրը, ոչ էլ որոշումների ընդունելութիւնը պապի կողմից: Կաթոլիկ եկեղեցու ընդունած քսան տիեզերական ժողովները (այժմ 22) ոչ մի կամոմական հիմք չունեն, եւ արձակած որոշումները ունեն անհատական բնոյթ»:

Ուրեմն, եթէ մի ժողովի տիեզերական լինելը «ի յառաջագումն» որոշ չէ, առաւել եւս սխալ է որոշումներին «անսխալականութիւն» վերագրելը: Ժողովներ յաճախ իրար ճշտել են: Ի դէպ, ինչպէս կարելի է դատել փաստերից, Քաղկեդոնի 451 թուականի ժողովը դիտումմաւորութեան փոփոխեց Եփեսոսի 431թ. ժողովի որոշումը, որը ինչպէս գիտենք, Կիրեղ Աղեքսանդրացի հայրապետի առաջնորդութեամբ բամադրեց եւ մզովեց Նեստորին եւ ընդունեց «Մի է բնութիւն Բամին Մարմնացելոյն Աստուծոյ» բամաձելը: Հետագրքիքի է մաեւ յիշել, որ 4. Պոլսոյ 754 թուականի ժողովը ժխտեց պատկերների պաշտամունքի դաւանաբանական առամքը հանդիսացող որոշումները, որ Նիկիոյ 2-րդ ժողովը 787 թուականին վերահաստատեց: Սակայն այս ժողովի որոշումներն էլ չմացին վերջնական: Երկու ժողովներ եւս գումարուեցին 815 եւ 842 թուականներին դարձեալ պատկերայարգութեան առիթով մէկն ընդդէմ եւ միւսն ի մկատս:

ՏԻԵԶԵՐԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՆԵՐԻ ԸՆԴՈՒՆՄԱՆ ՀԱՐՑԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՄԵՋ

Հայաստանեայց եկեղեցին արեւելեան ուղղափառ քոյր եկեղեցիների հետ (Ասորի, Հաբեշ, Դպտի) մամաշու է ընդունում է առաջին երեք տիեզերական կոչուած ժողովների դաւանական որոշումները որպէս ամեմաքին եւ հարազատ հաւատքը: Դրամք են.

ա.- Նիկիոյ Առաջին, 325 թ.: Այս ժողովը գումարուեց Կոստանդիանոս կայսրի կողմից, որին մասնակեց Հայոց կաթողիկոս Ս. Արիստակէս հայրապետը: Ժողովը մզովեց Արիստին, որ ուրամում էր Քրիստոսի աստուածութիւնը եւ մրա Աստուծոմ համագոյակից լինելը: Ժողովը խմբագրեց հաւատոյ այն բամաձելը, որ ծամօք է եկեղեցական պատմութեան մէջ «Նիկիական Համգամակ» անունով եւ, որը մերկայիս ընդունում է քրիստոնէայ բոլոր եկեղեցիների կողմից:

բ.- 4. Պոլսոյ Առաջին, 381 թ.: Այս ժողովը գումարուեց Թէոդոսիոս կայսրի հրաւերով, որը մզովեց Մակեդոնին, որ մերժում էր ընդունել Ս. Հոգու Հօր եւ Որդուն համագոյակից լինելը:

գ.- Եփեսոսի առաջին, 431 թ.: Այս ժողովին մախագահեց Կիրեղ Աղեքսանդրացի Հայրապետը: Ժողովը դատապարտեց Նեստորին, որ մերժում էր Ս. Կոյսին «Աստուածածին» կոչել, որովհետեւ մրամից ծնումածը Աստուած չէր այլ մարդ եւ հետեւաբար Ս. Կոյսին պէտք է մամաշել որպէս «Քրիստոսածին»: Ժողովը մզովեց Նեստորին եւ ընդունեց դաւանական բամաձելը. «Մի է բնութիւն Բամին Մարմնացելոյն Աստուծոյ»:

301 թուականին երբ Հայաստանը ընդունեց քրիստոնեությունը որպես իր պետական կրոնը, եկեղեցին դեռևս բաժանուած չէր: Քրիստոսի Աստուածութեան ու Մարդեղութեան խնդիրների շուրջ ծագած վիճաբանությունները սկսեցին 325 թուականին եւ ընդմիջումներով շարունակեցին մինչեւ 451 թուական: Այս հարիւր տարուայ ընթացքին վերոյիշեալ երեք ժողովները գումարուեցին, որոնք վեոեցին եւ հաստատեցին Ս. Երրորդութեան, Մարդեղութեան եւ Քրիստոսի Մարդկային եւ Աստուածային բնութիւնների վարդապետութեան հիմնական եւ կարեւոր կէտերը: Առաջին այս երեք ժողովների վեիոների հեղինակութեան եւ ամսխալականութեան գերագոյն առանցքը մրանում էր, որ դրանք վերցուեցին «առանց երկպառակութեան, առանց իշխելու յաւակնութեան, առանց առաջագահութեան զգացմանց, առանց որեւէ արտաքին եւ ամուղղակի դիտմանց. այլ լոկ հաւատքի եւ եկեղեցու համար»: (9) Այս գմահատականը ճիշտ է մեծ մասամբ, սակայն մի կէտ պէտք է շեշտել: Հոռովեական կայսրութեան մէջ երկպառակութեան առաջըր առնելու համար էր, որ օրուայ կայսրը Կոստանդիանոս (274-337) միջամտեց եւ հրաւիրեց Նիկիոյ առաջին ժողովը, որտեղ խիստ դատապարտուեց, վեին պատմաւ դարձած Արիոս Լիբեացին: Այն օրից որ Քրիստոնէութիւնը դարձաւ կայսրութեան պետական կրօնը, կայսրութեան քաղաքական միասնականութիւնը պահանջում էր հաւատքի միասնականութիւն:

Հայ գրականութեան մէջ այս երեք ժողովների մասին որոշակի յիշատակութեան եմք հանդիպում Յանախապատու մատերի մէջ: «Վասն մարտիրոսացն վարդապետութիւն ուսմանց» վերմագրով մատու, հեղինակը ուղղափառների տարած յաղթութիւնը համարելով հաւատա-ցեալների մէջ հաշտութեան ու խաղաղութեան վերականգնում, գրում է. «Զի այսպէս ի ժողովս սրբոց հաղորդեսցուք եւ տօնեսցուք ի փառս ամենակալին Աստուծոյ, որ եւ տ մոցս զյաղթութիւն առ չար բռնաւորս»: Նոյն տեղում հեղինակը անդրադառնում է ուղղափառ հաւատի համար սահմանուած կանոններին, ասելով. «մաեւ ամենայն ուղղափառ ժողովք եպիսկոպոսաց, որ զուղղափառ հաւատքն հաստատեցին եւ կանոն սահմանեցին եկեղեցւոյ, եւ զայս սահմանեցին մզովիւր»: (10) «Ամենայն ուղղափառ ժողովք» բացատրութիւնը, ցոյց է տալիս, որ Յանախապատու մատերը գրուել կամ խմբագրուել են 431 թուականից յետոյ, երրորդ տիեզերական ժողովի գումարումից յետոյ, երբ Սահակ եւ Մեսրոպ հայրա-պետների Յունաստան դրկած աշակերտները, որոնց մէջ էր մաեւ Կորիւնը, վերադարձան եւ իրենց հետ բերին Նիկիոյ եւ Եփեսոսի ժողովների կանոնները: Նիկիոյ ժողովին մասնակցել է հօրից կաթողիկոսական աթոռը ժառանգած Ս. Արիստակէս հայրապետը. «արդէն Նիկիոյ ժողովի ժամանակ ամենայն հաւանականութեամբ ո՛չ Լուսաւորիչը եւ ոչ Տրդատը կենդանի չէին: Նորագոյն ուսումնասիրութիւնների հիման վրայ Տրդատի մահը ումմք դնում են 317 թ.: Եթէ Լուսաւորիչը մրանից առաջ է վախճանուել ուրեմն Ս. Արիստակէս Նիկիոյ ժողովում մասնակցել է ոչ իրեն մորա փոխանորդը, այլ իբրեւ Հայոց իսկական կաթողիկոս ...»: (11) Բնական է դառնում այդ մատերի հեղինակ համարել Մեսրոպ Մաշտոցին: (12)

Մեսրոպ Մաշտոց Քրիստոսաբանական խնդիրների մէջ, թելադրում է փնտռել եւ հետեւել հետախուզութեան չափաւոր մամապարհին եւ զգուշանալ Քրիստոսի Լութիւնը տարրա-կօծելուց: Ուստի հայ եկեղեցին իր պաշտօնական գոյութեան առաջին օրից իսկ ընդգրկ-ելեց ճիւղն մի քաղաքականութիւն, մի կողմից չմեղանչեց եկեղեցու ընդհանրականութեան եւ միասնութեան դէմ, եւ միւս կողմից չթոյլատրեց հաւատքի Աստուածային յայտնութիւնը. «Դադարեսցուք ի դատարկ եւ ի վայրապար քմութեմէ եւ զհետ երթիցուք զխրատուց գրոց սրբոց հնոյն եւ մորոյս: Զի եւ եմ ասէ Աստուած եւ չիք այլ որ որ պատմէ գիրաւուս. զի մովսւ կեամք եւ շարժիմք եւ եմք»: (13) Դաւանմանը հաւատքի խնդիր է, այսինքն մամաշելու եւ զգալու. մամաշել հաւատալ չէ, հաւատալ զգալ չէ. «Քաջիմաց լեր, մամր քմնեա, սրատան լեր միտօք առաւել քան աչօք»: Այս մոյն վերաբերմունքը Յովհաննէս Մանգակունի հայրապետը (420-490) բնութագրում է այսպէս. «Բայց ճշմարիտ քրիստոնէին ոչ է պարտ ընդ այնպիսի խոհերս դեգերելով թաւալիլ, քանզի մահ գործէ, եւ որք ժպրեցան քմնէլ գիտրս Աստուծոյ՝ իսկապէս շահեցան զսատակումն. այլ հաւատալ մարմնացելումն Բանին Աստուծոյ եւ յաւէտ զարմացմամբ փառաւորել՝ որ զծառայի զկերպարանս առնելով երեւցաւ եւ է ի վեր քան զհրեշտակս խոմարիութիւնն: Աւետաւոր պարգեւացն եւ մարգարէութեանցն յայտնիս զհետ երթիցուք»: (14)

Հայ եկեղեցին չորրորդ եւ հինգերորդ դարերու արժարժուած քրիստոսաբանական վեների ընթացքին՝ կատարելապէս համախոհ գտնուեց Նիկիական-Կապադովկեան-Աղեքսանդրեան ուղղափառութեան, այսինքն Կիւրեղեան միաբնականութեան: Պարզ որոշ է, թէ Հայ եկեղեցին «մի բնութիւն» բամաձեւով հասկանում է ոչ թէ «միակ» բնութիւն ի Քրիստոս, այլ Աստուածային եւ Մարդկային բնութիւնների հրաշալի «միաւորութիւն»: Հայ աստուածաբան Յովհաննէս Օսմեցին (650-728) այսպէս է բացատրում հայ եկեղեցու դիրքը. «Է ըստ բնութեան երկուց՝ աստուածային եւ մարդկային, իսկ ըստ միաւորութեան՝ մի» (15) որը համապատասխանում է Բարսեղ Կեսարացու «երկուց գոյացութեանց կատարելոց միաւորութիւն» բամաձեւումին: Որով, պէտք է հեռանալ այն պարզամիտ տեսութիւնից, ըստ որի միաբնականութիւնից եւ երկբնականութիւնից դուրս մի երրորդ տեսակի դաւանութիւն չկայ կամ չի կարող լինել:

Հայ եկեղեցին 506 թուականին մերժեց Քաղկեդոնի ժողովի դաւանական վճիռների հեղինակութիւնը երկու պատճառով: Առաջին՝ սահմանուած դաւանութիւնը Լեւոն Պապի Տոմարի միջոցով մկատուեց Նեստորականութիւնը «արտաքին կերպարամափոխութեամբ մորոգել ուզող» ժողով, որը հակառակ ժողովականների մեծամասնութեան համոզումներին՝ պարտադրուեց մեծամասնութեան վրայ: (16) Հայոց Գագիկ թագաւորը իր Բոմանոս կայսրին գրած մամակի մէջ, ընդունելով միայն առաջին երեք տիեզերական ժողովների հեղինակութիւնը, Քաղկեդոնի վարդապետութիւնը մերժում է, որովհետեւ. «Նեստորաբար իմացմամբ սահման ետեւ յետ ամենա միաւորութեան Բանին եւ մարմնոյն՝ երկու բնութիւնս բաժամաբար ի մի Տէր Յիսուս Բրիստոս փոստովանեցին» (17): Երկրորդ՝ 506 թուականին երբ հայ եկեղեցին որոշում էր իր պաշտօնական դիրքը Քաղկեդոնի ժողովի մկատմամբ հարկադրուած էր ուշադրութեան առնել այն համգամանքը, որ այլեւս դաւանական միասնականութիւն չկար ընդհանրական եկեղեցու մէջ: 431 թուականից յետոյ, գումարուած ժողովների գործելու կերպը փոխուել էր: Իշխանութեան եւ առաջագահութեան խնդիրները, վարչական դիտումները, քաղաքական առօրեայ հարցերը առիթ տուին ժողովների, որոնք չէին կարող վայելել ամբողջական եկեղեցու ընդունելութիւնը: Դաւանաբանական շղարշի տակ կատաղի պայքար էր մղուում աւանդական երեք աթոռների՝ Հռոմի, Անտիոքի եւ Աղեքսանդրիոյ, եւ մորահաստատ 4. Պոստոյ աթոռի միջեւ, որին 381 թուականի ժողովը իր Գ. կանոնով հռչակում էր. «Կոստանդնուպոլիս է մոր Հռովմը». իսկ Քաղկեդոնի ժողովին, Իե կանոնը հաստատում էր. «Ս. եկեղեցին 4. Պոստոյ, որ է Նոր Հռովմ»: (18) Իսկ Քաղկեդոնի ժողովը, որ դասուեց տիեզերական ժողովների շարքին, մոյմիսկ Բիւզանդական կայսրութեան սահմաններից մերս չուներ եւ չունեցաւ երբեք այն պատիւը եւ հեղինակութիւնը, որ վայելում էին առաջին երեք ժողովները:

Փոստ Պատրիարք (878-886) իր հայոց հետ ունեցած մամականութեան մէջ Քաղկեդոնի ժողովի ընդունելութեան ի մպաստ յիշում է, որ այն ընդունուում է Հռոմի, Աղեքսանդրիոյ եւ Երուսաղէմի կողմից: Սրան ի պատասխան՝ Սահակ գրում է, որ բացի այն համգամանքից, որ Քաղկեդոնի ժողովի որոշումները Նեստորականութեան են յարում, «Արդ, զի՞մչ աստամաւր իմասցուք, որ ստիպիմ ի բոյոյ սրբութենէն ընդունիլ զժողովմ Քաղկեդոնի: Տեառն մերոյ ուսուցեալ է՝ որ սիրէ զհայր եւ զմայր առաւել քան զիս չէ ինձ արժամի: Արդ, ոչ կարեմք զՔաղկեդոն սիրել, զբաժանողն յերկուս զմի Բրիստոս, եւ զԲրիստոս ատել, որ իւրովն փրկեաց զմեզ պատուական արեամբ» (19): Հայ եկեղեցու ըմբռնումով ընդհանրական եկեղեցու ընդունած առաջին երեք տիեզերական ժողովների որոշումները, որոնք իր կողմից համարուում են հաւատքի հիմնաքարերը, մի ուրիշ ժողով չէր կարող ջնջել: Տիրամ Արք. Ներսիսեան իր յօդուածներից մէկում գրում է. «ուղղափառութեան դրօշակը մեղել մէկ ժողովի հեղինակութեան եւ անցկացրած վճիռների ամսխալականութեան վրայ, կամ մի եկեղեցու ուղղափառութիւնը դատել այս կամ այն ժողովի ընդունուածութեան կամ ժխտման վրայ, ոչ միայն չի ստեղծի ցանկացած միութիւնը եկեղեցիների միջեւ, այլ ընդհակառակը կը սրի պայքարը: Այն կապը, որ «ամենայն մարմինն յօդիւք եւ խաղալեօք տարաբերեալ եւ խառնեալ անէ զանումն Աստուծոյ» (Կող. Բ 19) Բրիստոնէական կեանքն է կենտրոնացուած սրբազան Պատարագի արարողութեան մէջ . . . ժողովների մպատակը եւ պաշտօնը պէտք է լինի պաշտպանել այդ միասնականութիւնը երբ վտանգի տակ է»: (20)

Հայ եկեղեցու բռնած այս դիրքը ժողովների մկատմամբ կրկնուում է մաւել Սսի 1307 թ. եւ Աղամայի 1317 թ. եկեղեցական ժողովների հետ, յեմուելով այդ ժողովների խիստ կասկածելի իրաւական ուժ ունեցող որոշումների վրայ: Կիլիկեան Հայաստանի բարձրաստիճան հոգեւորականութեան ամենաազդեցիկ ներկայացուցիչները՝ յամնիմս Գրիգոր Ամավարդեցի (1293-1307) եւ Կոստանդին Կեսարացի (1307-1322) կաթողիկոսների, կաթողիկ եկեղեցու գերիշխանութիւնն ընդունելը մախապայման էին համարում հայկական թագաւորութեան գոյութիւնը պահպանելու համար անհրաժեշտ մկատուող շարունակ խոստացուող օգնութիւնն ստանալու: Դաւանաբանական շղարշի տակ կատաղի պայքար է մղուում հայ երկու հակադիր ուղիների վրայ կանգնած ու տարբեր դիմորոշում ունեցող խմբակցութիւնների միջեւ: Կիլիկիայի հայկական արքունիքի եւ կաթողիկոսութեան մերձեցումը պապական իշխանութեան հետ, որը ամենահզօր ուժն էր եւրոպական քաղաքականութեան մէջ տուեալ ժամանակաշրջանում, սոսկ քաղաքական ու ռազմական դաշինքի եւ աջակցութեան շարժառիթներով են թելադրուած եղել, իսկ կրօնական-դաւանականը՝ առաջադիր մպատակին հասնելու համար դիւանագիտական բանակցութիւնների ելակէտ եւ սակագին: Մինչդեռ

պապական իշխանությունում համար, ընդհակառակը, առաջնայինում ու վճռականը դառնալով հաշվառված էր՝ հայ եկեղեցու բացարձակ հպատակեցումը Հռոմին՝ կաթոլիկությունում ընդունումով, որպեսզի ամենահեշտ, բայց եւ խորագալի մամապարհով՝ իր գերիշխանությունում հաստատի Կիլիկիան հայկական թագաւորութեան սահմաններում: (21) Մեծ Հայքում կազմակերպուած կար հոս-կու դիմադրութիւմ՝ մի կողմից պապականութեան դէմ, միւս կողմից՝ հայկական արքու-միքի եւ հոգեւոր վերնախաւի դէմ, որ դարերով սրբագործուած ազգային աւանդութիւմ-ներն ոտնակոխ էին անում դաւանաբանական միասնութեան ստեղծումի համար:

Արեւելեան Հայաստանի մերկայացուցիչները, Եսայի Նշեցու առաջնորդութեամբ շարունակելով Ներսէս Ծմորհալի կաթողիկոսի լայնախոհ ու հասուն միտքը, պնդում էին, որ քրիստոնէական եկեղեցիների միաբանութիւնը իրօք աստուածահաճոյ մի գործ է, եւ սատարում է, որ «ատելութեամբ զմեզ առ իրեարս գրգռէ եւ բաժանէ, զի դիրաւ յաղթե-ցէ»: Բայց իրատես լինելով, գտնում էին որ քանի դեռ չեն ստեղծուել եկեղեցիների միաւորում համար անհրաժեշտ պայմաններ, ամէն մի եկեղեցի, առաջնորդուելով «հիմ սովորութիւն քաղցր է իւրաքանչիւր ումեք» սկզբունքով, պարտաւոր է հաւատարիմ մնալ ամենալից ժառանգած եւ ազգային երանգ ստացած աւանդութիւններին, միաժամանակ յարգել-լով միւսների օրէնքներն ու սովորոյթները: Որով Եսայի Նշեցին Կիլիկիացիների կողմից «սուրբ» հռչակուած Սսի եւ Աղամայի ժողովները «սուտ ժողով» «իշխանա-ժողով» «իմք-նահան կամօք» բառերով է մկարագրում, ելնելով այն իրականութիւնից, որ՝ մայի, ժողովին մասնակցել են սակաւաթիւ պատգամաւորներ, այն էլ միայն Կիլիկիայի ներքին թեմերից, եւ ապա, շատերը հենց տեղում հակառակել են, ու «դեռ տակաւին եւս հակա-ռակին» մերժելով ժողովի վճարակար որոշումները: Իմաստասէր, մախամծախմիր վարդա-պետը իր միտքը եզրափակում է այսպէս. «Իրք, որ ի սահմանելն իւրում հակառակութիւն կրէ՝ յայտ է թէ ոչ է նշմարիտ, այլ սուտ»: (22) Իսկ Ստեփանոս Օրբելեան մերժելով մասնակցել կաթողիկոսական ըմտրական ժողովին, գրում է. «մեք ոչ ենք հասու կամ խորհրդակից եղծման զի եւ մորոգմամբ հաղորդեցուք. որ որ իմքնահան կամօք եղծումն արար, մոյմ եւ զմորոգ ըմտրութիւնն հոգասցէ»: (23)

Եսայի Նշեցին խօսքը ուղղելով մրանց որոնք «օտարաբար խորհին» բացատրում է, որ դաւանաբանական տարաձայնութիւնները հայ եկեղեցում միայն չի կարելի վերագրել առանց պատմական տուեալների ու փաստերի քննութեան: Բանն այն է, որ հայ եկեղեցու դաւա-նանքը ոչ թէ ամենամ մարդկանց կողմից մերմուծուած «եկամուտ» եւ «խորթ» դրութիւն-ների վրայ է հիմնուած, այլ «առաքելութիւն» կողմից եւ հմազոյմ ժամանակներից, որպիսին ընդհանուր էր քրիստոնէական բոլոր եկեղեցիներին, այդ թուում եւ Հռոմի, եւ Բիւզանդիոնի եւ Ասորիքի համար: «Եւ զայս մի՛ ամգիտամայք, եղբարք, զի Հայաստա-նեացս կրօնք եւ աւանդութիւնն ոչ խորթ է եւ կամ եկամուտ որ յամենայնից բերեալ, այլ՝ յԱռաքելոցն եւ ի Հարցն սրբոց ի մեզ եկեալ»: (24)

Այս միտքը Հայոց Պատրիարք Մաղաքիա Օրմանեան լրացնում է այսպէս.

«Մեր եկեղեցին մեղ ու անձուկ կապերով սեղմուած չէ: Ներողամիտ ակնարկներով ոգեւորուած է. հմաւանդ կամոնաց հաւատարիմ է, մորութեանց եւ կամայականութեանց բարեկամ չէ: Քրիստոսի աստուածային վարդապետութեան աշակերտ է: Աւետարանի ջիմջ բարոյականին հետեւող՝ իմչ որ Լուսաւորիչը սորվեցուց այն մեր հաւատք է, իմչ որ Սահակ եւ Մեսրոպ օրիմադրեցին, այն մեր կամոնն է, իմչ որ ասոնց հետեւող հայրապետ-ներն ու վարդապետներ սորվեցուցին, մեր ուսումն է: Չենք սիրեր ամոնցմէ պակսեցնել, չենք սիրեր ամոնց վրայ յաւելուլ: Ահա մեր ուղղութիւնը»: (25)

ԴՈԿՏ. Տ. ՆԵՐՍԷՍ ԲԶՆՅ. ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ

Լոնդոն

Բրիտանական գրադարան

Ծանօթագրութիւններ.—

1.— Վազգէն Յակոբեան, Կամոնագիրք Հայոց: Ա հատոր: Երեւան: ՀԱՍՈ ԳԱ., 1964: Կամոնք Առաքելական ԺԴ, ԺԵ, եւ ԻԲ, էջ 37, 41-42:

2.- Դերեմիկ եպիսկոպոս, Թուրք հերքում: Պատասխան կարդիմալ Աղանանեանի «Հո-վուական թուրք»-ի: Ամթիլիս: Կաթ. Հայոց Կիլիկիոյ, 1952, 2-րդ տպագր.

Հոռմի աթոռի առաջագահութեամ սկզբունքի (Tu est Petrus «զի դու եւ վեմ») միակ կուսմը Մատթէոս ԺԶ 17-19 համարներն են, որը յայտնի աստուածաբան Ռադուֆ Բուլտման փաստել է, որ բնագրի եղծում է: Մարկոսի եւ Ղուկասի վկայութիւնների մէջ Մատթէոսի այս յաւելումները չկան:

Բացի այդ իմշակ՝ս հասկանալ Ա Կորնթ. Գ 11 համարը. «զի հիմն այլ՝ որ ոչ կարէ դնել քան զեղեւմ, որ է Յիսուս Քրիստոս» R. Bultmann, "Die Frage nach der Echtheit von Mt. XVI, 17-19" Theologische Blätter XX (1941), 265-79; Maurice Goguel, The Primitive Church. London: George Allen & Unwin, 1964, pp.185-187.

Առաքելների համապատասխանութեամ թեզը պաշտպանելով, Հայոց եկեղեցու ղեկա-վարները կաթոլիկ եկեղեցու հիմնադիր հռչակուած Պետրոս եւ Պողոս առաքելների դիմաց պարզում էին երկու այլ առաքելների՝ Բարթողիմէոսին եւ Թադէոսին: Ուշագրաւ է, որ Կոստանդին Բարձրբերդցիմ իր պաշտօնական գրութիւնների մէջ, կաթոլիկոսական իր տիտ-ղոսից ամփջապէս յետոյ «ծառայ Քրիստոսի եւ շնորհօք մօրիմ կաթողիկոս հայոց» շեշ-տում էր հայոց եկեղեցու «ընդ իշխանութեամբ գաւազանի սրբոց առաքելոցմ Թադէոսի եւ Բարթողիմէոսի» լիմելու պարագամ:

3.- Ծնորիք Արք. Գալուստեան, համառօտ ակնարկ Հայց. եկեղեցւոյ ընդհանուր ժողովներում կազմութեամ վրայ: Խոթամպուլ, 1986, էջ 3:

4.- Վազգէմ Յակօբեան, Կանոնագիրք Հայոց, «Կանոնք Նիկիական», ճիւղ, էջ 120:

5.- Առաջին եօթ տիեզերական կոչուած ժողովների թուականները . ա. Նիկիա 325, Բ. Կ. Պոլիս 381, Գ. եփեսոս 431, Դ. Քաղկեդոն 451, Ե. Կ. Պոլիս 553, Զ. Կ. Պոլիս 680-81, Է. Նիկիա 787: Հայ եկեղեցիմ, Ամտիորի եւ Աղեքսանդրիոյ աթոռների հետ մերժեցիմ Քաղկեդոնի վարդապետութեամ վճիռը: Իսկ Բիւզանդական եկեղեցու վերջնական բաժանումը Հռովմէական եկեղեցուց սկսեց 1045 թ. «Բիւում ի Հօրէ եւ յորդւոյ» վարդապետութեամ պատճառով: Այս բաժանումը կոչուեց «Արեւմտեան հերձուած», որովհե-տեւ Հռովմէական եկեղեցիմ էր, որ «եւ յորդւոյ» բաժանումով հեռանում էր հիմ աւանդական դաւանութիւնից: Տես՝ J.M. Hussey, The Orthodox Church in the Byzantine Empire. Oxford, 1986; T. Ware, The Orthodox Church. London, 1972; F. Dvornik, the Ecumenical Councils. New York, 1961.

6.- Արշակ Տէր Միքէլեան, Հայաստանեայց սուրբ եկեղեցու քրիստոնէականը: Ձեռ-նարկ դաւանաբանութեամ: Տիփիս, 1900. էջ 272-273:

7.- Հ. Յովսէփ Վ. Գաթրբեան, Հանգանակ Հաւատոյ որով վարի Հայաստանեայց եկե-ղեցի: Վիեմնա: Միթրարեան տպ. 1891. էջ 10:

8.- Արիստակէս Եպսկ. Սեդրակեան, Հայաստանեայց եկեղեցու պատկերյալութիւնը: Ս. Պետրբուրգ, 1904. էջ 38-39, Երուանդ Մելքոնեան, «Վրթամէս Քերթոզը եւ պատկե-րամարտութիւնը», Էջմիածիմ, 6-7 (1970) 86-97, Հ.Հ. Քէօւէյեան «Վրթամէս Քերթոզի Յաղագս Պատկերամարտից երկը», ՊԲՀ 2 (1981), 178-189:

9.- Ծահէ վարդապետ, Խմդիր մի բնութեամ եւ երկուց բնութեամց Լոյս Բ. տարի 1906: էջ 1090:

10.- Սրբոյ հօրմ մերոյ երանելւոյմ Գրիգորի Լուսաւորչի Յանապատում մառք լուսաւորք: Էջմիածիմ, 1894. 189-190, 256:

11.- Կ. Տէր Մկրտչեան, Հայոց եկեղեցւոյ պատմութիւն: Վաղարշապատ, 1908: էջ 80:

12.- Ա. Ն. Սրապեան, «Յանապատում» մառքի հեղինակի հարցը, ՊԲՀ, 5 (1962),

էջ 38:

13.- Յանապատում մառք, մառ Բ.

14.- Կմիք Հաւատոյ: Էջմիածիմ, 1914: էջ 131-132: Մեսրոպ վրդ. Աշնեան, «Տիե-զերական ժողովներու ընդունմամ հարցը Հայ եկեղեցւոյ կողմէ», Հասկ. 11-12 (1969), էջ 522-26, 1-2 (1970):

15.- Ծահէ Վարդապետ, Խմդիր մի բնութեամ . . . "Լոյս" Բ. Տարի. 1906 էջ 1089-91:

16.- Կ. Տէր Մկրտչեան, Հայոց եկեղեցւոյ պատմութիւն, էջ 189:

17.- Գիրք Թղթոց: Թիֆլիս, 1901, էջ 196: Մեսրոպ Եպսկ. Գրիգորեան, «Գագիկ Արծրունի Բագրատունի թագաւորների թղթերը բիւզանդական արքունիքիմ», ՊԲՀ 3 (1989), էջ 94-101:

Լեւոնի Տոմարի այս յայտարարութիւնն էր, որ հայ եկեղեցու հայրերը մկատում էին Նեստորականութիւնը նորոգել ուզող միջամտութիւն. «կարասցէ մեռանել ըստ միոյ եւ ոչ կարասցէ մեռանել ըստ միւսոյ» եւ թէ «Բամմ մերգործէ զոր Բամիմ է եւ Մարմիմ կատարէ զոր մարմնոյն է»:

18.- Դերենիկ եպիսկոպոս, Թուղթ Հերքման, էջ 33-34: John Meyendorff, "The Council of 381 and the Primacy of Constantinople" in Catholicity and the Church, New York: SVS press, 1983, pp. 121-142.

19.- Գիրք Թղթոց, էջ 185, Հ. Պողոս Ամանեան, «Փոս պատրիարքին մամակը Աշոտ իշխանին», Բազմավէպ, 1-4 (1989), 1-2 (1990):

20.- Tiran Nersoyan, "Problems of Consensus in Christology: The function of Councils", Christ in East and West, ed. by Paul R. Fries & Tiran Nersoyan. Mercer University press, 1987, p. 51.

21.- Գ. Խաչերեան, Գլածորի համալսարանը: Հայ մամկավարժական մտքի զարգացման մէջ 13-14դդ.: Երևան: Լոյս, 1973, էջ 205-06:

22.- Մաշտոցի Մատենադարան ձեռ. 9622 «Թուղթ Եսայեայ վարդապետին, պատասխանի թղթոյ Սոյ կաթողիկոսին եւ թագաւորին»: Լեւոն Խաչիկեան, «Արտագի հայկական իշխանութիւնը եւ Ծործորի դպրոցը», Բամբեր Մատենադարանի, 11 (1973), էջ 152-153:

23.- Պատմութիւն Նահանգին Սիսական, էջ 440:

24.- Լ. Խաչերեան, Գլածորի համալսարանը, էջ 216-217:

25.- «Ամտիպ քամբար մը Օրմանեան Ա.էմ», Հայ Խօսմակ տարեգիրք, 1941, Ա տարի, էջ 103:

Կ ա ղ ա ն դ

Եղեւիցի ձիգ ու մատղաշ ծառից առջեւ,
Ջեռքս ունիմ զոյգ ժապաւէն, կարմիր եւ սեւ:

Զարդեր չունիմ քու ճիւղերուդ մշտադալար,
Միայն թաւեայ ժապաւէններ գալար-գալար:

Նորաստեղծեալ երկրիս Բամար աստուածամերձ,
Ահա կարմիր այս ժապաւէնն իբրեւ Բանդերձ:

Մեր յորդահոս արիւնին պէս բոսոր է աճ,
Ողորկ ու լուռ՝ մեր կտրուած լեզուին նման:

Ծանր է եթէ այս ժապաւէնն արիւնավառ,
Արցախին պէս խարանահար՝ այս սեւը առ:

Կ'ըլլաս մթար, սրտերու պէս մոռալամած,
Սուգ կը Բագնիս, կ'ոգնս սարսափ, եղերալաց:

Ըսէ, ո՞ր մէկ ժապաւէնը կախեմ ծառէս.
Սե՛ւը կ'ուգնս, թէ կ'առիքնէ կարմիրը քեզ:

ԱՍՏՈՒԱՃԱՄՈՐ ՊԱՏԿԵՐԻ ԱՌՋԵՒ

«Այդ տեղում թող Աստծու տաճարը լինի, բոլոր հավատացեալների աղօթքի ու խնդրանքների տունը եւ քահանայապետութեան աթոռը»:

ԱԳԱԹԱՆԳԵՂՈՍ, Հայոց պատմություն

«Հիմնալի ու թրթռում

Երգ է հիւսուել կոյսի մասին,
որպէս մի վեհ խորհուրդ մարդկանց»:

ՆԱՐԵԿԱՅԻ, Մեղեդի աստուածածնի:

ԽՈՐԱՆԸ ՏԱՃԱՐԻ ՍԻՐՏՆ Է, մրա զաղափարական կենտրոնը, ուր տեղի են ունենում կարեւորագոյն բոլոր պատարագները: Խորանը կիսակլոր շրջանակով մերկայացնում է բեմ, ուր տեղի են ունենում ծիսական արարողութիւնները: Խորանի մէջտեղում սեղանն է, որի հետ առնչվում են պատարագի խորհուրդները (Գրիգոր Լուսաւորիչն ունէր կտավից պատրաստուած ճամպարիորդական սեղան, որը կարեւորագոյն դեր էր խաղում մրա քարոզչական կեանքի սկզբում): Հայկական եկեղեցիներում սկզբնական շրջանում սեղանի վրայ խաչ էին դնում, հետագայում սեղանը զարդարեցին զանազան սպասքներով, կենտրոնում ունեցնելով խաչակալը: Դա մկարագարդ (երբեմն դռներով) գեղամկարչական մի յօրինուածք էր, որտեղ կարեւոր տեղը յատկացուած էր Պօղոս եւ Պետրոս առաքեալներին կամ առաքելական եկեղեցու առաջին քարոզիչներին՝ Թադէոս եւ Բարդուղիմէոս առաքեալներին:

Էջմիածնի Մայր տաճարում երկար տարիներ կար մի խաչկալ, որը 18րդ դարի սկզբին պատրաստուել էր Զմիւռնիայում՝ Աբրահամ ամիրայի ու տեղի ժողովրդի ծախքով: Այն շրջերիզուած էր փայտակերտ քանդակներով, իսկ կենտրոնում Աստուածամոր պատկերն էր, որի շուրջը տեղադրուած էին տէրունական տեսարաններ: Այս խաչկալի դռների վրայ Հովնաթան Հովնաթանեանը (1730-1801/2) մկարեց Թադէոս եւ Բարդուղիմէոս առաքեալների մօր պատկերները: Խաչկալի կենտրոնի Աստուածամայրը իր մեկնաբանութիւններով Համահմէչին էր Խորանի ճակատային մասի ցածի Նաղաշ Հովնաթանի (1661-1722) պատկերած Աստուածամօրն ու մրան շրջապատող առաքեալների շարքին:

Անցան տասնմեակներ ... Դառը տարիներ ... Աղքատացաւ ոչ միայն Էջմիածնի Վանքը, այլեւ երբեմնի շքեղ ու գեղեցկագոյն յարդարամբ ունեցող Մայր Տաճարը:

Վազգէն Առաջին Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի բազմակողմանի գործունէութեան կարեւորագոյն խնդիրներից էր մասնաճարանների ստեղծումը, վանքի գեղամկարչական ու կիրառական արուեստի արժէքների վերամոռոգումն ու պահպանութիւնը: Վերականգնուեցին մասնաճարանի Նաղաշ ու Հովնաթան Հովնաթանեանների որմնամկարչական աշխատանքները, որոնք մարքուկեցին ու ձեռք բերեցին իրենց երբեմնի գեղամկարչական թարմութիւնը: Որք ու ամիսամ էր Աւագ խորամը: Ամերածէշտ էր Աստուածամօրը պատկերող սրբապատկեր (յիշենք, որ Էջմիածնի մայր տաճարը մուրհուած է Աստուածամօրը):

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը երազում էր Մայր տաճարի Աւագ խորանի վրայ ունեցալ ՀԱՅ Աստուածամայր:

Տարիներ առաջ մա իր մտորումները կիսեց Գրիգոր Խամբեանի հետ: Եւ ահա, այսօր, Էջմիածնի Մայր Տաճարի սեղանի վրայ յաղթական տեսքով բազմեց Գրիգոր Խամբեանի տարիների ստեղծագործական մտայղացումներից ծնուած Աստուածամօր գեղամկարչական մօր պատկերը:

Նկարի յօրինուածքի կենտրոնական մասը գրաւում է Աստուածամայրը, գիրկն ունեցնելով մամուկ Յիսուսին: Եռանկիւմածնէ յօրինուածքի զագաթը Աստուծոյ խորհրդամիշը մերկայացնող եռանկիւմն է, կենտրոնում ունեցնելով «Է» տառը (Էջմիածին, Էութիւն, յօ խորհուրդ եւ այլն): Ֆոնի բաց դեղմասկեզոյնի վրայ շագանակագոյնի տարբեր երանգներով մերկայացուած են փայտեայ գահի փորագիր հատուածները: Գահի ցածում՝ (աստիճանաւոր բարձրութեան վրայ) մկարուած երեք շրջանակները յաւերժութեան մշամներով, ցորենի հասկը, խաղողի որթը, մտածուած հատուածներ են, որոնք համգեցնում են մկարի զաղափարական էութիւնը: Նկարի գեղամկարչական կենտրոնը՝ Աստուածամայրն ու երեխան են: Որքան երեխան պարզ է ու ամիջական (ժամանակակից հայ մամուկների հաւաքական կերպար), մոյմքան համդիսաւոր է Աստուածամայրը. վեհ ու ծամրամիստ դիր-

քը, տարածուած ձեռքերի դասական պատկերումը, զուսպ եւ մերքին ամհամգստութեամբ երամգ կրող դէմքի արտայայտութիւնը: Դրամ հակառակ, որքա՞ն համդիսաւոր ու շքեղ է կապտաերկնագոյն թիկնոցը, տաք բալագոյն թաւշէ զգեստը, ռսկեգոյն երամգմերով փայլատակող ծալքաւոր դէկորատիվ աթլասը: Այս ամէնը մկարիմ տալիս են մերքին մոմու-մեմտալութիւն եւ արտաքին համդիսաւորութիւն, որոնք եւ այս աշխատանքի կարեւորագոյն առանձնայատկութիւններն են: Գ. Խամջեանի այս աշխատանքը ցուցահամդիսային պատկեր չէ: Այն ստեղծուել է միայն ու միայն «տաճարային մկարչութեամբ» սկզբունքներով, միայն ու միայն Էջմիածնի Մայր տաճարի Աւագ խորանի համար: Ամեմակարեւորը. եւ՛ Աստուածամայրը, եւ՛ երեխան՝ հայկական կերպարներ են (յիշենք արեւելահայկական հովմաթամեանական եւ, զուտ հայկական, երբեմն մոյմիսկ գեղջկական պարզ արտայայտչականութեամբ օժտուած սուրենեանցական աստուածամայրերը):

Գրիգոր Խամջեանի արուեստն այստեղ համդէս է եկել իր ողջ փայլով: Կարեւոր գործօմ է ման այն, որ մկարիչը գիտակցում է միջավայրի, տաճարի ճարտարապետական հատուածների հետ մկարի ունենալիք կապը: Ամեմակարեւորը. մա գիտակցում է այն մերքին հոգեբանական զգացողութեան կարեւորութիւնը, որ իւրաքանչիւր այցելու, իւրաքանչիւր հաւատացեալ հայեացքը պէտք է ուղղի այս պատկերին ու աղերսի իր ցամկութիւնների իրականացում: Տասմեակ տարիներ այդ զգացումներով մրամք դիմել են Գրիգոր Շլդեանի Աստուածամօրը: Արժանին յատուցենք այդ պատկերին: Նա պատուաւոր տեղ կգրաւ ինր վեհարանի թանգարանում:

Յուսամք, որ Գրիգոր Խամջեանի «Աստուածամայրը» ուղեկից կդառնայ մեզ ու կ'օգմի այն իղծերի իրականացմամբ, որոնք իր հոգում այսօր կրում է իւրաքանչիւր հայ:

ՄԱՆՅԱ ՂԱԶԱՐԵԱՆ
Արուեստի վաստակաւոր գործիչ

ԱՂՈՒԱՆԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ

«Վասմ Վամորեից» գրութիւնը, որ պատրաստուած է Ամաստաս Վարդապետի կողմէ Համագաւաք իշխանիմ խնդրամբով, կը գտնուի վեց ձեռագիրներու մէջ, որոնք եմ.

Ա.- 1589 թուականով (Երեւան, թիւ 1770)

Բ.- շ. 1622 թուականով (Երեւան, թիւ 2079)

Գ.- 1716 թուականով (Վենետիկ, թիւ 1537)

Դ.- ԺԹ. Դար (Երուսաղէմ, թիւ 3541)

Ե.- 1858 թուականով (Երեւան, թիւ 9622)

Զ.- 1872 թուականով (Երուսաղէմ, թիւ 2013):

Խմորարկու իշխանը կը մերկայամայ տարբեր կոչումներով, իմչպէս,

Համագաւաք Կամարական Պալիարուի (Գ. էջ 11):

Վահրամ Մամիկոնեան (Մ. Կաղանկատուացի, Ա. Փարիզ, էջ 423):

Վահան Մամիկոնեան (Ձեռ. Ս. 3. թիւ 375, էջ ճիԳ):

Համագաւաք իշխանը Արաբներու կողմէ մշամակուած է կառավարիչ Հայաստանի, 853 թուիմ, եւ մնացած է այդ պաշտօնիմ վրայ մինչեւ 858, երբ կ'ամցնի Յունաց կողմը եւ կը դառնայ Կիրապաղատ Հայաստանի, եւ կը գործէ երեք տարի, մինչեւ 861:

Ամաստաս Վարդապետը տեղ մը կոչուած է յերապոլսեցի (Դ. էջ 8), մենք մախրմտրելի համարեցիմք կոչել զայն Ակոռեցի, մոյնացմելով համանուն ամծիմ հետ, որ մախ իբրեւ Կաթողիկոսի սեմեկապետ եւ օգնական կը պաշտօնավարէր Կաթողիկոսարանիմ մէջ, Ներսէս Շիմողի օրով, եւ ապա ամոր մահէմ յետոյ, 861 թուիմ, դարձաւ Կաթողիկոս եւ վարեց այդ պաշտօնը վեց տարի (861-867): Ակոռեցիէմ զատ Ամաստաս հազուադէպ ամուրը կրող ուրիշ վարդապետ ծամօթ չէ: Ըստ այսմ «Վասմ Վամորեից» գրութեան յօրիմմամ ժամանակը կրմայ դրուիլ 853-858 թուականներուն միջեւ:

Ամաստաս Վարդապետի կազմած ցուցակիմ մէջ կը յիշուիմ Աղուամից յատուկ 9 վանքեր, որոնք եմ,

1.- Պամդայ վանք (թիւ 2)

2.- Մըժայ վանք (թիւ 3)

3.- Բատրոյ վանք (թիւ 56)

4.- Կողամդուաց վանք (թիւ 57)

5.- Սուրբ Գրիգոր Ամարասայ վանք (թիւ 58)

6.- Արցախոյ վանք (թիւ 59)

7-9.- Այլ երեք վանք (թիւ 60-62):

Աղուամից պատմիչը, Մովսէս Ուտիցի(1) կը ճանչմայ Ամաստաս Վարդապետի գրութիւնը(2) եւ կ'արձանագրէ սապէս. «Ամուանք Վամորեիցմ որք յերուսաղէմ եմ շիմեալ յԱղուամից ամուր, գոր ի թղթոյ երանելոյմ Ամաստասայ առ Վահան Մամիկոնեան առեալ ուսաք, այս եմ» (Տպ. Երեւան, 1983, էջ 285, Գլուխ ԾԲ):

(1) Աղուամից Պատմութեան մէջ կը կարդանք սա տողերը. «որ է յամդիմամ գեղջմ մեծի կողմամմ Կաղանկատուաց» որ է ի միմ յուտի գաւառի, յորմէ եւ ես» (Տպ. Երեւանի, էջ 137): Մենք Ուտիցի կը կոչենք Աղուամից պատմիչը, մկտելով որ յարարերականմ որ դերամուրը Կաղանկատուացէմ աւելի մօտ է Ուտիիմ, որ իր մէջ կրմայ ունեմալ մաեւ Դասխուրամը իբրեւ վանք, եւ ըստ այսմ հմարաւօր էր կոչել Մովսէսը մաեւ Դասխուրամ-ցի:

(2) Կ'արծէ դիտել որ «Վասմ Վամորեից» գրուածքիմ մեզի ծամօթ հմագոյմ ձեռագրէմ - 1589 թուականով - շուրջ վեց դար առաջ յիշեալ գրուածքը ծամօթ էր Աղուամից Պատմութիւնը խմբագրողիմ, ամէմէմ ուշը Ժ. Դարուն:

Թելեւիզիոն Աղուամից Պատմութիւնը խմբագրողը կ'ըսէ թէ «Փ թղթոյ նրամելոյն Ամաստասայ առ Վահամ Մամիկոնեան առեալ ուսաք», իր գրածը սակայն ունի կարեւոր տարբերութիւններ մեր ձեռքը գտնուող Ամաստաս Վարդապետի գրուածքէն, ինչպէս պիտի տեսնենք ստորեւ:

1.- Պամդայ(3) Վամք, որ Սուրբ Կարապետիմ է, որ յարեւելից կողմանէ ի Զիթեմեաց լերիմն կայ, մոյմպէս արքունի ծախիւք շիմեալ, յամուս սուրբ Կաթողիկէիմ, որ ի Վաղարշապատ քաղաքի, զոր Աղուամք ունիմ միմչեւ ցայտմ (Գ. 2), եւ այժմ Պետրոս աղուամ քահամայ ունի (Ձեռ. Ս. 3. թիւ 375, էջ ԺԴ):

«Պամդավամք, որ յարեւելից կողմանէ ի Զիթեմեաց լերիմն կայ, Պամոն ում մզմաւոր յԱղուամից եղեալ մախաշիմող, եւ այժմ Պետրոս Աղուամ քահամայ ունի» (Կաղ. էջ 285, Գլուխ ԾԲ):

2.- Մըժայ Վամք, որ յամուս Սուրբ Քառասմիցք, զոր այժմ Տանիկք ունիմ (Գ. 3): «Մրուոյ Վամք Սուրբ Քառասունքն ի մոյմ կողման, մերձ ի մա - Պամդավամից -, զոր այժմ տանիկ ունի» (Կաղ. էջ 285):

«Մրուոյ Վամք Սր. Քառասունքն, ի մոյմ կողման մերձ ի մա, այժմ տանիկս ունի (Ձեռ. Ս. 3. թիւ 375, էջ ԺԴ):

3.- Բատրոյ Վամք, որ յամուս Սուրբ Աստուածածնի, որ առ աշտարակիմ Դաւթի է (Գ. 56):

Պարտաւայ(4) Վամք, Ս. Աստուածածնիմ, որ առ աշտարակիմ Դաւթի, այժմ ունի կիմ(5) ում Մարիամ ամուս Ծամբորեցի(6) եւ զկէսն տանիկ ունի (Կաղ. էջ 285):

4.- Կողմտուաց վամք, ի մոյմ կողման է (Գ. 57):

Կաղամկատուաց վամք ի մոյմ կողմանմ, այժմ Թեոդորոս ունի, սա քրիստոնեայ տանիկ է, արքահամեան դպիր: Աբուղկամեայ՝ յԱղիովիտեայ, ի Զարիշատայ ունի ամիրաւ եւ չար տանիկ (Կաղ. էջ 285-86):

5.- Սուրբ Գրիգոր Ամարասայ Վամք (Գ. 58):

Ամարասայ Վամք Սուրբ Գրիգոր, այժմ ունի կիմ մի Գրիգորի ամուս, եւ զկէսն ունի տանիկ (Կաղ. էջ 286):

6.- Արցախայ Վամք, ի հարաւակողմ (Գ. 59):

Արցախայ Վամք Սուրբ Աստուածածնիմ ի հարաւոյ սրբոյն Ստեփաննոսի, այժմ տանիկ ունի զամենայն (Կաղ. էջ 286):

Այլ երեք Վամք Աղուամից զոր այժմ տանիկք ունիմ (Գ. 60-62):

Այլ Գ Վամք Աղուամից զոր տանիկք ունիմ բոմութեամբ, ամուսնան չեմ յայտ (Կաղ. էջ 286):

Միւս եւս այլ վամք Աղուամից ընդ Առաւելից վամքն, որ ի շուկամիջիմ է, զոր այժմ տանիկք ունիմ (Կաղ. էջ 286):

Ինչպէս կը տեսնուի քրիստոնեայ Աղուամները, ուրիշ ազգերու միմ, Դ-Է. դարերու ջանադիր եղած են սրբազան վայրերում մէջ ունեցաւ իրենց յատուկ տասնեակ մը վամքեր, որ Աղուամ կրօնաւորներ կրնային համապագ աղօթել, եւ համազգի ուխտաւորներ՝ իջեւանիլ եւ բնակիլ իրենց բարեպաշտական պարտականութիւնները կատարած շրջանիմ: Ամաստաս Վարդապետ աղուամական վամքերը դրած է հայկական վամքերու կարգիմ, մկատելով որ աղուամներու ալ պաշտամունքի լեզուն հայերէնն էր եւ Աղուամները դաւանակից էին Հայերուն:

Ն. ԱՐԲ. ԾՈՎԱԿԱՆ

(3) Աղուամից Կաթողիկոսներու ցանկիմ մէջ կը գտնուի Պամդ (Կաղ. էջ 342, Գլուխ ԻԴ), ըստ երեւոյթիմ ապրած Դ. Դարուն):

(4) Պարտաւ՝ Ուտի Նահանգիմ մէջ:

(5) Պարտաւայ Վամքը կը գտնուի Ծամբորեցի Մարիամի ձեռքը: Ամարասի վամքը կը գտնուի Գրիգորի ամուսով կնոջ մը ձեռքը: Իմչո՞ւ: Պատասխանը կայ Վասն Վամբրէիցի մէջ իսկ: «Եւ դարձեալ ելին իմբեանքն Հայ վամականքն, ի ծամրութեմ հարկաց Տանկացն ճողովքել կամելով, եւ զայլ իւրեանց վամերն որ ընդ ձեռամբ էր՝ ընդ պարսպօք քաղաքիմ՝ կամանց վամքեր արարին եւ սարկաւազօւհիս կարգեցին, զի ամհարկ լիցին եւ ազատ, որպէս եւ զայլ կամանց վամերն» (Տպ. Վեմետիկ, էջ 10):

(6) Ծամբոր քաղաք՝ Արցախ Նահանգի Կողք գաւառիմ մէջ:

**ԱՂՕԹԱՍԱՏՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ԱՂՕԹԵՐԳՈՒԹԻՒՆԸ,
ԱՂՕԹԱՍԱՏԻՆ ԵՒ ԱՂՕԹԵՐԳՈՒՄԻՆ ՀՈԳԵԲԱՆՈՒԹԻՒՆԸ
ԳԵՂԱԳԻՏԱԿԱՆ ԶԱՏՈՐՈՇՄԱՆ ԼՈՅՍԻ ՄԸ ՏԱԿ.**

Ծ.Ռ.Պ.

Քանի մը միւթեր պիտի տեսնենք: Պիտի ուզէի որ այդ միւթերը աւելի գործնական ըլլային, եւ ձեր կեանքիմ մօտ, որում կը պատրաստուիք:

Այս երեկոյ այս տեսակ միւթ մը առած եմ:

Նիւթ մը՝ որում գեղագիտութեամբ դասերում մէջ ակնարկած ենք: Բայց միայն ակնարկած: Պիտի ուզէի որ այդ միւթը աւելի մօտէմ քննենք:

Այս զատորոշումը ծանօթ է: Գեղագիտութեամբ մէջ զամազամ կերպեր զատորոշած ենք իրականութեամբ յարաբերաբար, որոնք են՝ Օգտակար Կայացում, Վերակայացում, եւ Զուտ Կայացում:

Այս զատորոշումը կրնայ մեզի օգնել եկեղեցական արարողութեամբ իմէ ըլլալում եւ իմշպէս կատարուելում աւելի խոր ըմբռնում մը ունենալու համար: Պիտի ըսեմ թէ իմէ առիթով եկած է այդ զատորոշումը իմ մտքիս:

Մենք, մեր Գահիրէի դպրոցիմ մէջ պարախումբ մը ունէինք: Տղաքներ կային որոնք իրենց յարմարութեամբ համար ըմտրուած էին պարեր ընելու համոզմունքում, տարիիմ մէջ զամազամ առիթներում: Ես պարագրութիւնը կը ձեւաւորէի եւ եղբայրս ալ ամոնց երաժշտութիւն կը դնէր: Ընդհանրապէս մեր միւթերը հոգեկանիմ կը պատկամէին: Նաեւ կային մեր ազգային կեանքէմ միւթեր. մէկը ամոնցմէ գիտէ՞ք՝ "Վարդամանցը": Մէկմ ալ կը մերկայացնէր "Ըմտրեալը" որ իր ժողովուրդի անկումիմ մէջէմ վեր կ'ելլայ, Աստուծոյ դիմաց կ'երթայ, անկէ կ'ընդունի Նոր Օրէնքը, կը դառնայ իր ժողովուրդիմ եւ զայմ անկումէմ կը վերցնէ Աստուծոյ: Այս է "Ըմտրեալը": Այս տեսակ միւթեր ունէինք:

Բայց պատահեցաւ որ (երրորդ տարիմ) Պէթիովէի մահուամ Զարիւրամեակմ էր (1927-իմ): Աշխարհի մամէ կողմը համոզեսներ կ'ըլլային: Նոյմ ատեմ, մեր կարգիմ, ուզեցիմք մենք ալ տօմել, եւ համոզես մը սարքեցիմք: Այդ համոզեսիմ՝ իր գործէմ խօսուեցաւ, կտորներ մուագուեցան: Դրած էիմ բեմիմ՝ Պէթիովէի կիսամոյրիմ: Աւարտելու համար համոզեսը, մեր աշակերտները մէկ կշռութաւոր քալուածքով մը սրահիմ ետեւէ կեանք ծաղկեցնելով, պսակ ի ձեռնիմ մօտեցամ ամոյրիիմ, ըրիմ իրենց յարգանքը ու պսակները ամոյրիիմ տուիմ: Ու ետ դարձամ, եւ ելամ դուրս:

Այս եւ մախրոյ համոզեսներում մէջ հիմնական տարբերութիւն մը զգացի: Միմշէլ հիմա այս պարախումբը զամազամ բանքը կը մերկայացնէր: Իրենք զիրենք չէին այդ պարագաներում: "Վարդամանց"իմ մէջ, օրիմակի համար, այդ պատմական ամձմաւորութիւնները կ'ըլլային: Մէկը՝ Ղեւոնդ Երէց, ուրիշ մը՝ Վարդամը, զիմուորները, եւայլմ: Իսկ այս վերջիմ պարագայիմ, իբր աշակերտութեամ մերկայացուցիշները, իրենք կը յառաջամային, Պէթիովէիմ տալու իրենց պսակը: Հետեւաբար փոխուած էր կացութիւնը:

Այստեղ սկսայ խորհիլ որ պարի արուեստի երկու տարբեր սեռեր կան: Այժմ՝ որում մէջ պարողը ուրիշի մը դերը կ'ըմէ, երկրորդ՝ երբ պարողմ իմբզիմքմ է ամբողջութեամբ: Այս գաղափարով տեսայ որ տարբերութիւն մը պէտք է դնել արուեստի սեռերում մէջ: Այսպէս՝ կիրարկեալ արուեստներում մէջ *genre*-եր կան: Զուտ երաժշտութիւնը մոր իրականութիւններ կը չինէ: Ան մկատեցի հետեւաբար որ ուրիշ են բուն արուեստը եւ իրականութիւնը: Եւ մտքիս մէջ ծագեցաւ գործի մը գաղափարը:

Արուեստի մէջ կան այմ պարագաները ուր օգտակար, կեանքի մէկ պէտքիմ ծառայող առարկայ մը կը գեղեցկացուի, ոչ թէ՝ *plaque* ընելով, գեղեցկութիւն մը աւելցնելով, դուրսէմ զարդարելով, այլ իր եղածը աւելի աղէկ զիմքը ընելով: Սա գաւաթը արուեստի առարկայ մըմ է, իրեն օգտակարութիւնը ունենալով մպատակ մը կը գոհամայ՝ զայմ այս ձեւիմ մէջ դնելով: Եթէ արհեստը ի գործ կը դրուի արուեստաւորէ մը, ամ չի բաւականաբար որ ամոր օգտակարութեամբ համար միայմ ձեւ մը տայ ամոր, այլ կու տայ ամոր աղէկ, կատարեալ ձեւ մը: Գէշ կ'ըլլայ իր գործը երբ կատարեալգործումը բերելու ինքնութիւն ունի այդ զարդարանքը: Իմշպէս ճարտարապետութեամբ մէջ ալ, տունը կ'առնէ իբր օգտագործմամբ բամ մը, ու պատերում եւ միւս մասերում միջեւ կը մտցնէ միւթիւն

մը, հաւասարութիւն մը: Այս՝ աղէկ ճարտարապետութիւնն է: Սակայն, երբ այդ ընէ մօր զարդեր աւելցնելով, որոնք գեղեցկացման չեն մպաստեր, այլ լոկ աւելորդ բաներ են, տգեղ բան մը կը շինէ: Ասոնցմով, ասոնք՝ ճարտարապետները, արուեստի մէջ "ճախայ" կ'ընեն: Տգեղութիւնը ճիշդ այդ օգտակարութեամբ վրայ աւելցուած զարդերն են, խաղերն են, որոնք երբեք պէտք չիկան:

Արդ՝ Օգտակար Կայացումը ճիշդ պէտք եղածը դնելն է, որ կրնայ իր մը կամ արարք մը ըլլալ, բայց երկու պարագաներուն ալ չափը պահուելու է:

Արուեստը, միւս կողմէ, արդէն գոյութիւն ունեցած իրականութիւնը կը վերարտադրէ, բայց ամօր vision-իմ մէջ, ամօր աւելի խոր միութիւն մը տալով, քան ինչ որ ունի իրականութեամբ մէջ: Նկարիչը ատիկա կ'ընէ:

Բայց կրնայ ըլլալ որ արուեստագէտը բնութեամբ մէջ եղածին պէս անցընէ թուղթիմ, կամ քարին: Այս՝ Վերակայացումն է: Իսկ ուրիշ մը՝ բնութեամբ մամբ բայց երեւակայական բաներ կը շինէ: Այս ալ երեւակայական Վերակայացումն է:

Արուեստը կրնայ տակաւին ոչ օգտակար բաներ ալ շինել: Բոլորովին մօր իրականութիւն մը կայ օրինակի համար *melodie*-իմ մէջ: Այսօրուան մկարիշները կ'ուզեն այդ տեսակ մկարչութիւն մը ընել, որ կը կոչուի *non-figurative*, ուրտեղ մեր ճանշցած իրերը չկան, այլ գոյներ, գիծեր կան: Այս անգամ գտնելու *melodie* մը որ իր մամբը չունի եւ օգտակար ալ չէ:

Այս բոլորը՝ զաւու համար մեր միւթին:

Այս զատորոշումը եթէ եկեղեցական արուեստին, արարողութեանց կիրարկենք ի՞նչ կը գտնենք: Արարողութիւնները, երգերը, արարքները, ասոնք արուեստի մէջ այս մեծ բաժանումներէն որի՞մ կը պատկանին: Երբեմն կը պատկանին Վերակայացման: Այսպէս՝ Աւետարանը պատմութիւնն է Յիսուսի ըրածներուն, ըսածներուն: Գրականութեան մէջ պատմութիւնն ու մկարագրութիւնը Վերակայացումներ են: Այսպէս ալ Յիսուսի կեանքը եղած է եւ աւետարանիչները վերակայացուցած են զայն, եւ դարձեալ ըմբերողուն կը վերակայացուի:

Իսկ Աղօթասացութեան պարագային Վերակայացում չիկայ: Սարկաւագ մը կ'երթայ "Ասացուք ամենեքեան միաբանութեամբ՝ Տէր ողորմեա", կ'ըսէ: Այստեղ օգտակար կամ կենսապատկան Կայացում ունիմք: Հետեւաբար կացութիւնը բոլորովին տարբեր է: Իմչպէս մանաւ պատարագի ատեն պատարագիչը Սկիիը վեր կը վերցնէ "Այս իմ արիմս է" կ'ըսէ Յիսուսի կողմէ, եւ վարէն խումբը "Ամէն" կը պատասխանէ: Այդտեղ դէ՞ր կը կատարեն: Ոչ: Դեր չիկայ հոն, այլ իրենք են որ այդ "Ամէնը" կ'ըսեն: Ժիշդ այնպէս իմչպէս մեր աշակերտները իրենք է որ զացին եւ իրենց ձեռքով պսակները անդրիին տուին:

Կը տեսնէք որ այս պարագային կատարողին հոգեբանութիւնը տարբեր է: Դեր կատարողը իր անձը կը ձգէ, ուրիշը կ'ըլլայ եւ իրեն այդ կը մերկայամայ: Եթէ հոգեբանութեամբ մայիմք՝ դերակատարի հոգեբանութիւն մը կայ: Իսկ միւս պարագային՝ ի՞նք է որ կ'ըսէ ի՞ր խօսքը:

Ի՞նչ են այս խնդիրները: Այն է խնդիրը որ՝ եթէ այդ հոգեբանութեամբ ըսէ, ըսուածը տարբեր կ'ըլլայ, որովհետեւ հոգեբանութիւնը տարբեր է: Եւ յետոյ եթէ իրերը առնենք անկեղծ եւ խոր կերպով իրեն ապրուած բան, կեանքի խաղ չէ որ կը կատարենք, այլ բուն իսկ կ'ապրինք հոն ըսուածները: Եւ մտածել որ երբ իմքդ պիտի չըլլաս, խոր կերպով քու կեանքդ պիտի չապրիս, այն ատեն բոլոր ըրածներդ եւ ըսածներդ անիմաստ կը դառնան: Հոն եկեր ես դերասանութիւն կ'ընես: Ու մամաւանդ, այն պարագային երբ մէկը գիտէ որ դերասանութիւն կ'ընէ, բայց չըսեր թէ դերասանութիւն է ըրածը, այն ատեն իրեն մարդ, իրաւ մարդ, երեսը չեն մայիր: Իր ըրածը անկեղծ չէ. վրան տարօրինակ մօրթ մը առած է եւ բուն իսկ իր արժեքը չի բերեր մէջտեղ: Հոս բարոյական խնդիր մըն ալ կայ, կեանքի իրաւութեան կամ ոչ իրաւութեան խնդիրը:

Այս տեսակետն առնելով կը տեսնենք որ եկեղեցական արարողութիւններու որոշ մէկ մասը, բոլոր շարժումները կը պատկանին Օգտակար Կայացման արուեստի կալուածին: Արուեստի՞ որովհետեւ ժեստերու, ձեւերու կատարելագործում մը կայ, ոչ թէ բնութեան մէջիմներուն պէս:

Ուշադրութիւն ընենք որ այն մարդերը որոնք արուեստի մէջ կարգաւորուած են, իբրեւ դեր չեն կատարեր աստիկա: Այն քահանայն որ պատարագիչ է, ինք կը պատարագէ եւ ոչ թէ ուրիշ մէկը իր մէջ: Այսինքն այս բոլոր խօսքերը, ժեստերը որ կ'ըսէ ու կ'ընէ իրաւ են եւ կու գամ բուն իսկ իր հոգիէն: Նոյն պարագան Աղօթասացութեան մէջ, ուր տեղ գոհութիւն մը կ'ուղղուի Աստուծոյ՝ պահած ըլլալուն համար զինք կամ զիրենք փորձաքննելու, եւայլմ: Հետեւաբար հոս ալ մերսէն իսկ եկող խօսքեր կ'արտասանուին: Բայց ես կը կարծեմ որ այս հոգեբանութեամբ չեն ըսուիր հիմա աղօթքները: Այլ միայն կը կարդացուին գրուածները:

Արդ՝ դիտենք թէ իմչ հոգեբանական պարագաներ կը մերկայանան այս խնդրին մէջ. -

Ա.- Ընթերցման Պարագայ.- Աղօթքները գրուած են եւ իրենք միայն կը կարդան:

Բ.- Աղէկ կը կարդան, հասկնալով կը կարդան կամ չհասկնալով: Մերենաբար երբ մէկը կ'արտասանէ՝ գէշ կը կարդայ, առանց հասկնալու: Պէտք է հասկնալով կարդալ եւ արտասանել:

Գ.- Այս բաները ըմբռնելու դերասանական հոգեբանութեամբ: Այսինքն այս բաները կամ եւ ընթերցման ատեն ամոնց ձեւերը առնել:

Դ.- Երկու պարագայ կը հետեւի երրորդէն: Աստիկա գէշ դերասանութեամբ ըմբռնել եւ կամ աղէկ դերասանութեամբ ըմբռնել:

Ե.- Ինքն է, իրաւ, այս խօսքը ըսողը, եւ իր պահանջուած ձեւին մէջը. այն բանով որ իր լաւագոյն հոգիովը, իր իմաստին մէջը կ'ըսէ:

Զմենք այս հիմն պարագաները:

Առաջին պարագային մէջ չհասկնար եւ չուզէր ալ հասկնալ կարդացածը: Գոց սորված է եւ կ'արտասանէ մերենակամօրէն: Աստիկա ամենէն վատ, զգուշիկ վիճակն է:

Աստիկան մը վեր՝ երկրորդ, այն որ հասկնալով կը կարդայ բառերը, եւ շեշտերը ճիշտ են: Եթէ հետեւիս բան մը կը հասկնաս: Իր միտքը կայ հոն: Բայց հոս բուն իսկ աղօթքը չի կայ: Աղօթքը մէկու մը ուղղուած խօսքն է: Բայց հոս կայ *intelligence*-ի գործ մը, այսինքն ուրիշ մը գրած ըլլալով ամոնք ինք պարզապէս կը կարդայ, ամձնապէս իրմէ չէ որ կը բերէ ամոնք: Հետեւաբար հոս կրօնական բուն իսկ նշմարութիւն չի կայ:

Երրորդ պարագան այն է որ կարդացողը, ինքն ամձնաւորութիւն մը, *personage*-ի մը մէջ մտեր է, ամոր մորթը հագեր է եւ իբրեւ այդ կու գայ կը կարդայ: Եպիսկոպոս մը օրինակի համար որ *personage*-ի մը - եպիսկոպոսի - մէջ մտեր է, ճիշդ իբր այդ կու գայ ու ընթերցումը կ'ընէ: Նոր կացութեան մը առջեւ կը գտնուինք հոս: Մէկը ուրիշ մէկու մը *figuration*-ին մէջ մտած է եւ ամոր պաշտօնը կը կատարէ:

Ասանկ ըլլալով հանդերձ՝ չորրորդ, կրճայ գէշ խաղալ իր դերը: Պարթեւ հասակ մը ունի, աղէկ ձայն ունի եւ դեր կատարելու ատեն իր հաշուոյն իր յատկութիւնները կ'արժեցնէ: "Ճախայ" կ'ընէ: Սակայն բուն դերասանը, միւս կողմէ, ինքզինքն չէ որ մէջտեղ պիտի բերէ: Պէտք է զոհէ իր ամձնականութիւնը: Այդպէս չընող դերասաններուն "Քապօթն" կ'ըսեն:

Ու այս բաները կրճան պատահիլ եկեղեցիին մէջ: Եպիսկոպոսին կամ վարդապետին այդ "Ճախ"ները: Զայնի խաղեր, երկարումներ, շարժումներ եւայլմ, ճիշդ այդ հոգեբանութեան արդիւնք են:

Իսկ մէյ մըն ալ կայ աստիկա աղէկ ըմբռնել: Ասոր չենք համոզիպիր: Ժողովուրդը կը փնտռէ իրաւ մարդեր եկեղեցիին մէջ: Եկեղեցին խաղաղալու մը չէ ուր մարդ ինքզինքն ծախէ, հապա տեղ մըն է ուր ամկեղծութիւն պէտք է ամպատեալ գոյութիւն ունենայ: Եթէ սկիզբէն մեզի ըսուէր որ բեմ է այստեղը, այն ատեն ուրիշ կ'ըլլար պարագան, բայց երբ չըսուիր, մախ գէշ դերասանութիւն է որ կ'ըլլայ, եւ յետոյ խաբողներու մէջ կը գտնուինք ամբողջութեամբ: Եւ միւս կողմէ որքան ալ աղէկ կատարուի այդ դերասանու-

թիւները, կատարուածը բոլոր կատարեալը չըլլար, որովհետեւ հոս ձեւերը, ժեստերը զարդարանք մը կ'աւելցնեն արուեստին վրայ, եւ տեսակ մը plaque արուեստ է որ երեւան կու գայ այդ հոգեբանութեամբ եղած ժեստերէն: Կրնամք հետեւաբար ըսել որ բարոյական տեսակետով սուտ մը կայ գործիմ մէջ եւ արուեստագիտական տեսակետով ալ գեղեցիկ չէ եղածը: Որ կը զննակէ թէ ոչ մէկ արժէք կրնայ տրուիլ ամոր այլեւս:

Կը մնայ վերջին պարագայ մըն ալ ուրտեղ ամոք իրապէս ապրելով կ'ըսուիմ: Կարողացածները՝ սքանչելի մարդոց ձեռքով, սքանչելի forme-երու մէջ մտած բաներ են, բայց որոնք մոյմ ատեն իրաւ, ամկեղծ, պարզ գեղեցկութեամբ ալ բաներ են:

Արդ՝ իրաւ է որ այս բոլորը ուրիշներէ գրուած են, բայց մենք եկեղեցիիմ մէջ միշտ կ'ուզենք ամոք հոգիէն մարդեր: Այսինքն որ 1944 Փետր. 20-իմ եկեղեցիիմ մէջ այդ աղօթքները կարդացող քահանամ, քանի որ այդ հայրերու ցեղէն է, իւրացնէ ամոք գրածները եւ իր հոգիով արտասանէ զամոք:

Այն ատեն է միայն որ բարոյագիտական եւ գեղեցկագիտական տեսակետէն կը գտնուիմք միութեան, խորութեան, իրաւութեան եւ ամկեղծութեան մը դիմաց:

Նաեւ՝ աղօթողներու (թէ՛ եկեղեցիիմ մէջ մոյմ պահում եւ թէ աշխարհի մէջ մոյմ ժամանակներում) միութիւնը կը հաստատէ, կ'ապահովէ, կը կառուցանէ, իրենց մէջ եւ իրենց ու իրենց մախմիքներում մէջ:

Հիմա որ ամցած է ամոք շրջանը եւ մենք հեռացած ամոքմէ, եթէ գիտակցիմք ամոք արժէքիմ եւ գտնենք այն թերութիւնը մեր մէջ որ մոռցնել տուած է զամոք, եւ եթէ կ'ուզենք, մեր կենքով՝ աշխարհի մէջ, աշխարհիմ առջեւ դեր խաղալ, այն ատեն ուրիշ մարդու կերպարանը առնենք: Բայց որեւէ մարդ չստիպեր որ այսպէս ընենք: Եթէ չեն ստիպեր իմչո՞ւ ուրեմն չըլլամք մենք իրաւ, խոր, ամկեղծ մարդեր: Կամ այն է որ այդ ասպարէզիմ մէջ մտնելով դերասանութիւն պիտի ընենք որ ոչ մէկ արժէք ունի, եւ կամ ալ, քանի որ սիրով ալ կը մտնենք ամոր մէջ, պիտի չիջնանք այդ աստիճանիմ եւ մեզի իմկած բաժինը ամկեղծութեամբ պիտի ընենք: Իմչո՞ւ իրապէս մեր մէջէն ալ չգամ մեր հայ հայրերում ստեղծումները, ու զամոք դնենք մեր Աստծոյմ առջեւ:

Եթէ կարենանք ընել ասիկա, այսինքն եթէ մտցնենք մեր հոգիմ ժամերգութեանց, եկեղեցական արարողութեանց մէջ, յառաջ կրնայ գալ Գարուն մը: Այդ բոլորը իրաւ կենքով մը կը ծաղկիմ երբ իրաւ հոգիներէ թափանցուիմ:

Կամ մարդեր որոնք ոչ թէ չեն ուզեր մտնել այս հոգեբանութեան մէջ, այլ սովորութիւն մը ըրած են այդպէս ամտարբեր ընել այդ բոլորը, եւ այդպէս ալ կ'ընեն: Բայց որքան "ուզելիմ" ամկեղծ ըլլայ՝ մեր գործը, մեր աղօթքը իր արժէքը կը պահէ՝ թէ իսկ մեր ուզածը ամեն վայրկեան չկարենանք իրագործել, թէ իսկ ամեն անգամ չկարենանք իրաւ ընել: Քրիստոս ճամապարհ է, քալել մըն է: Կարենորը ճամբում վրայ մնալն է, թէ իսկ յոգնած՝ երբեմն չկարենանք յառաջանալ, կամ միմչեւ իսկ՝ ուժասպառ ըմկրկիմք:

Եթէ մեր հոգիմ մտցնենք այդ ձեւերում մէջ, այդ բոլորը պիտի բացուիմ, լուսաւորուիմ: Ամոք մէջ հոգեկան յաւերժական ուրախութիւններ կան, պայմանաւ որ մեր կենքը տանք ամոք, զամոք արթնցնելու համար: Զայնով չէ որ ամոք գոյութեան կու գամ, պէտք է ձայնիմ ճամբով հոգիմ ալ մտցնել ամոք մերսը:

Ու այս գործը կ'ըլլայ իրաւ, լուսաւոր հոգիներով:

Ահա իմ կոչս ձեզի:

19 Փետ. 1944

ՇԱՀԱՆ Ռ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

ԿՈՒՋԵՄ ՆՈՐԷՆ

«Լոյս Ջուարթ»

Կիրակմուտքի «Լոյս Ջուարթ»
 Երգել կ'ուզեմ ես մորէմ,
 այնպէս իմչպէս պատանի
 իմ հոգիով երգեցի
 մթընշաղով խնկաբոյր
 տաճարիմ մէջ երկմասլաց.
 այնպէս իմչպէս
 «Լոյս զըւարթ
 սուրբ փառաց
 ամմահի»
 թոհչք առաւ
 հոգիէս
 երբ շրթմերս
 ես բացի:

Հոգւոյս մէջ քով քովի
 խըմբըւած
 հոգիներն այն ամէն
 որ մերկայ էին հոն,
 եւ ամոնց
 որոնց սիրտն իմ սրտին
 կուտար հեւք
 բարձրացան
 կամարէն տաճարիմ
 դէպի շումշմ
 ամոր որ սիրտ ունի:

Ամէն տեղ ես տարի
 առաջին Լոյս Ջուարթն
 իմ հոգւոյն լուսաթոյր
 լուսայեղց:

Ամէն տեղ ես տարի
 կամարներն տաճարիմ
 ուր սըլացք առաւ թելն
 իմ ձայնիմ,
 երգելու համար միշտ՝
 «Լոյս զըւարթ
 Սուրբ փառաց
 Ամմահի»:

Եւ այսօր,
 Կիրակմուտք՝ կէս դար վերջ,
 ես մորէմ
 «Լոյս Ջըւարթը» կ'ուզեմ թոհչք առնէ,
 մոր, խայտակմ
 թարմատի սրտերուն մայուածքէն:
 Ամոնք մոյն տաճարիմ
 կամարիմ մէջ կամգմած
 մոյն սիրով, մոր շումշնով
 կը լեցնեն իմ հոգիմ:

Տէ՛ր, իմչպէ՛ս չերգեմ ես
 «Լոյս Ջուարթն» քու փառքիմ:

ՀԱՐՈՒՏԻ ՈՐԴԻՈՅՆ ՊԱՆԴԻՏՈՒԹԻՒՆԸ

- 11) Սակայն ո՞վ կըրնայ տեսնել վարդն հասուն,
Կրծքին չկրել զայն, ո՞վ մայիլ կըրնայ
Նըրբագեղ դեմքի մ' փայլում այտերում՝
Ջրզգայ որ սիրտն պիտ' լմամ չըծերամայ.
Ո՞վ է որ, փառքի աստղն երբ երևմայ
Ամպի մ' բացուածքէմ, չթռչի վեր, հեռում:
Հարուտն ալ սկսաւ հեղ մ'ալ թաւալիր վրայ
փառքի գէմիթիմ, դիմել փութով մոյմ,
Առջի մպատակիմ, ազմիւ իտէալով ու սիրով ամհում:
- 12) Սակայն գիտցաւ իմք շուտով թէ չէր լմամ
Յարմար՝ մարդերու ընկերամալու
Որոնց հետ հասարակ ոչիմչ ունէր ամ:
Անվարժ մըտածմունքն իր ենթարկելու
Այլոց, թ'նէ հոգիմ իր մըտքիմ՝ հըլու,
Սակայն պիտ' չուզէր՝ ենթարկուիմ մըտքիմ
Հոգիներում դէմ՝ իր ապստամբած.
Հպարտ, իր մեմութեամ մէջ, կըրնար կըրկիմ
Իմքն իրմով շըմչել, ապրել ամընկեր եւ կառչել կեանքիմ:
- 13) Ուր բարձրը լեռներ՝ հոմ բարեկամքն իր,
Իր տունը հոմ, ուր ծովն առնուր թաւալ.
Ուր ծաւի երկիմ, արեւն երկմածիր՝
Հոմ թափառելու իր տեմչը ամմար.—
Ամապատ, ովկիամ, ամտառ ու քարայր՝
Ընկերներ իրեն եւ խօսակիցներ՝
Լեզուվ մը յըստակ քամ լեզուն իր Մայր,
Որ շատ յաճախ ամ մէկդի կը դմէր
Ջարեւն լճիմ վրայ, բմութեամ դէմքը կը շողացներ:
- 14) Քաղտեացիներում պէս աստղեր կը դիտեր,
Բնակեցնելով հոմ էակներ պայծառ՝
Ամոնց շողիմ պէս: Հող, հողածիմներ,
Մարդն իր թերաթիւնք՝ մոռցուած իսպառ:
Թէ հոգւոյն թոխչքն պահել կարեմար՝
Երջամիկ էր ամ, բայց կաւն պիտ' սուզուէր.
Ամմահ շողմ՝ կաւը մախամծի մըղէր
Լոյսն՝ որում կ'ելլէր, որպէս զի քակուէր
Կապմ՝ երկնիմ մեզ կապող, որ միշտ իրեն կը քաշէր:
- 15) Սակայն տըմայիմ կեանքիմ՝ ամ շատ հէք,
Վըրտով, մաշող, խոժոռ, յոգմասպառ
Թոյլ բազէի մ' պէս վայրի, թեւաբեկ՝
Որում ամհում օդն է լոկ բմակավայր—
Բայց մոպամ երբ գար, յաղթելու համար
Յաւն, ամ կտուցն ոյժով կը զարմէր կըրծքիմ
Վամդակիմ՝ միմչել կաս—կարմիր մերկն
Ներկէր թեւերն իր, լարերն վամդակիմ
Եւ այդ կըրակը այրէր իր բանտուած հոգիմ:

Թարգ. Մ. Մամուկեան

Lord Byron

ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ԵՐՈՐԵԱԿԸ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՄԷՋ

Քառորդ դար է ի վեր Երուսաղեմի մէջ կատարուող եկեղեցիներու Միութեամբ եօթնեակը, որում կարգ մը հաւաքոյթները զեղչուած էին ամցեալ տարի Ծոցի պատերազմի հետեւամըրդ, այս տարի կատարուեցան մախամցեալ տարիներու կարգով ու կամեմաւորութեամբ:

19-26 Յունուար, մեր Ս. Ծմնդեան տօնէն միմէն Ութօրէքը երկարող եօթնեակի ընթացքին, ամէն երեկոյ տարբեր եկեղեցի մը հիւրընկալեց հաւաքը:

Բացումը կատարուեցաւ, ըստ սովորութեամբ, St. George Ամկլիքան եկեղեցւոյ մէջ, Կիրակի, 19 Յունուարի երեկոյեան ժամը 5ին: Ներկայ էին մեր կողմէ Հոգշ. Տ. Գուսան Վրդ. եւ Միքայէլ Սրկ. (Ամերիկածիմ): Ամկլիքան Արքեպս. Սամիր Քաֆիթի խօսեցաւ:

Երկուշաբթի, 20 Յունուար, մոյմ ժամում, Լատինաց Պատրիարքարանի Մայր Տաճարին մէջ կայացաւ երկրորդ հաւաքը: Ներկայ էին մեր կողմէ Աւագ Թարգման հոգշ. Տ. Ռազմիկ Վրդ. եւ Հոգշ. Տ. Գուսան Վրդ., որ իր գրաւիչ ձայնով մեներգեց եկմալեան եղանակաւ "Հայր մեր"ը, որ անկէ առաջ արտասանուած էր Ասորերէն լեզուով, Ասորի-Կաթողիկէ համայնքի հովիւ Մօմս. Փիէր Ապտ էլ-Ահատի կողմէ: Լատինաց Պատրիարք Մօմս. Միշէլ Սապպահի տուաւ օրումն պատգամը՝ Ամզլերէն լեզուով: Կային մաւել ալ յարանուանութիւններ մերկայացուցիչներ: Մաղթամբներ եղան շատ մը լեզուներով, ընդ որս եւ Լեհերէն (Փօլմերէն), Եբրայերէն եւ Ափրիկեան լեզուով մը՝ Ֆրանչիսկեան Միաբան Հայրերու կողմէ, որոնց մէջ կարելի է գտնել երկրագունտի զամազան երկիրներու պատկանող կրօնաւորներ, Քօրեացիէն միմէն սեւամորթները:

Երեքշաբթի, 21 Յունուար, դարձեալ մոյմ ժամում, Լուսերակամներու եկեղեցւոյ մէջ էր հաւաքը: Ներկայ եղան, Հոգշ. Տ. Գուսան Վրդ. եւ Հոգշ. Տ. Բագրատ Արդ.: Գերմանացի Փրօփսթը վարեց յայտագիրը, որում մէջ տեղ գտան Արաբերէնով, Գերմաներէնով ու Ամզլերէնով եղած ընթերցումներ եւ երգուած մեղեդիներ: Քարոզը տուաւ Դամիացի (Տամիարքա) կրօնաւոր Թիւման Պերկամ: Յետոյ բոլորն ալ հրաւիրուեցան վերի սրահը, ուր էրումէնիկ մթնոլորտի մէջ բոլորն ալ ճաշակեցին հացն ու զիմին:

22 Յունուար, երեկոյեան մոյմ ժամում, Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարը լիքն էր այլազան համայնքներու եւ դաւանանքներու պատկանող հոգեւորական եւ աշխարհական բազմութեամբ: Ընթացք կ'առնէ 45 վայրկեան տեւող կոկիկ յայտագիր մը: Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արքեպս. կը բանայ աղօթածողովը Ս. Ծմնդեան Աւետարանի ընթերցմամբ, որում կը յաջորդէ "Փառք ի բարձունս" հրեշտակային տաղերգութիւնը, Ժառ. դպիրներու կողմէ երգուած: Անոնց յայտագրի ընթացքին կը կատարեն մաւել Ծմնդեան եւ Մկրտութեան տօներու յատուկ այլ տաղերու երգեցողութիւնը: Մէջընդմէջ կը կարդացուին Ս. Գրական եւ Աւետարանական հատուածներ՝ Արաբերէնով, Ամզլերէնով, Ասորերէնով եւ Ֆրանսերէնով: Առաջին անգամ ըլլալով Ղպտիներ իրենց մասնակցութիւնը բերին էրումէնիկ այս քաղաքում: Ղպտոց Եպս.ական Փոխանորդ Հայր Բախում կարդաց Արաբերէն լեզուով Աւետարանական հատուած մը: Յոյն-կաթողիկէ Եպս. Գերշ. Լուքի Լահիամ կարդաց 71րդ Սաղմոսը, որմէ ետք իւրաքանչիւրը իր լեզուով արտասանեց Տէրունական աղօթքը: Բոլոր բարձրաստիճան հոգեւորականները իրենց օրհնութեամբ փակեցին համայնութիւնը:

23 Յունուար Հիմզաբթի, կարգը եկած էր Սիոնի Վերջին Ընթերցեաց Վերնատան, Սր. Հոգւոյն առաքեալներում վրայ իջած պատմական սրբավայրին, որ հակակշռին ու հսկողութեան ներքեւ է Կրօնից Նախարարութեան, պատմութեան ընթացքին ըլլալէ ետք Քրիստոնէական աղօթավայր մը եւ Իսլամական մզկիթ մը: Մեր կողմէ ներկայ էին Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արքեպս. եւ Հոգշ. Տ. Գուսան Վրդ.: Բացումը կատարեց Բեմեդիկեան կրօնաւոր Հայր Պարեիլ Փիքոմէր: Եղան մուսագածութիւն, խմբերգներ ու ընթերցումներ՝ Ս. Գրքէն: Եբրայախօս մարադարձ - քրիստոնէաներ երկիցս համդէս եկան: Եղան քանի մը լեզուներով աղօթք - մաղթամբներ: Յետոյ զաւթներով եւ սրուակներով ջուր բաշխուեցաւ բոլորին, զոր պարպեցին մեծ կաթսայի մը մէջ, Ս. Հոգւոյ մատուոր բարձրանալէ առաջ: Հոն, քանի մը վայրկեանի խոկումէ ետք, Ամկլիքան երեցներէն միմ իր օրհնութեամբ փակեց աղօթածողովը: Բոլորն ալ ապա հրաւիրուեցան քովմտի Տորմիսիոն եկեղեցւոյ սրահը, թէյ եւ կարկանդակ անդէռն:

24 Յունուար, Ուրբաթ երեկոյեան ժամը 5ին, Ասորւոց Ս. Մարկոս Աւետարանի փոքր եկեղեցին եւ գաւթին մէկ մասը լեցուած էին այլազան համայնքներու պատկանող եկեղեցական եւ աշխարհական ներկայացուցիչներ: Կէս ժամ տեւող յայտագիր մը զործադրուեցաւ, որում ընթացքին Թովմաս Սարկաւազ Ամզլերէնով քարոզ մը կարդաց, քրիստոնէական համերաշխութիւնն ու համագործակցութիւնը ջատագովող: Ասորւոց Տիմիսիոս Ճանճաւի Եպս.ը մախագահեց արարողութեանց: Մեր կողմէ ներկայ էր Հոգշ. Տ. Գուսան Վրդ. Ալմանեան:

25 Յունուար, Ծափաթ երեկոյեան ժամը 6իմ, քաղաքիս Հրէական բաժնիմ մէջ գտնուող Ռուս Օրթոտոքս եկեղեցւոյ Ս. Ալէքսանտրա փոքր եկեղեցիմ լեցում էր ամէմագգի հաւա- տացեալներով, որոնք երկու ժամեր շարունակ ունկնդրեցիմ առաւելաբար Ռուս մայրա- պետներէ խմբերգուած Պրաւոսլաւ եկեղեցւոյ քաղցրաւոր մեղեդիներ: Մեր կողմէ մերկայ էր Հոգշ. Տ. Գուսամ Վրդ.:

26 Յունուար, Կիրակի, երեկոյեան ժամը 5իմ, Յոյմ-Կաթոլիկներու եկեղեցւոյ մէջ կայացաւ եզրափակիչ աղօթածողովը, ի մերկայութեամ միաբնակ չորս եկեղեցիներու՝ Հայոց (որոնցմէ մերկայ էիմ Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արքեպս., որ կարճ աղօթք մըմ ալ ըրաւ, Հոգշ. Տ. Գուսամ Վրդ. եւ Հոգշ. Տ. Բագրատ Աթղ.), Ղպտոց, Ասորւոց եւ Հապէշաց Եպիսկոպոսներում, Ասորի Կաթոլիկներու հովիւիմ, Լուսերակամներու Փօփոսթիմ (երիցապետ), Տորմիսիոններու Աբբաօր եւ Լատիմաց Պատրիարքարանէմ եկեղեցականնե- րում: Յայտագիրը կը բաղկամար Բիւզանդական եկեղեցւոյ երեկոյեան ժամերգութեմէմ, որում աւարտիմ հիւր եկեղեցականներէմ իւրաքանչիւրը հրաւիրուեցաւ իր լեզուով կարճ աղօթք մը ըմելու: Նմամօրինակ մաղթամքներ ըրիմ մասն մերկայ աշխարհականներէմ մի քանիմ: Յետոյ կատարուեցաւ հացի, գինիի, ձէթի եւ ցորենի օրհնութիւնը, եւ մերկա- մերը ճաշակեցիմ առաջիմ երկուքը: Արարողութեամ ըմթացքիմ, Յոյմ-Կաթոլիկ Լուսֆի Լահիամ Եպիսկոպոս բացատրեց մպատակմ ու բնոյթը էքումէմիկ շարժումիմ, եւ անցնող տարուամ ըմթացքիմ ամօր արձամագրած մուսնումները, հակիրճ բացատրութիւններ տալով Արարերէմ, Ֆրամսերէմ, Ամզլերէմ, Գերմամներէմ եւ Խտալերէմ լեզուներով: Արարողու- քեամ աւարտիմ թեթեւ պատուասիրութիւն մը տեղի ունեցաւ:

Գ.Ճ.

ՄԵՍՐՈՊ ՎՐԴ. ԱՍՈՂԼԵԱՆ ԿԱՐԳԱՆՅՅ

Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց Միաբնութեամ ամղամներէմ Մեսրոպ Վրդ. Ասողլեան (մկրտութեամ ամուսնով՝ Պետրոս Ասողլեան), իր ամուղիղ կեմցաղիմ հետեւամքով ամպար- տամամաշ, վամակամ կարգապահութեամ համղէպ ամտարբեր, արիամարիոտ իր ըմթացքիմ համար բազմիցս խրատուած եւ ազղարարուած էր: Վերջիմ ամզամ, Լուսարարապետ Գեր. Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեան զգուշացուցած էր զիմք որ իր կամակոր մկարագրիմ եւ ամուղղայ ըմթացքիմ պատմառով պիտի պարտաւորուի իր մասիմ պատիժ սահմամել:

Սուտ խօսելով եւ կեղծիքով, առամց Մատակարարի իր պաշտօնիմ հաշունտուութիւնը եւ փոխամցումը կատարելու, Մեսրոպ Վրդ. Ասողլեան ամյայտացած է, 1992 Փետրուար 3 թուակամէմ սկսեալ, եւ ցարդ ոչ մէկ բացատրակամ գրութիւն ստացած էմք իրմէ:

Տմօրէմ Ժողովիմ հետ խորհրդակցելէ յետոյ, այսու գիրով Մեսրոպ Վրդ. Ասողլեանը կարգաւոյժ կը յայտարարեմք, զրկելով զիմք ձեռնադրութեամք իրէմ տրուած առամձմա- շմորիումներէ, դասելով զիմք աշխարհակամաց կարգը, Պետրոս Ասողլեան ամուսնով:

9 Փետր. 1992

Բորգոմ Արք. Մամուկեան
Պատրիարք Երուսաղէմի

**ՎԱԶԳԷՆ ԾԱՌԱՅ ՅԻՍՈՒՍԻ ԲՐԻՍՏՈՍԻ
ՈՂՈՐՄՈՒԹԵԱՄԲՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ, ԵՒ ԿԱՄՈՔՆ ԱԶԳԻՍ
ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՊԵՏ ԵՒ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ,
ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԺ ՀԱՄԱԶԳԱԿԱՆ ՆԱԽԱՄԵԾԱՐ ԱԹՈՌՈՑ
ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ
ՍՐԲՈՑ ԷԶՄԻԱՇՆԻ**

**ՀՈԳԵՇԵՆՈՐՀ Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ՊԷՔՏԵԱՆԻՆ
ԳԵՐՄԱՆԻՈՑ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐԻ
ՎԱՐՉՈՒԹԵԱՆՑ ԵՒ ՀԱՄԱՅՆ ՀԱՅ ՀԱՄԱՏԱՑԵԱԼ ՄԵՐ ԺՈՂՈՎՐԴԻՆ
ՈՂՋՈՑ ՀԱՅՐԱԿԱՆ ԵՒ ՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ**

ՔԵՐԵՆ

Կամօքմ Աստուծոյ Ամենակալիմ Հայաստանեայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցիմ բազում դարերից ի վեր օգնական է, մխիթարիչը եւ դաստիարակը Հայ հաւատացեալ ժողովրդի որ ի Հայաստան եւ ի սփիւռս աշխարհի:

Վերջիմ տասնամեակներիմ, իմչալէս Մայր Հայրեմիքում, այնպէս էլ արտասահմանում, մեր եկեղեցու զաւակները, տեղաշարժների հետեւանքով, մոր բնակութիւն հաստատեցիմ աշխարհագրական տարբեր շրջաններում, ուր մեր եկեղեցիմ սկսեց կազմակերպել մոր եկեղեցական համայնքներ եւ թեմեր:

Ահա միամ պայմաններում, ասպնջական Գերմանիոյ մէջ եւս, հետզհետէ անցեց թիւը Հայ ազգաբնակչութեան, եւ կազմութիւն բազմաթիւ եկեղեցական համայնքներ, հոգեւոր հովանու եւ խմամքի մերքեւ Կենտրոնական Եւրոպիոյ Հայրապետական բարեջամ պատուիրակիմ:

Այս օրերիմ սակայմ արդէմ անհրաժեշտութիւն է դարձել Գերմանիոյ Հայ համայնքները կազմակերպել իբրեւ ինքնուրոյն առանձիմ եկեղեցական թեմ: Մայր Աթոռիս Գերագոյմ Հոգեւոր Խորհուրդը, մեր մախազահութեան մերքոյ, հաստատելով այս իրողութիւնը եւ ընդառաջելով Գերմանիոյ Հայ համայնքների Վարչութեանց մերկայացուցիչների 25 Դեկտեմբերի 1991-իմ Քեօլմում տեղի ունեցած ժողովի դիմումիմ, մեք այսու մեր Հայրապետական Կոմիտեով հռչակում եմք կազմաւորումը Գերմանիոյ Հայոց եկեղեցական ինքնուրոյն թեմի, կենտրոն ունենալով Քեօլմ քաղաքը եւ մշամակում եմք Հոգեշնորհ Տ. Գարեգիմ Վարդապետ Պէքսեանիմ որպէս Թեմակալ Առաջնորդ, կանոնական բոլոր իրաւասութիւններով, մաղթելով մրամ լիակատար յաջողութիւն իր հոգեւոր առաքելութեան ճամապարհիմ:

Յանձնարարում եմք Տ. Գարեգիմ Հայր Սուրբիմ, որ անյապաղ կազմի թեմական խորհուրդ եւ թեմական կանոնադրութիւն, Գերմանիոյ Հայ Առաքելական Եկեղեցու Թեմիմ, Ամենայն Հայոց Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի կանոնական վերիմ իշխանութեան մերքոյ:

Այս ուրախ առիթով յղում եմք մեր Հայրապետական բարի մաղթանքները եւ օրհնութիւնը մորահաստատ թեմի Առաջնորդ Տ. Գարեգիմ Վարդապետիմ, Գերմանիոյ եկեղեցական Հայ համայնքների վարչութեանց յարգարժան անդամներիմ, Հայկական եկեղեցական համայնքներիմ, եւ Մշակութայիմ ու Բարեսիրական Միութիւններիմ եւ համայն մեր հաւատացեալ զաւակներիմ:

Սոյմ մեր կոմիտեով մեր խորիմ երախտագիտութիւնմ եմք յայտնում Գերմանիոյ Մերքոյ եկեղեցիներիմ եւ Պետական ու Բաղաքայիմ իշխանութեանց իրեմց յոյժ բարեսացական վերաբերմունքի եւ եղբայրական բարոյական ու միութեական օժանդակութիւնների համար Հայ եկեղեցական համայնքներիմ:

Թող բարիմ Աստուած Քրիստոսասէր Գերմանիոյ տարածքի վրայ ամսասան եւ ծաղկեալ պահպանէ Գերմանիոյ Հայոց Թեմը իր եկեղեցիներով ու բարեպաշտ ժողովրդով:

«ԱՅՆՊԷՍ ԼՈՒՍԱՌՈՐԵՍՅԵ ԼՈՅՍ ԶԵՐ ԱՌԱՅԻ ՄԱՐԴԱՆ, ՈՐՊԷՍ ԶԻ ՏԵՍՅԵՆ ԶԳՈՐԾՍ ԶԵՐ ԲԱՐԻՍ, ԵՒ ՓԱՌԱՌՈՐԵՍՅԵՆ ԶՀԱՅՐ ԶԵՐ ՈՐ ՅԵՐԿԻՐՍ Է» ԱՄԷՆ (ՄԱՍՔ. Ե. 24):

**ՎԱԶԳԷՆ Ա.
ԿԱՐՈՂՎԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ**

Տուաւ կոմիտե ի 31 Յունուարի
1992 Փրկչական ամի,
եւ ի տունարիս Հայոց ՌինսԱ
ի մայրավանս Սրբոյ Էջմիածնի:
Հմբ. 1852

ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԽ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈԾ

PATRIARCHE SUPREME
CATHOLICOS DE TOUS LES ARMÉNIENS

N° 593

Ս. Էջմիածին 7 Հոկտեմբեր 1991 թ.

ԳԵՐԱՇՆՈՐՀ
Տ. ԱՂԱՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՊԱԼԻՈՋԵԱՆ
ԱՌԱՋՆՈՐԴ ԱԽՏՐԱՆԻՈՅ ԵՒ ՆՈՐ ԶԵԼԱՆՏԻԱՅԻ ՀԱՅՈԾ

Ս Ի Տ Ն Ի

Սիրելի Սրբազան,

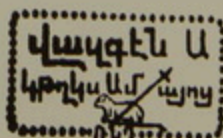
Ջերմապէս գնահատելով Ձեր նուիրեալ ծառայութիւնները մեր Սուրբ Եկեղեցուն Աւստրալիոյ տարածքի վրայ և մանաւանդ Ձեր մշտական հոգատար վերաբերմունքը հեռաւոր Արեւելքի շրջանի մէջ գործող մեր եկեղեցիներին, այսու Մեր հայրապետական վճիռով Ձեզ կը նշանակենք Հայրապետական Մեր Պատուիրակը հեռաւոր Արեւելքի, Լիագօրելով Ձեզ վերահսկելու և անհրաժեշտ կարգադրութիւնները տնօրինելու՝ Հնդկաստանի, Սինկաբուդի, Ռանկունի և Տաքքայի հայոց եկեղեցիների և համայնքների մէջ, պարբերաբար Մեզ տեղեակ պահելով ձեռք բերուած եկեղեցաշէն արդիւնքների մասին:

Սոյն Մեր գրով յղում ենք նաև Մեր հայրապետական օրհնութիւնները վերոյիշեալ հայ համայնքների մեր սիրեցեալ հաւատացեալ զաւակներին:

Ձերդ Սրբազնութեան մաղթում ենք Լիակատար յաջողութիւններ՝ Աստուծոյ օգնականութեամբ:

Սիրով ի Զրիստոս՝

Կապույտ

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈԾ

February 2, 1992

His Majesty
King Hussein
Royal Palace
Amman
HASHEMITE KINGDOM OF JORDAN

Your Majesty,

We heard with great concern and trepidation of your recent indisposition, following our return from the hospitable shores of your country, and the gracious audience you granted us.

We pray to Almighty God that He may grant you a speedy recovery, health and long life, so that you may continue with your great accomplishments in the service of your people and in the pursuit of peace and justice.

Your Majesty has never wavered from his noble ideals, and we pray that the Lord may bless all your endeavours and surround you with His special grace.

With heartfelt wishes from the Holy City of Jerusalem,

Archbishop Torkom Manoogian
Armenian Patriarch of Jerusalem

Feb. 18, 1992

H.E. Archbishop Torkom Manoogian
Armenian Patriarch of Jerusalem

It was with sincere thanks and deep appreciation that I received your kind message of good wishes and sentiments on the occasion of the successful minor operation which I recently underwent. I take this opportunity to send you my heartfelt best wishes and personal regards.

Hussein I

January 9, 1992

His Excellency Mr. George Bush
President of the USA

Your Excellency,

We heard with trepidation and concern news of your ill health in Japan.

On behalf of ourself and members of St. James priestly Brotherhood and our lay community, we send you our heartfelt wishes for speedy recovery.

We pray that the Almighty grant you long and happy life so you can carry on your mission of peace on earth.

Prayerfully,
Archbishop Torkom Manoogian
Armenian Patriarch of Jerusalem

The White House
Washington
January 24, 1992

Dear Archbishop Manoogian:

Thanks for your warm words and thoughtful message that greeted me when we got home from overseas.

I'm feeling great again -- and ready for the challenging year before us.

Sincerely,
George Bush

February 4, 1992

Archbishop Torkom Manoogian
Armenian Patriarch of Jerusalem
Jerusalem

Dear Archbishop Manoogian:

Your letter to the President, which expressed concern over the President's health, recently arrived in our office through the U.S. Embassy in Tel Aviv. We have transmitted your letter to the White House.

In the name of the President, let me thank you for your kind remarks and thoughtful wishes. I can assure you that the President recuperated rapidly from the short illness that befell him in Tokyo. The White House appreciates hearing the thoughts of the Armenian Patriarch in the holy city of Jerusalem.

Sincerely,

William R. Brew
Director, Office of
Israel and Arab-Israeli Affairs

ՏՆՐՈՒՆԻ

ՎԱՆԷ ՍԱՀԱԿԵԱՆ

(1944-1991)

Զ Դեկտ. 1991, Երկուշաբթի օր, Լիոնի մեջ (Ֆրանսա) մահացած է Ս. Աթոռոյս Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արքեպս. Սահակեանի կրտսեր եղբայրը՝ Վահեմ, 47 տարեկան համեմատաբար երիտասարդ հասակին, ամիս մը տառապելէ ետք ամոռոք հիւանդութեամբ մը ճիրամներում մէջ:

Համգուցեալը ծնած է Երուսաղէմ եւ իր Սրբազան եղբօր մամն հասակ մետած Ս. Յակոբեանց Մայրավանքի հայաշումշ ու կրօնաբոյր մթմնութիւն մէջ: Աւարտելէ ետք ուսման իր ընթացքը մեկնած է Ֆրանսայի Լիոն քաղաքը: Ամուսնացած էր Վարդուհի Իմկիլեանի հետ ու կազմած ընտանեկան իր բոյմը ունենալով երկու զաւակներ, որ այսպէս ամօթամանակ կերպով կը կորսնցնէ իր հոգատարն ու հայրը: Ամ իր գործօն ու դրական մասնակցութիւնը բերած է իր բնակավայրի հայ համայնքի կրօնական ու մշակութային կեանքին, պատրաստակամ ծառայասիրութեամբ ոգիով: Ամ Վիլերման քաղաքի Հայ Մշակոյթի Տան Վարչութեան Փոխ-Նախագահը եղած է, եւ շատ գործունեայ եւ աշխոյժ ամուսնութեամբ մեկը:

Յուդարկանութեան մախազահած է Լիոնի Առաջնորդ Գերշ. Տ. Նորվան Եպս. Զաքարեան եւ տեղւոյն քահանայից դասը բազմաթիւ ազգայիններու եւ համգուցեալին Սրբազան եղբօր մերկայութեամբ: Ամեմ. Ս. Պատրիարք հօր ամուսնով ալ ծաղկեպսակ զետեղուած էր դազադիմ վրայ:

4 Յունուար, Ծաբաթ օր, Երուսաղէմ, հոգեհամգիստ կատարուեցաւ համգուցեալի հոգւոյն համար, Ս. Գլխադրի մատարան մէջ մատուցուած Ս. Պատարագի աւարտին:

ԳՐԻԳՈՐ ԲԱՇՃԵԱՆ

Սուրբ Աթոռոյս միաբաններէն Հոգ. Տ. Ժիրայր Ծ. Վրդ. Թաշնեան, որ մերկայիս կը ծառայէ Բարիգի Ս. Յովհաննէս Մկրտիչ Մայր եկեղեցւոյ մէջ, Բարիգի Առաջնորդ եւ Արեւմտեան Եւրոպայի Հայրապետական Պատուիրակ Գեր. Տ. Գիւտ Արք. Նազգաշեանի հովանաւորութեամբ մերքեւ, Լոս Անճելըս իր հարազատներում այցելութեամբ գմաց, մասնակցելու համար իր հօրը թաղման արարողութեամբ:

Հայր Սուրբին հայրը՝ Գրիգոր Թաշնեան, բմիկ Խարբերդցի, տարագրութեամբ "դառնութեամբ բաժակը ըմպած", իր ալեւոյթի մէջ կը փակեր իր աչքերը, իր հարազատներում վկայութեամբ՝ "հաւատքի եւ ջերմեռանդ բարեպաշտութեամբ կեանքը ապրելէ վերջ: Նախքան իր ամուսնութիւնը, ուխտաւորական կարաւաններու հետ այցելած էր Սուրբ Երկիրը": Յետագային, իր ընտանիքի ամուսնութեամբ եւս առիթ ընծայած է իր օրինակին հետեւելու:

Տիրամայր Ամահիտ Թաշնեան, ամուսնացեալ իր երեք աղջիկ եւ մէկ տղայ զաւակներով եւ թոռներով գործօն մասնակցութիւն կը բերեմ ազգային եւ եկեղեցական կեանքին եւ գործունէութեան:

Ամենապատիւ Սրբազան Պատրիարք Հայրը թէ՛ Սահակեան եւ թէ Թաշնեան ընտանիքներում գրաւոր յայտնեց իր եւ Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեան ցաւակցութիւնները, մաղթելով որ Աստուած լուսաւորէ հոգիները մեր մնչեցեալներում եւ Սուրբ Հոգւոյ միութեամբ պարգեւէ ողջերուն:

ԱՄԱՆՈՐԻ ՀԱՆԴԵՍ ԺԱՌՆԳ. ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ ԵՒ ԸՆԾԱՅԱՐԱՆԻ

Նախընթաց տարիներու միմամ, այս տարի եւս, 13 Յունուար, Երկուշաբթի երեկոյեան ժամը 6:30-ին, Կաղամոյի մախօրեակին, Ժառնգ. Վարժարանի ճաշասրահին մէջ - որ այս անգամ մախօրդ տարիներէն աւելի շքեղօրէն ու ճաշակաւոր կերպով զարդարուած էր, տօնածառով միատեղ - տեղի ունեցաւ "Կաղամոյ Պապայի համդէս" անունով ծամօթ յիշեալ հաւաքոյթը, մախագահութեամբ Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր եւ ի ներկայութեան Ս. Յակոբեանց Միաբանութեան անդամներուն, ուսուցիչներուն, աշակերտութեան եւ Ս. Աթոռոյ հրաւիրեալ պաշտօնէութեան:

Վարժարանի քայլերգով - "Սիրտ ի Սիրտ" - բացուած հանդէսը տեսց ծամ ու կէս: Վարժարանի աւագ ուսուցիչներէն Պր. Ամդրամիկ Զէյթունեան ըրաւ հակիրճ բացման խօսքը: Այս տարի ճիշտ էր գեղարուեստական բաժինը, որուն մէջ մաս առաւ ուսանողութիւնը: Դաշմամուրիմ վրայ կ'ըմկեցեալ Վարժարանի Երոպական Երաժշտութեան բազմամեայ եւ փորձառու ուսուցիչ, Պր. Վահէ Գալայնեանը: Խմբերգներու կարգին, Ռումանիայէն ծամամած Ընծայարանի ուսանողներ իրենց երկրին լեզուով երգեցին: Ս. Ծննդեան քաղցրալուր մեղեդի մը երգուեցաւ Ամզլերէնով եւ Լատիներէնով (Venite Adoremus): Արտասանութեան համար ըմտրուած կտորները յարմար էին պահին ու առիթին:

Կաղամոյ Պապայի ծամամումէն ետք ներկայներ ստացան իրենց մուրները: Հանելի էին ամոր միմոսութիւնները, երբ կ'երթեւեկէր կիսամութ սրահին մէջ: Նմամապէս "հիւմիւրով" էին համմումած իր խօսքերն ու խրատները՝ ուղղուած ծառանգաւորներուն:

Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը ըրաւ փակման խօսքը, որուն ընթացքին ամդրադարձաւ եկեղեցիէն ներս կատարուած արարողութիւնները աւելի վայելուչ ու գրաւիչ դարձնելու համար կիրարկուելիք ամիրաժեշտ միջոցներուն մասին: Յորդորեց ուսանողները որ հոգւով եւ գիտակցութեամբ ընեն ընթերցումները եւ երգեն Ս. Պատարագի եւ ծամերգութեանց մեղեդիները: Ի լրումմ իր խօսքին, Ն. Ամենապատուութիւնը շնորհաւորեց բոլորին Նոր Տարին եւ Տէրունական Աղօթքի երգեցողութեամբ վերջ տուաւ հանդէսին:

ԾԱՆՈԹԱՆ ԵՆՈՐՀԱՌՈՐԱՆԷ

Պատրիարք Սրբազան Հայրը Նոր Տարուան եւ Սուրբ Ծնունդի առիթով իր բարեմաղթութեանց եւ շնորհաւորանքի գիրերը յղեց Հոգեւոր եւ Կառավարական պետերուն, որոնց շնորհաւորագիրերը ընդունած է.-

- Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետ, Նորին Ս. Օծութիւն Տ. Տ. Վազգէն Առաջին Սրբազմագոյն Կաթողիկոսին:

- Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Վեհափառ Հայրապետ, Նորին Ս. Օծութիւն Տ. Տ. Գարեգին Բ. Կաթողիկոսին:

- Թուրքիոյ Հայոց Ամեն. Տ. Գարեգին Պատրիարք Գազանմեանին:

- Հռովմէական Կաթողիկ եկեղեցւոյ Սրբազան Քահանայապետին՝ Նորին Սրբութիւն Յովհաննէս Պօղոս Բ. Պապին:

- Մոսկուայի եւ Ռուսիոյ Օրթոտոքս եկեղեցւոյ Ամեն. Տ. Տ. Ալեքէյ Բ. Սրբազան Պատրիարքին:

- Թեմակալ Առաջնորդներուն, Պետական եւ Ազգային Հաստատութեանց ղեկավարներուն:

**ՆՈՐԻՆ ԱՄԵՆԱՊԱՏՈՒՌԻՒՆ
Տ. ԹՈՐԳՈՄ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ,
ՊԱՏՐԻԱՐԷ ԵՐՈՒՍԱԼԵՄԻ ՀԱՅՈՑ
ԵՐՈՒՍԱԼԵՄ**

Յունուար 1992

Սիրեցեալ եղբայր Մեր,

Փառք ի բարձունս Աստուծոյ եւ յերկիր խաղաղութիւն ի մարդիկ հաճութիւն:

Ջերդ Սրբութիւն, այսօր այս փառք եմք տալիս բարձրեալ Աստուծոյ որ վերստին բերում է մեզ բոլորիս եւ համայն մարդկութեան մեծ մամուկ Յիսուսի հրաշք ծննդեան, ի մխիթարութիւն մեր յուսացեալ հոգիների: Մամաւանդ մեր Սուրբ Եկեղեցին ու հաւատաւոր ժողովուրդը մեր, որ ապրում է իր դարաւոր պատմութեամբ ամենատագմապալի պահերից մէկը իր մայր երկրում, հայեացքը դէպի երկինք յարած օգնութիւն է հայցում Աստուածորդուց որոն աշխարհ եկաւ որպէս Փրկիչ ազգի մարդկան: Ահա մեր յոյսը եւ մեր ուրախութիւնը այս օրերին, որով դիմաւորում եմք այս տարի աւետիսը լուսաշող Սուրբ Ծննդեան: Թող մեր Փրկչին Քրիստոսի կենտարար շնորհները առատապէս բաշխուեն Ջերդ Սրբութեան, Ջեր Սուրբ Աթոռին Ուխտապահ Հոգեւոր Դասին, Վարչական Մարմինների յարգարժան անդամներին ու համայն մեր հաւատացեալ զաւակներին: Ամենայն բարիք, սէր եւ խաղաղութիւն եղիցին ընդ Ձեզ, այժմ եւ միշտ: Ամէն: Ծնորհաւոր Նոր Տարի եւ Ս. Ծնունդ:

Եղբայրական Սիրով՝

Վազգէն Ա. Կաթողիկոս
Ամենայն Հայոց

Ամենապատիւ

Տ. Թորգոմ Արքեպսկ. Մամուկեան
Պատրիարք Հայոց Երուսաղէմի
Երուսաղէմ.

20 Դեկտ. 1991

Սիրեցեալ եղբայր Ի Քրիստոս,

Մօտ օրէն, մարդկային ընկալեալ հաշունչափով, Նոր Տարի մը պիտի գայ աւել-մալու ժամանակի ընթացքին վրայ, 1992 թուամշանով:

Նոր Տարուան հոգեւոր իմաստը մեր բոլորի գիտակցութեամբ մէջ կը բացուի եւ կը բնորոշուի մեր երկմաւոր Վարդապետին՝ Յիսուս Քրիստոսի Ծննդեան եւ Աստուածայայտնութեան խորհուրդով: Ժամանակը, «հիմ» կամ «մոր», իր իմաստը լիովին եւ հարազատագոյն ձեւով կը գտնէ երբ ապրուի ժամանակի աշխարհի եւ մարդու ստեղծիչ Աստուծոյ Որդւոյն մարդեղութեան արարքին մշամակութեամբն ու արձագանգովը մե՛ր կենանքերում մէջ: Քրիստոսի մարդեղութիւնը Աստուծոյ այցելութիւնն է մարդկութեան, մարդուն բնութեան իւրացման եւ մարդուն կենանքին հետ մոյմացման աստուածային գերիմաստ արարքովը: Ծննդեան եւ Աստուածայայտնութեան տօնը այդ այցելութեան վերապրումն է մեր՝ մարդերուս կողմէ: Մեր կենանքը Աստուծոյ մերկայութեամբ եւ ներգործութեամբ ապրելու հրաւիրումն էմք բոլորս:

Ահա այս գաղափարով Նոր Տարուան եւ Ս. Ծննդեան տօնին առիթով եղբայրական քաղցր սիրով կ'ողջունեմք Ձեզ, Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութիւնը, Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութիւնը եւ հաւատացեալ ժողովուրդը:

Ի խորոց սրտի կ'աղօթեմք առ Մարդացեալն Փրկիչ, որ Իր այցելութեան մորոգումովը զօրացնէ Ձեզ եւ առաւել եւս պտղաբեր ընծայէ Ձեր կենանքն ու գործը՝ ի սպաս մեր ժողովուրդի հոգեկան-ազգային առողջութեան, բարգաւաճման, մամաւանդ Հայց. եկեղեցւոյ եւ Հայ Ազգի պատմութեան այս անկիւնադարձային շրջանին որ բացուեցաւ Մայր Հայրենիքի՝ Հայաստան աշխարհի մէջ եւ լուսապայծառ մառազայթեց արտասահմանի ողջ հայութեան կենանքին մէջ:

Թող Բեթղեհէմի Աստղը դառնայ ուղեցոյց մեր կենանքի այն մորազմաց մամբուն վրայ:

Մման եղբայրական սիրոյ ողջումիւ

Աղօթակից

Գարեգին Բ. Կաթողիկոս

Մեծի Տանն Կիլիկիոյ

Ամենապատիւ

Տ. Թորգոմ Արք. Մամուկեան

Պատրիարք Հայոց Ս. Երուսաղէմի

Երուսաղէմ

Յունուար 1992

Ամանորի եւ Ս. Ծննդեան առիթներով կը մերկայացնեմք Ձեզ մեր եղբայրական ջերմ շնորհակտութիւնները սրտագին մաղթամբներ Ձեր առողջութեան եւ Աթոռիդ ու Միաբանութեան հաստատուն եւ բարի գործունէութեան ի փառս մեր Սուրբ Եկեղեցւոյ:

Եղբայրական Սիրով
Գարեգին Պատրիարք Հայոց Թուրքիոյ

SECRETARIAT OF STATE

No. 297000/G.N.

FROM THE VATICAN, 25 January 1992

Your Beatitude,

His Holiness Pope John Paul II has asked me to thank you for the warm greetings you sent to him on the occasion of the celebration of Christmas and the beginning of the New Year.

It is his prayer that the Lord will grant you and all the faithful entrusted to your care the joy of those who, having received the Word made flesh and having believed in him (cf. Jn 1:12), have become children of God. May he increase the fellowship which already exists among Christians, those who, as the great Saint Athanasius put it, are called by him who became man to share divine life.

The Special Assembly for Europe of the Synod of Bishops which met in Rome recently, in examining the new situation which has been created in Europe, strongly emphasized the need for us to bear witness together to Christ who makes us free. His Holiness is convinced that this will only be achieved through mutual respect, active dialogue and fervent prayer.

It is my pleasure to extend to you the Holy Father's greetings for the New Year and to assure you of his prayer that, with the Lord's blessing, our Churches may be faithful to that peace which was sung by the angels at Bethlehem, and so be able to help all people to live that peace in unity.

Please accept my cordial greetings in Jesus Christ our Lord.

Sincerely yours,

Secretary of State

His Beatitude Torkom Manoogian
Armenian Patriarch of Jerusalem
Armenian Patriarchate
P.O. Box 14235
894866 JERUSALEM

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՔ-ԲԵՄԱԿԱՆՔ

Ծր. 4 ՅՈՎՐ.- Ս. Բարսղի Հայրապետին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարմ էր Հոգշ. Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեան:

Կիր. 5 ՅՈՎՐ.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետ: Ժամարարմ էր Հոգշ. Տ. Անուշաւան Ծ. Վրդ. Զոլջանեան:

- Կէսօրէ ետք, շքեղօրէմ զարդարուած Մայր Տաճարիմ մէջ պաշտուեցաւ Աւագ Տօներու առաջինիմ՝ Դաւթի Մարգարէիմ եւ Յակոբայ Տեառնեղբօր համդիսաւոր մախատմակը՝ մախագահութեամբ Ամեմ. Ս. Պատրիարք Հօր: Ապա Ս. Աթոռոյ շարականի - "Օրհմեցեք զՏէր" - երգեցողութեամբ Միաբանութիւնը բարձրացաւ Պատրիարքարան:

Բշ. 6 ՅՈՎՐ.- Ս. Դաւթի Մարգարէիմ եւ Յակոբայ Տեառնեղբայր Առաքելոյն: Ըստ սովորութեան, "Փառք ի Բարձուս"ի պահում, Ամեմ. Ս. Պատրիարք Հայրը զգեստաւորուած՝ բարձրացաւ Տեառնեղբօր Աթոռի պատուամղանիմ, ուր կանգնած մնաց մինչեւ ժամերգութեան վերջը եւ ընդունեց Միաբանութեան շնորհաւորութիւնը՝ աջահամբողով: Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արքեպս. "Քրիստոս Աստուած մեր" մաղթամքի ըմբացքիմ մասնաւոր բարեմաղթութիւններ ըրաւ Տեառնեղբօր արժանաւոր յաջորդիմ բարօր կեանք եւ արեւշատութեան համար, եւ համդիսաւոր Ս. Պատարագը մատուցաւ Աւագ Սեղանիմ վրայ եւ քարոզեց: Ամեմ. Ս. Պատրիարք Հայրը մախագահեց Ս. Աթոռոյս համգուցեալ Պատրիարքաց հոգիներում համար կատարուած Համգստեան կարգիմ:

- Կէսօրէ ետք, Ամեմ. Ս. Պատրիարք Հայրը Մայր Տաճարիմ մէջ մախագահեց Ս. Ստեփանոսի մախատմակիմ: Սարկաւագաց Տօնիմ բուրվառակիր Հայրերմ էիմ Հոգշ. Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան եւ Հոգշ. Տ. Գուսան Վրդ. Ալեանեան:

Գշ. 7 ՅՈՎՐ.- Ս. Ստեփանոսի մախակայիմ: Ըստ սովորութեան, "Փառք ի Բարձուս"ի պահում, Ս. Աթոռոյս Սարկաւագներմ ու Ուրարակիրները, թիւով եօթ, կատարեցիմ "Սարկաւագաց Համդէտը", որում մախագահեց Ամեմ. Ս. Պատրիարք Հայրը: Իսկ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Տաճարի աւանդատան՝ Ս. Ստեփանոս մատարան Աւագ Սեղանիմ վրայ: Ժամարարմ էր Հոգշ. Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան:

- Երեկոյեան, Ժառանգաւորաց Վարժարանի ճաշասրահիմ մէջ կայացաւ Միաբանական ըմթրիք, ի պատիւ Սարկաւագաց: Այդ առթիւ խօսք առիմ Ամեմ. Ս. Պատրիարք Հայրը, Հոգշ. Տ. Անուշաւան Ծ. Վրդ.՝ յամում ուսուցչական կազմիմ, եւ Սարգիս Սրկ. Աւետիքեան յամում իր ըմկերմերում:

Դշ. 8 ՅՈՎՐ.- Գլխաւոր առաքելոց, Պետրոսի եւ Պօղոսի մախատմակը պաշտուեցաւ Մայր Տաճարիմ մէջ: Համդիսապետ էր Գերշ. Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեան:

Եշ. 9 ՅՈՎՐ.- Ս. Առաքելոցմ Պետրոսի եւ Պօղոսի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Պետրոսի վերիմ մատուղիմ Ս. Պետրոսի խորանիմ վրայ: Ժամարարմ էր Հոգշ. Տ. Մեսրոպ Վրդ. Ասողկեան: Ս. Թարգմանչաց Մամկապարտէղի փոքրիկները ստացան Ս. Հաղորդութիւն:

Ուր. 10 ՅՈՎՐ.- Կէսօրէ ետք, Ամեմ. Ս. Պատրիարք Հայրը "Հրաշափառ"ով մուտք գործեց Սրբոց Յակոբեանց Մայր Տաճար, ուր մախատմակիմ մախագահելէ ետք թափօրով բարձրացաւ Պատրիարքարան:

Ծր. 11 ՅՈՎՐ.- Տօմ Սրբոց Որդւոցմ Որոտման եւ Բարեկեմղան Ս. Ծմնդեան պահոց: Ամեմ. Ս. Պատրիարք Հայրը մատուցաւ օրուան համդիսաւոր Ս. Պատարագը Ս. Գլխադրի մատարան մէջ, քարոզեց, խօսքը ուղղելով առաւելաբար Ս. Թարգմանչաց Վարժարանի աշակերտութեան եւ Զերեդեան եղբայրներու օրիմակը ցոյց տալով անոց իբրեւ զոհողութեան մտաւորապարմեր: Եւ ապա, ամպհովանիները, Կեմաց Փայտի մասունքմ ի ձեռիմ մախագահեց եռադարձ մեծահամդէս թափօրիմ: Յետոյ բոլորմ ալ "Օրհմեցեք զՏէր" շարականը երգելով բարձրացան Պատրիարքարան, ուր Պատրիարք Սրբազան Աշխար բաժնեց բոլորիմ, փակելով շարքը Աւագ Տօներում:

Կիր. 12 ՅՈՎՐ.- Սկիզբ Պահոց Ս. Ծմնդեան: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերմամատարան մէջ: Ժամարարմ էր Հոգշ. Տ. Համբարձում Վրդ. Բէշիշեան: Ս. Թարգմանչաց Երկր. Վարժարանի եւ Նախակրթարանի աշակերտութիւնը ստացաւ Ս. Հաղորդութիւն:

Գշ. 14 ՅՈՎՐ.- Կաղանդ - Նոր Տարի, ըստ հիմ Տոմարի: Կէս գիշերիմ, Մայրավանքի մեծ զանգը, ձայնակցելով Յունաց - Ս. Յարութեան Տաճարի զանգերում, զուարթ ղօղաջններով կ'աւետէր գալուստը 1992 տարուան: Ժառ. սաներ եւ սարկաւագներ այդ միջոցիմ, Վանքի

մեծ բալի հիւսիսակողմը, Ս. Էջմիածնայ պատիմ տակ, եղամակեցին "Փառք ի Բարձուս"ը եւ Ս. Ծմնդեան մեղեդիներ, եւ Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Դուխթ Արքեպս. քամի մը խօսք ըրաւ, շնորհաւորելով ներկայներում Նոր Տարին:

- Յերեկին, Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ, ի բացակայութեամբ ժամօրհնողին (Հոգշ. Տ. Ռուբեն Վրդ. խիստ պաղատական ատուապելում՝ փոխադրուած էր Ֆրանսական հիւանդանոց), որում իրաւունքն է պատարագել այդ օր, պատարագեց Հոգշ. Տ. Անուշաւան Ծ. Վրդ. Ջոջանեան եւ քարոզեց բմաբան ունեւանով "Նորոգող հմութեանց, մորոգեալ եւ գիս, մորոգ զարդարեալ" Ծնորհայի Հայրապետի խօսքերը: Ներկայ էր Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայր: Ապա Միաբանութիւնը "Օրհնեցէք զՏէր" շարականը ներգելով բարձրացաւ Պատրիարքարանի դահլիճը, ուր Ս. Թարգմանչաց Վարժարանէն փոքրիկ աղջնակ մը ծաղկեփունջէ ի ձեռքին գողտրիկ ուղեղնով մը շնորհաւորեց Ն. Ամենապատուութեան եւ Միաբանութեան Ամամորը: Ս. Պատրիարք Հայրը օրում պատշաճ խօսքերէ ետք բոլորին բաժնեց մէկական մարինք:

Ծր. 18 Յմվր.- ճրագալոյց Ս. Ծմնդեան: Առաւօտեան ժամը 10.20ին, Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւն եւ ժողովուրդ, ինքնաշարժերու երկար շարանով մը ճամբայ ելան Մայրավանքի աւագ դռնէն դէպի Ս. Ծմնդեան քաղաք՝ Բեթղէհէմ: Անցնող երեք օրերու ընթացքին գրեթէ անընդհատ տեղացող անձերու դադրած էր քանի մը ժամ առաջ, թէւ օդը ցուրտ էր ու ամպերու կոյտեր կը ծածկէին երկնակամարը, խափանելով արեւուն ոսկի ճառագայթները ու սպառնալով երբեմն թրջել երկիրը: Ճամբու կէսին, Յունաց Ս. Եղիս վանքին առջեւ, Պատրիարք Սրբազան կը դիմաւորուի Պէյք Ճալայի եւ Պէյք Սահուրի "Մուխթարներուն" կողմէ ու պատուասիրութենէ ետք կը շարունակէ ճամբան դէպի Բեթղէհէմ: Ժամը 11ին հասնելով Ս. Ծմնդեան հրապարակը, կը դիմաւորուի այնտեղ սպասող Բեթղէհէմի քաղաքապետի Փոխամորդէն (Քաղաքապետը Ամերիկա կը գտնուէր) եւ Ջիմուրական Կառավարիչէն ու Ոստիկանապետներէն, համայնքներու կրօնական եւ աշխարհական ներկայացուցիչներէն: Հոն էին նաեւ Ս. Ծմնդեան վանուց Տեսուչն ու Միաբանները, Ժառ. Սաներ եւ Սարկաւագներ, Ս. Թարգմանչաց Վարժարանի աշակերտութիւնը եւ հայերէ եւ օտարներէ բաղկացած ստուարաթիւ ժողովուրդ: Թափօրական գմացքով եւ "Խորհուրդ Մեծ"ի երգեցողութեամբ բոլորը կը յառաջաման դէպի Ս. Ծմնդեան Տաճար եւ կը բարձրաման վանուց մեր Տեսչա-

րանը, ուր դիմաւորութեան եկողներ կը պատուասիրուին:

- Կէսօրէ ետք ժամը 2ին, Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը "Հրաշափառ"ով մուտք կը գործէ Ս. Ծմնդեան Տաճար, ուր Ս. Այրի ուխտէն ետք մեր բաժնին մէջ կը պաշտուի երեկոյեան ժամերգութիւն եւ ճրագալոյցի կարգ: Իսկ Ս. Պատարագը Ս. Այրին մէջ կը մատուցուի: Ժամադարձ էր Հոգշ. Տ. Բագրատ Արդ. Պուրճեքեան:

Կը յաջորդէ Ս. Ծմնդեան մախատօմակը: Մուրը իջած էր գրեթէ երբ կ'աւարտին արարողութիւնը եւ Միաբանութիւնը թափօրով կը բարձրանայ մեր վանքը, ուր Ս. Աւետարանի ընթերցումէն եւ "Փառք ի Բարձուս"ի երգեցողութենէն ետք Պատրիարք Սրբազան, Միաբան Հայրեր եւ աշակերտութիւն կ'երթան ընթերցու եւ քանի մը ժամերու համգիստով կազդուրուելու:

- Ժամը 10ին, դարձեալ կը հմշեն խորհրդաւոր հայկական զանգերը Տաճարին եւ ընթացք կ'առնեն գիշերային ու առաւօտեան ժամերգութիւնները մեր բաժնին մէջ:

Կիր. 19 Յմվր.- ՏՕՆ ԾՆՆԴԵԱՆ ԵՒ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԱՅՏՆՈՒԹԵԱՆ ՏԵԱՌՆ: Կէս գիշերին, ամբողջ Միաբանութիւնը կ'իջնէ Ս. Ծմնդեան այրը, ուր կատարուած արարողութեանց մէկ մասը, մէկ ժամուան տեւողութեամբ, կը ձայնասրբի ու խորհրդաւոր ռատիօկայանէն: Այդ միջոցին, Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը կու տայ Ծմնդեան իր պատգամը, Հայերէնով եւ Անգլերէնով, որ կ'երեւի "Սիոն"ի այս թիւին մէջ: Ս. Ծմնդեան հրապարակին վրայ մախորդ օրը դիմաւորութեան եկող պետական անձինք ներկայ կ'ըլլան արարողութեան, ինչպէս նաեւ Արտաքին Գործոց եւ Կրօնից մախարարութեանց ներկայացուցիչներ, որոնք ապա կը շնորհաւորեն Ս. Պատրիարքը ու կը մեկնին: Եկեղեցական համդիսութիւնները կը շարունակուին այնուհետեւ միմէն արեւածագ: Առաջին պատարագը մեր բաժնին մէջ կը մատուցանէ Հոգշ. Տ. Աւետիս Արդ. Իփրաեմեան, իսկ Գերշ. Տ. Կիւրեղ Եպս. կը մախագահէ Զրօրհմէքի հոգեգրաւ կարգին ու կը մատուցանէ օրում համդիսաւոր Ս. Պատարագը՝ Ս. Ծմնդեան Այրին մէջ: Միաբանութիւնը յետոյ կը բարձրանայ, ճիշդ երեկուան կարգով, մեր վանքը, ուր մախանաշի կը նստի եւ ապա ինքնաշարժերով կը վերադառնայ Երուսաղէմ:

- Երուսաղէմի մէջ, Ս. Ծմնդեան ճրագալոյցի արարողութիւնը կը կատարուի, յետ երեկոյեան ժամերգութեան, Ս. Յարութեան Տաճարին մէջ, Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին դիմաց: Իսկ Ս. Գերեզմանին վրայ կը պատարագէ Հոգշ. Տ.

Կոմիտաս Վրդ. Շերպետեան: Նախատոմակիմ համդիսպետում էր Տաճարիմ Տեսուչը՝ Գերշ. Տ. Վաղարշ եպս. հաշատուրեան: Ծմնդեան Աւետարանի ըմթերցումը կը կատարուի եւ "Փառք ի Բարձունս"ը կ'երգուի մեր Տեսչարանիմ մէջ:

- Կիրակի առաւօտ, Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարիմ մէջ կատարուած ժամերգութեան աւարտիմ, Գերշ. Տ. Սեւան եպս. Դարիպեան կը մատուցամէ օրուան համդիսաւոր Ս. Պատարագը Աւագ Սեղանիմ վրայ, որմէ ետք կը մախագահէ "Ջրօրի-մէք"ի սրտագրաւ կարգիմ:

- Ի բացակայութեան ժառ. դպիրմէ-րու, Երուսաղէմացի հայեր կը վարեն եկեղեցական երգեցողութիւնները:

- Կէսօրէ ետք, Մայր Տաճարիմ մէջ պաշտուած մախատոմակիմ մախագահեց Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արքեպս.:

Բշ. 20 Յմվր.- Յիշատակ Մեռելոց: Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանիմ վրայ պատարագեց, ըստ սովորութեան, Աւագ Թարգմանը՝ Հոգշ. Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեան: Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը մախագահեց Հոգեհամգտեան կարգիմ:

Եր. 25 Յմվր.- Է. օր Ծմնդեան: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Աստուածածմայ խորանիմ վրայ: Ժամարարմ էր Հոգշ. Տ. Կոմիտաս Վրդ. Շերպետեան:

- Նախատոմակիմ ի Ս. Յակոբ մախագահեց Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արքեպս.:

Կիր. 26 Յմվր.- Տօմ Ամուսնակոչութեան Տեառն: Առաւօտեան ժամը 9-իմ, Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արքեպս. Սահակեանի գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը "Հրաշափառ"ով մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տաճար, ուր Գերշ. Հանդիսապետ Սրբազանը մատոյց օրուան համդիսաւոր Ս. Պատարագը Բրիստոսի Ս. Գերեզմանիմ վրայ եւ խօսեցաւ օրուան տօմիմ շուրջ: Վաճառ դարձիմ, Հայոց Թաղի մուտքեմ, Միաբանութիւնը եւ ուսանողութիւնը "Լոյս ի Լուսոյ" շարականը երգելով յառաջացան եւ բարձրացան Պատրիարքարան, ուր Լուսարարապետ Սրբազանը մախագահեց "Տճօրիմէք"ի արարողութեան եւ բաժնեց մերկամերում մէկական մարիմը: Ս. Աթոռոյս բարիքներու օրիմութեմէն եւ Ս. Ծմնդեան ու Մկրտութեան յատուկ շարականներու երգեցողութեմէն ետք, մոյմ արարողութիւնը կրկնուեցաւ վաճառ սեղանատան մէջ, դէպի ուր մեկնեցաւ Միաբանութիւնը թափօրով, գլխաւորութեամբ Հոգշ. Տ. Ամուսնական Ծ. Վրդ. Ջղջամեանի: Հոմ, ի միջի ալլոց, օրիմութեան ման օրուան յատուկ հերիսայի ճաշը:

- Նախատոմակիմ ի Ս. Յակոբ մախագահեց Գերշ. Տ. Սեւան եպս.:

Բշ. 27 Յմվր.- Ծմնուդ Յովհաննու Կարապետիմ: Մայր Տաճարի Ս. Կարապետի խորանիմ վրայ պատարագեց Հոգշ. Տ. Գուսան Վրդ. Ալմանեան:

Եր. 1 Փետր.- Թեոդոսի Թագ. եւ Եօթմ մանկամցմ Եփեսոսի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխաղի: Ժամարարմ էր Հոգշ. Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեան:

Կիր. 2 Փետր.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետ: Ժամարարմ էր Հոգշ. Տ. Վանիկ Վրդ. Մամկասարեան:

Եր. 8 Փետր.- Հայրապետացմ Աթա-մասի եւ Կիրղի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխաղի: Ժամարարմ էր Հոգշ. Տ. Ամուսնական Ծ. Վրդ. Ջղջամեան:

Եր. 15 Փետր.- Ս. Գրիգորի Աստուածարանիմ: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխաղի: Ժամարարմ էր Հոգշ. Տ. Բագրատ Արդ. Պուրմէքեան:

Կիր. 16 Փետր.- Բարեկենդան Առաջաւորաց Պահոց: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերմա-մատարմ մէջ: Ժամարարմ էր Հոգշ. Տ. Վանիկ Վրդ. Մամկասարեան:

Ուր. 21 Փետր.- Յիշատակ Յովհաննու մարգարէիմ: Առաւօտեան ժամերգութեան աւարտիմ, Մայր Տաճարիմ մէջ կատարուեցաւ ըմթերցումը Յովհաննու Մարգարէութեան գրքիմ:

- Նախատոմակիմ ի Ս. Յակոբ մախագահեց Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արքեպս.:

Եր. 22 Փետր.- Ս. Սարգսի զօրավարիմ: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Սարգսի մատարմ մէջ: Ժամարարմ էր Արժ. Տ. Տաճատ Ա. Քհմյ. Դաւիթեան: Ապա կատարուեցաւ Հոգեհամգիստ՝ Ս. Աթոռոյս եւ ազգիս համգուցեալ բարերար Գալուստ Կիւլպէնկեանի հօր՝ Սարգսի հոգւոյմ համար: Հանդիսապետ էր Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը:

Կիր. 23 Փետր.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետ: Ժամարարմ էր Հոգշ. Տ. Գուսան Վրդ. Ալմանեան: Բարոզեց հիւրաբար քաղաք գտնուող Արժ. Տ. Տաճատ Ա. Քհմյ. Դաւիթեան, խօսելով համբերութեան առաքիմութեան մասիմ եւ անդրադառնալով երէկ տօմուած Սուրբ Սարգսի կեանքիմ ու գործիմ:

Դշ. 26 Փետր.- Տեառնըմդառաջի մեծահամդէս մախատոմակիմ եւ ամոր յաջորդող առաջիմ "Ամդաստան"իմ մախագահեց Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը:

- Իսկ գիշերասկիզբիմ, Մայր Տաճարիմ մէջ պաշտուած "եկեսցէ"ի եւ Հսկման կարգերում մախագահեց Գերշ. Տ.

Կիրեղ եպս.:

Եշ. 27 Փետր.- Տեառնընդառաջ: Օրուան համդիսաւոր Ս. Պատարագը՝ Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ մատոյց Գերշ. Ս. Կիրեղ եպս. Գաբիկեան: Երեք օրերէ ի վեր տեղացող ձիւնիմ հետեւանքով - չորրորդը այս եղանակիմ - մերկաներու ցամառ թիւիմ պատմառաքարոգ չխօսեցաւ:

Ծր. 29 Փետր.- Իսահակայ Պարթեւի Հայրապետիմ: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարմ էր Հոգշ. Ս. Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեան:

Կիր. 1 Մարտ.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերմամատարան մէջ: Ժամարարմ էր Հոգշ. Ս. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան:

Դշ. 4 Մարտ.- Վարդանանց մեծահամդէս մախատմակիմ ի Ս. Յակոբ մախագահեց Ամեմ. Ս. Պատրիարք Հայրը:

Եշ. 5 Մարտ.- Ս. Վարդանանց գօրավարացմ մերոց՝ 1036 վկայիցմ (Յիշատակ մեռելոց եւ տօմ ազգայիցմ): Այս տօմը Ս. Աթոռէմ մերս մկատուած ըլլալով տօմը ժառանգաւոր սամերու, Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանիմ վրայ պատարագեց եւ "թէպետեւ ածու եմք փոքր . . ." մեր պատմահօր խօսքը իբր բմաբան ունեմալով քարոզեց Վարժարանի Փոխ-Տեսուչը՝ Հոգշ. Ս. Գուսան Վրդ. Ալեմանեան: Հոգշ. Հայրը մեր "Փոքր ածուիմ" մէջ գործուած արութեան գործերէմ միմ իբրեւ մատմամշեց Վարդանանց հերոսամարտը, ուր չարիմ ու բռնութեան դէմ ծառանալու քրիստոնէական վսեմ առաքիմութեամբը փայլեցաւ Հայ ժողովուրդը: Քարոզէմ ետք, Ամեմ. Ս. Պատրիարք Հայրը մախագահեց Ամեմայմ Հայոց Վեհ. Հայրապետիմ Ս. Տ. Վազգէմ Ա. Կաթողիկոսիմ անուան տօնիմ առիթով կատարուած "Հայրապետական Մաղթամբ"իմ: Ժառանգաւոր սամեր ստացան Ս. Հաղորդութիւն:

Ուր. 6 Մարտ.- Ըստ իրաւական սովորութեան, Ս. Պատարագ մատուցուեցաւ Ուղղափառ Ասորոց Ս. Մարկոս Աւետարանչի մատրան մէջ: Պատարագեց եւ քարոզեց Հոգշ. Ս. Անուշաւան Ծ. Վրդ. Զղջամեան, հրաւիրելով ժողովուրդը որ հոգեպէս պատրաստուի դիմաւորելու մօտալուտ Մեծ Պահոց շրջամբ: Երթուղարձի թափօրներում մախագահեց Գերշ. Ս. Սեւան եպս. Ղարիպեան: Ս. Պատարագէմ ետք, Միաբանութիւնը պատուասիրուեցաւ Ասորոց Գերշ. եպիսկոպոսէմ:

Ծր. 7 Մարտ.- Կ. Պոլսոյ Ս. Ժողովոյմ (ՅՅ1): Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարմ էր Հոգշ. Ս. Աւետիս Արդ. Իփրաճեան:

Երեկոյեան ժամերգութեան ըմթացքիմ կատարուեցաւ Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարի խորամներում եւ գլխաւոր սրբանկարներում վարագուրումը:

Կիր. 8 Մարտ.- Բուն Բարեկենդան: Փակեալ-խորամի Ս. Պատարագը Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանիմ վրայ մատոյց Հոգշ. Ս. Ռուբէմ Վրդ. Յովակիմեան: Ըստ սովորութեան, Դպրապետի պաշտօնը վարեց Լուսարարապետը՝ Գերշ. Ս. Դաւիթ Արքեպս.:

Դշ. 11 Մարտ.- Սկիզբմ Կարգաց Մեծի Պահոց: Առաւօտում, Մայր Տաճարիմ մէջ տեղի ունեցաւ "Արեւագալ"ի առաջիմ՝ իսկ կէսօրէ ետք՝ "Խաղաղական"ի առաջիմ ժամերգութիւնը:

Եշ. 12 Մարտ.- Մեծ Պահոց առաջիմ Հսկումիմ ի Ս. Յակոբ մախագահեց եւ քարոզեց Ամեմ. Ս. Պատրիարք Հայրը, Յակոբոս Առաքեալի խրատը յիշեցմելով "Լեզուն սամձելու մասիմ":

Ուր. 13 Մարտ.- Նախատօմակը պաշտուեցաւ Մայրավանքի Ս. Թորոս եկեղեցւոյ մէջ, որ Զեռագրատունմ է Ս. Աթոռոյս: Համդիսապետ էր Գերշ. Ս. Կիրեղ եպս.:

Ծր. 14 Մարտ.- Ս. Թեոդորոսի գօրավարիմ: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Թորոս: Ժամարարմ էր Հոգշ. Ս. Բագրատ Արդ. Պօրմէճեան:

- Կէսօրէ ետք, Ամեմ. Ս. Պատրիարք Հօր գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը "Հրաշափառ"ով մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տաճար, ուր պաշտուեցան ժամերգութիւնմ ու մախատօմակը՝ մեր վերմամատարան մէջ: Հոմ մատուցուեցաւ մաւ Ս. Պատարագը: Ժամարարմ էր Հոգշ. Ս. Վանիկ Վրդ.: Ապա կատարուեցաւ եռադարձ մեծահամդէս թափօր Քրիստոսի Ս. Գերեզմանիմ եւ մէկ անգամ Պատմատեղւոյմ շուրջ, գլխաւորութեամբ Ամեմ. Ս. Պատրիարք Հօր: Թափօրականք երգեցիմ Այլակերպութեան շարականներ:

Գշ. 17 Մարտ.- Երեկոյեան կատարուեցաւ Մեծ Պահոց ա. Հսկումը ի Ս. Հրեշտակապետ: Քարոզեց Հոգշ. Ս. Կոմիտաս Վրդ. Շերպէճեան, խօսելով հոգեւոր իմաստութեան մասիմ:

Եշ. 19 Մարտ.- Իրիկուան Հսկումիմ ի Ս. Յակոբ քարոզեց Լուսարարապետ Գերշ. Ս. Դաւիթ Արքեպս., խօսելով մեղքի գաղափարի մասիմ:

Ծր. 21 Մարտ.- Ս. Կիրիլի Երուսաղիմացւոյմ: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի աւանդատան Ս. Կիրիլի սեղանիմ վրայ: Ժամարարմ էր Հոգշ. Ս. Կոմիտաս Վրդ. Շերպէճեան:

Կիր. 22 Մարտ.- Ամառակիմ: Ըստ սովորութեան, առաւօտեան ժամերգու-

թիւնը պաշտուեցաւ եւ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետ: Ժամարարմ էր Հոգշ. Տ. Գուսամ Վրդ. Ալեանեան:

Գշ. 24 Մարտ.- Իրիկուան Հսկումիմ ի Ս. Հրեշտակապետ քարոզեց Հոգշ. Տ. Բարսեղ Վրդ. Գալէմտէրեան, մեկնաբանելով Ամառակի աւետարանական առակը:

Եշ. 26 Մարտ.- Իրիկուան Հսկումիմ ի Ս. Յակոբ Համդիսապետիմ էր Գերշ. Տ. Կիրեղ Եպս. Գաբրիէան:

Ծբ. 28 Մարտ.- Սրբոցմ` Յովհաննու Երուսաղիմայ, Յովհաննու Օձմեցւոյմ, Յովհաննու Որոտմեցւոյմ, եւ Գրիգորի Տաթեւացւոյմ: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարմ էր Հոգշ. Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պողոսեան:

- Կեսօրէ ետք, Գերշ. Տ. Սեւան Եպս.ի գլխաւորութեամբ, Միաբան Հայրեր իմքնաշարժերով բարձրացան Զիթեմեաց լեռ, ուր Համբարձման Սրբավայրիմ վրայ կատարուեցաւ ժամերգութիւն եւ նախատօնակ: Իրիկմաղէիմ կատարուող "Եկեսցէ"ի եւ Հսկման կարգերը զամց առնուեցան, քաղաքական կացութեան պատճառաւ:

Կիր. 29 Մարտ.- Տնտեսիմ: Առաւօտուն, Գերշ. Տ. Սեւան Եպս.ի գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը իմքնաշարժերով բարձրացաւ Զիթեմեաց լեռ ու "Հրաշափառ"ով մուտք գործեց Համբարձման Սրբատեղիմ, ուր եպիսկոպոսական խոյր ի գլուխ պատարագեց եւ քարոզեց Հոգշ. Տ. Ամուշաւան Ծ. Վրդ. Զոքանեան, մեկնաբանելով Տնտեսի աւետարանական առակը:

Գշ. 31 Մարտ.- Իրիկուան Հսկումիմ ի Ս. Հրեշտակապետ քարոզեց Հոգշ. Տ. Վանիկ Վրդ. Մամկասարեան:

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆՔ

Ուր. 3 Յովր.- Կեսօրիմ, Եգիպտոսէն Երուսաղէմ ժամանեց Ղպտոց մոր Ոշամակուած Եպիսկոպոս` Տքթ. Անպա Աբրահամ: Դիմաւորութիւնը կատարուեցաւ Եաֆայի դրամ մօտ: Մեր կողմէ մերկայ էիմ Գերշ. Տ. Կիրեղ Եպս., Ս. Յարութեան Տաճարի Տեսուչ Գերշ. Տ. Վաղարշ Եպս. եւ Աւագ Թարգման Հոգշ. Տ. Ռազմիկ Վրդ.: Ապա բոլորը խումբով իջան Ս. Յարութեան Տաճար, եւ Ս. Գերեզմանի ուխտէմ ետք ուղղուեցան Տաճարի մեր Տեսչարանը, Ղպտոցի հետեւակ ըլլալով Հայոց` Ս. Տեղեաց մէջ, իրբեւ դաւամակից Եկեղեցի: Յետոյ բոլորմ ալ ուղղուեցան Ղպտոց Մայրավանքի Ս. Ամտոմիոս Եկեղեցիմ, ուր կարգացուեցաւ Շէմուտա Պատրիարքի գիրը` որով Անպա Աբրահամ Եպս. կը Ոշամակուէր Երուսաղէմի Ղպտի համայնքիմ: Ընդունելութիւնը կայացաւ Եպիսկոպոսարանի սալօմի մէջ:

Բշ. 6 Յովր.- Կեսօրիմ, քաղաքայայեղոյ Նիւ Եօրքի Կարսիմալ ճօմ Օրքօմօր ճաշի հիւրն էր Ամեմ. Ս. Պատրիարք Հօր` Վանուց սեղանատան մէջ: Մեծապատիւ հիւրը, իր հետեւորդներով ապա այցելեց Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարը:

- Նոյն օրը, Գերշ. Տ. Կիրեղ Եպս. եւ Հոգշ. Տ. Ռազմիկ Վրդ. Բեթղեհէմ գացիմ, Յունաց Ս. Ծմողեան տօնիմ առթիւ իրաւական հսկողութիւնը կատարելու:

Գշ. 7 Յովր.- Կեսօրէ ետք ժամը 1իմ, Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արքեպս. մերկայ եղաւ Ս. Երկիր այցելող Քէթրքալըրիի Արքեպս. ճօրն Քէրիի ի պատիւ, Թամթուրի Էքումեմական Կեդրոնի մէջ տրուած ճաշկերոյթիմ:

- Մեծապատիւ հիւրը կեսօրէ ետք ժամը 4իմ այցելեց Մայրավանք: Նախ առաջնորդուեցաւ Մայր Տաճար եւ ապա բարձրացաւ Պատրիարքարան, ուր ընդունուեցաւ Ամեմ. Ս. Պատրիարք Հօր եւ Միաբանութեան անդամներուն կողմէ: Իրեմ կ'ըմկերակցէր Երուսաղէմի Ամկլիքան Արքեպս.՝ Սամիր Քաֆիթի:

Եշ. 16 Յովր.- Առաւօտեան ժամը 10իմ, Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ըմկերակցութեամբ Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արքեպս. Սահակեանի եւ Պր. Եղիա Տիգրանեանի, այցելեց Երուսաղէմի մէջ Միացեալ Ազգաց Վերահսկիչ Կազմակերպութեան ընդհանուր ղեկավար Մէյնըր Ճէմըրը: Համա Քրիսթըմսըմիմ, եւ մէկ ժամուան խօսակցութեան ընթացքիմ անդարդարձան Միջիմ Արեւելքի երկիրներու ընդհանուր կացութեան, մասնաւորաբար հայ ժողովուրդի եւ Հայաստանի եւ Արցախի քաղաքական կացութեան մասին: Գնդապետը հետաքրքրուեցաւ Հայ Եկեղեցւոյ կրօնական հարցերով եւ պատմութեամբ առ հասարակ, Էքումէիք շարժումիմ մէջ եւ Սուրբ Երկրի պատմութեան հետ կապուած:

Ուր. 17 Յովր.- Երուսաղէմի Քաղաքապետ Թէտի Քօլէք եւ իր օգնականները, եւ Կրօնից Նախարարութեան եւ Արտաքին Գործոց Նախարարութեան ներկայացուցիչները Հայկական Ծմունդի նախօրեակիմ Պատրիարք Սրբազան Հօր այցելութեան եկան: Խօսակցութեան ընթացքիմ անդարդարձումներ եղան Երուսաղէմի պարիսպէմ դուրս պեղումներու առնել գտնուած հայկական մօզայիքի հետ կապուած հարցերուն: Ներկայ էիմ Տճօրն Օժողովի անդամները:

Ծբ. 18 Յովր.- Նախ քան Հայկական Ծմունդի առիթով պաշտօնական թափօրով մուտքը Բեթղեհէմ, Պատրիարք Սրբազան Հօր այցելութեան եկաւ Երուսաղէմի ոստիկանապետը իր օգնականներով, որոնք ըմկերակցեցան իմքնաշարժերու թափօրիմ:

ԴՅ. 22 ՅՈՎՐ.- Ամեմ. Ս. Պատ-
րիարքը մեկնեցաւ Ամման, ըմկերակցու-
թեամբ Հոգ. Տ. Հայրիկ Վրդ. Գալայ-
նեանի: Խորհրդակցութիւն եւ համդի-
պումներ տեղի ունեցան Եկեղեցական
Խորհուրդի անդամոց (Վերատեսուչ Գերշ.
Տ. Վահան Եպս. Թօփալեան Կ. Պոլիս կը
գտնուէր եւ գործողութեան եմբար-
կուած), Հայկական Ակումբներու Վար-
չութեանց եւ ազգային մեքենա եւ տ: Ուր-
բաթ գիշեր Ազգային Մարզական Միու-
թեան, իսկ Կիրակի գիշեր Հ. Մ. Ը.
Միութեան ակումբներուն մէջ դասախո-
սեց "Երուսաղէմի Ներկայ Կացութեան"
եւ Միւսուստանի առիթով Էջմիածնի եւ
Երեւանի մէջ իր ունեցած փորձառու-
թեանց եւ խրախուսիչ փորձառութիւննե-
րու մասին: Յունուար 26, Կիրակի առա-
ւօտ պատարագեց եւ քարոզեց Ս. Թադէոս
Եկեղեցւոյ մէջ:

Նոյն օրերուն Ամման կը գտնուէին
Յոյմ Օրթոտոքս Եկեղեցւոյ եւ Հռովմէա-
կան Եկեղեցւոյ Սրբազան Պատրիարքները
որոնց հետ խորհրդակցութենէ յետոյ,
ըստ ժամադրութեան, երեք Պատրիարքները
միասին տեսակցութիւն մը ունեցան
արքայական պալատին մէջ, Յորդանանի
Վեհապետ Հիւսէյն Թագաւորի հետ:

Պատրիարք Սրբազան Ս. Աթոռ վերա-
դարձաւ 27 Յունուարին:

Ծր. 1 Փետր.- Ամեմ. Սրբազան
Պատրիարք Հայրը, ըմկերակցութեամբ
Լուսարարապետ Սրբազանին եւ Միա-
բանութեան անդամներուն, Ղպտոց
համայնքին մօր ժամանած Տ. Անպա
Արքահամ Սրբազան Եպիսկոպոսին այցելեց
Ղպտոց Վանքին մէջ:

Բշ. 10 Փետր.- Միացեալ Նահանգ-
ներէն ժամանեց Հոգ. Տ. Յուսիկ Ծ.
Վրդ. Պաղտասեան, Հոգեւոր Հովիւր Նիւ
ժըրզիի Լիվինկսթըմ քաղաքի Ս.
Աստուածածին Հայց. Եկեղեցիին: Հայր
Սուրբը Ասեմապետն է Ս. Աթոռոյս կողմէ
Միացեալ Նահանգաց մէջ մշամակուած
Երուսաղէմի Պատրիարքութեան Կալուածոց
Խորհրդատու Մարմինին, որուն անդամ-
ները (Տիարք Գեորգ Յովմանեան, Կարգ-
գէս Պալեան եւ Միհրան Էրքիլէթեան)
մասնագետի իրենց փորձառութեամբ
օգտակար կը համդիսանան Կալուածական
եւ շինարարական գործառնութեանց
ծրագրումներուն մէջ: Հայր Յուսիկ,
իրեն Կալուածոց Տեսուչ, հետապնդեց
այդ ծրագրումներէն ոմամք եւ
տեղեկագրեց Տնօրէն Ժողովին, եւ ապա
մոյմը ըրաւ Միաբանական ընդհանուր
ժողովի 17 Փետրուարի միստին մէջ,
որու ընթացքին ընդունուեցաւ ման
Տնօրէն Ժողովի կողմէ մերկայացուած
առաջարկը, որ Միաբանութեանս
անդամներէն Տ. Յուսիկ Ծ. Վրդ.
Պաղտասեան "արտօնուի Եպիսկոպոս
ձեռնադրուիլ Ամեմայն Հայոց Վեհափառ
Հայրապետի ձեռամբ եւ հաւանութեամբ":

Եշ. 20 Փետր.- Ամերիկայէն Ս.
Աթոռ ժամանեց Արժ. Տ. Տանատ Ա. Բիմյ.
Դաւիթեան, Հոգեւոր Հովիւ Ս. Յակոբ
Հայց. Եկեղեցւոյ, Ուսթըրթաուն,

Մէտէչուսեց:

Բշ. 2 Մարտ.- Հոգ. Տ. Անուշաւան
Ծ. Վրդ., Հոգ. Տ. Գուսան Վրդ., Աւագ
Թարգման Հոգ. Տ. Ռազմիկ Վրդ., Հոգ.
Տ. Բագրատ Արդ. եւ քարտուղար Տիար
Գեորգ Հիմնուան Համբարձման լերան
ճամբուն վրայ գտնուող Իպրահիմիյէ
Քօլէնը գացին, ցաւակցութիւն յայտնե-
լու Ծաբաթ երեկոյեան, Հերովդէսի դրան
մօտերը գտնուող Ռաուտա Սրմարանի մօտ
խարխուլ պատի մը փլուզումին իբր
հետեւանք զոհուած 23 ամմերու ընտա-
մեկան պարագամներուն:

Բշ. 9 Մարտ.- Երեկոյեան, Հոգ.
Տ. Անուշաւան Ծ. Վրդ. Զոջամեան մեր-
կայ եղաւ Քնէսէի բացառիկ միստին, որ
կայացած էր մոյմ օր մահացած եւ
թաղուած Իսրայէլի մախիկն Վարչապետ-
ներէն Մեմահէմ Պէկիմի յիշատակին:

Եշ. 12 Մարտ.- Ս. Ուխտիս երիցա-
գոյն անդամը՝ Գերշ. Տ. Նորայր
Արքեպս. Պողարեան, որ միստ մը ի վեր
կը մմար քաղաքի Տ. Joseph Ֆրանսա-
կան հիւանդանոցը, եմբարկուեցաւ
վիրաբուժական գործողութեան (Ծաբաթ
մը յետոյ Վանք վերադարձաւ):

Բշ. 16 Մարտ.- Ժառանգաւոր սամեր
երկօրեայ շրջապտոյտի գացին եւ Տիրե-
րիոյ մօտակայքը գտնուող Թապալայի Գեր-
ման-Կաթուիկներու հիւրանոցը գիշերե-
ցին:

Դշ. 18 Մարտ.- Իսրայէլ այցելող
Պուլկարիոյ Վարչապետ Տիմիթրի Փաւլօվի
ի պատիւ, Լարօմ պամդոկի մէջ տրուած
ընդուննութեան մերկայ եղաւ Հոգ. Տ.
Անուշաւան Ծ. Վրդ., Հոգ. Տ. Գուսան
Վրդ. եւ Պուլկարահայ ուսանողներէն
Արթօ Գարանեան:

Եշ. 26 Մարտ.- Յունաստանի Անկա-
խութեան 171րդ տարեդարձի առթիւ,
Կէսօրէ ետք, Նաշըմըլ Փէլըս պամդոկի
մէջ, Հէլլէն Հիւպատոսին կողմէ տրուած
ընդուննութեան մերկայ գտնուեցան
Ամեմ. Սրբազան Պատրիարք Հայրը, Լու-
սարարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արքեպս.
Սահակեան, Աւագ Թարգման Հոգ. Տ. Ռազ-
միկ Վրդ. Պօղոսեան:

Կիր. 29 Մարտ.- Կէսօրէ առաջ,
Յոյմ-Կաթուիկներու Եկեղեցւոյ Աւետ-
ման տօմին առիթով (25 Մարտ), Լուքֆի
Լահիամ Եպս.ի կողմէ մատուցուած Ս.
Պատարագին մերկայ գտնուեցաւ Լուսա-
րարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արքեպս.
Սահակեան:

- Կէսօրէ ետք, Հոգ. Տ. Անուշա-
ւան Ծ. Վրդ. Զոջամեան Քնէսէի դիմացի
պարտէզը գնաց, ի շարս այլ ակամաւոր
ամմաւորութեանց ողջերթ մաղթելու
Իսրայէլի Նախագահ Վսեմ. Հայիմ Հէր-
ցօկի, ամոր Սպամիա մեկնումին առիթով:

- Երեկոյեան, ընդառաջելով Բաղա-
քապետ Թէտի Քօլլէի հրաւերին, Լու-
սարարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արքեպս. եւ
Աւագ Թարգման Հոգ. Տ. Ռազմիկ Վրդ.
մերկայ եղան զամագան երկիրներէ
ժամանած Բաղաքապետներու ի պատիւ
Բաղաքապետարանի մէջ տրուած ընդունն-
ութեան:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՓՈԽԱՆ ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆՆԻ

- Ծնունդի Պատգամ Ս. Մսուրէն (Հայերէն եւ Անգլերէն)
- Ամենայն Հայոց Հայրապետի Ծննդեան Պատգամը

ՊԱՏՐԻԱՐԲ ՍՐԲԱԶԱՆ

2-6

7-8

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

- Կարո՞ղ ես, Կ'ուզե՞ս
- Նոր Տարուայ Քարոզ
- Հայ Եկեղեցին Մարտահրաշխուհի
- Յիսուսի Յաջողութիւնը
- Անցեալը Ներկային Արձագանգն է
- Վարդանանց Պատերազմը

Թ.Ա.Մ.

9-10

ԱՆՈՒՇԱՒԱՆ Ծ. ՎՐԴ. ԶՂԶԱՆԵԱՆ
ԶԵՆՈՐ ՔՀՆԹ. ՆԱԼՊԱՆՏԵԱՆ
ԲԱԲԳԷՆ ԹՕՓՃԵԱՆ
ՎԱՐԴԱՆ Ա. ՔՀՆԹ. ՏԻԼԿԵՐԵԱՆ
ԲԱԲԳԷՆ ԹՕՓՃԵԱՆ

11

12

16

18

20

ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

- Վերանորոգումն Ս. Յարութեան Տաճարի
- Օրագրութիւն Տ. Մեսրոպ Վրդ. Նշանեանի
- Տիեզերական Ժողովների Ճանաչում
- Կաղանդ (Քերթուած)
- Աստուածամօր Պատկերի Առջեւ
- Աղուանական Վանքեր
- Աղօթասացութիւն եւ Աղօթերգութիւն

ԿԻՐԵՂ ԵՊՍ. ԳԱԲԻԿԵԱՆ

22

ՆԵՐՍԷՍ ՔՀՆԹ. ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ
ՄԱՆՈՒԷԼ ՔԷՕՍԷԵԱՆ
ՄԱՆԻԱ ՂԱԶԱՐԵԱՆ
ՆՈՐԱՅՐ ԱՐՔ. ԾՈՎԱԿԱՆ
ՇԱՀԱՆ Ռ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ

25

27

37

38

40

42

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

- Կ'ուզեմ Նորէն
- Հարօլտի Որդւոյն Պանդխտութիւնը

Թ.Ա.Մ.

Թրգմ. Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

46

47

Գ.Ճ.

- Եկեղեցիներու Եօթնեակ
- Մեսրոպ Վրդ. Ասողեան Կարգալոյծ
- Գերմանիոյ Նորահաստատ Թեմ
- Աղան Եպս. Պալիօզեան Հայրապետական Պատուիրակ
- Յորդանանի Վեհափառ Հիւսէյն Թագաւորին
- Միացեալ Նահանգաց Նախագահ Պուշիւն

48

49

50

51

52

53

ՏՆՈՒՆԻ

- Վահէ Սահակեան
- Գրիգոր Թաչճեան
- Ամանորի Հանդէս
- Ծննդեան Ծնորդաւորանք

54

55

ՇՆՈՐՀԱՒՈՐԱԿԱՆ ԳԻՐ

56

- Ամենայն Հայոց Հայրապետէն
- Մ. Տ. Կիլիկիոյ Վեհ. Կաթողիկոսէն
- Պոլսոյ Հայոց Պատրիարքէն
- Վատիկանէն

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

58-6

18 Յունուար 1992 Բեթղե՛մի Մուտք, Հայկական Ծնունդ, Սեան Եպս. Ղարիպեան, Վաղարշ Եպս. Խաչատուրեան, Թորգոմ Պատրիարք, Դաւիթ Արք. Սահակեան:

18 Յունուար 1992 Բեթղե՛մի Հրապարակը, Հայկական Ծնունդ, Թափօրով մուտք:

18 Յունուար 1992, Հայկական Ծնունդ, Բեթղեհէմի Հրապարակի մուտքին Հայոց Պատրիարքը զիմաւորող Հոգեւոր եւ Պետական ներկայացուցիչներ:

18 Յունուար 1992 Հայկական Ծնունդ, Բեթղեհէմի Հրապարակին Հայոց Վանք թափօ-
րով մուտք, Սրբոց Թարգմանչաց Վարժարանի ուղղակիորէն ժամանակցութեամբ:

18 Յունուար 1992 Հայկական Ծնունդ, Բեթղեհէմի քարայրին մէջէն, կէս գիշերին, Թորգոմ Պատրիարք Ծննդեան իր պատգամը կու տայ:

18 Յունուար 1992, Հայկական Ծնունդ, Բեթղեհէմ Մուտք, Հայոց Վանքին մէջ քաղաքապետարանի անունով "Բարի գալուստի" խօսքեր:

18 Յունուար 1992, Հայկական Ծնունդ, Երաթի յետ միջօրէին, Բեթղեհէմի Ծննդեան Տաճարէն Հանդիսաւոր մուտք:

18 Բուժուհար 1992, Հաճկական Ենուժղ, Եարաթ յետ Միջօրէին, ԲեթղէճէՄի Տաճարին
Հաճկական բաժինին մէջ Ճրարալոյցի պաշտամունք:

Լատինաց Միշէլ Սապահ, Հայոց Թորգոմ եւ Յունաց Տէոտորոս Պատրիարքներ Յորդանանի Հիւսէյն Թագաւորի ներկայութեան, 25 Յունուար 1992:

Լատին, Յոյն եւ Հայ Պատրիարքներ իրենց ընկերակիցներով, Յորդանանի Հիւսէյն Թագաւորէն Հրաժեշտ առնելու պահուն:

Թորգոմ Պատրիարք Հայրէ Հիւսէյն Բազաճեան հրաժեշտ անելու պահին, 25
Յունիս 1992:

Միացեալ Ազգաց Վերահսկիչ Կազմակերպութեան Տան մէջ Ղեկավար Մէյճըր Հանս Զրիսթընսըն եւ Պատրիարք Սրբազան:

Այցելութիւն Միացեալ Ազգաց Վերահսկիչ Կազմակերպութեան Ղեկավար Մէյճըր Ճէնըրլին, Դաւիթ Արք. ՍաՀակեան, Պր. Եղիա Տիգրանեան եւ Պատրիարք Սրբազան:

